

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAMSUN İLİ ÇARŞAMBA İLÇESİNDEKİ TARIM İŞLETMELERİNİN TARIM
KREDİ KOOPERATİFLERİNİN KREDİSİNE ERİŞİMİ VE KREDİ TALEBİNİ
ETKİLEYEN FAKTÖRLER

AHMET KARAGAYTAN

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

SAMSUN
2019

Her hakkı saklıdır.

TEZ ONAYI

Ahmet KARAGAYTAN tarafından hazırlanan ‘‘Samsun İli arşamba İlçesindeki Tarım İşletmelerinin Tarım Kredi Kooperatiflerinin Kredisine Erişimi ve Kredi Talebini Etkileyen Faktörler’’ adlı tez çalışması 30/01/2019 tarihinde aşığıdaki jüri tarafından Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Mehmet BOZOĞLU
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Jüri Üyeleri

Başkan Doç. Dr. Yener ATASEVEN .....imza....
Ankara Üniversitesi

Üye Prof. Dr. İsmet BOZ .....imza....
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Üye Prof. Dr. Mehmet BOZOĞLU .....imza....
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yukarıdaki sonucu onaylarım. 30/01/2019

.....imza....

Prof. Dr. Bahtiyar ÖZTÜRK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYANI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez içindeki bütün bilgilerin doğru ve tam olduğunu, bilgilerin üretilmesi aşamasında bilimsel etiğe uygun davrandığımı, yararlandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi beyan ederim.

30/01/2019

Ahmet KARAGAYTAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SAMSUN İLİ ÇARŞAMBA İLÇESİNDEKİ TARIM İŞLETMELERİNİN TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNİN KREDİSİNE ERİŞİMİ VE KREDİ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ahmet Karagaytan

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Bozoğlu

Bu çalışmanın amacı, tarım işletmelerinin Tarım Kredi Kooperatiflerinin (TKK) kredisine erişimi ve kredi taleplerini etkileyen faktörlerin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın birincil verileri, Samsun İli Çarşamba İlçesinde faaliyet gösteren TKK'ya ortak olan ve ortak olmayan çiftçiler arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen 160 çiftçiyle yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. Bununla birlikte, Türk İstatistik Kurumu (TÜİK), TKK Merkez Birliği, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), Yem Sanayicileri Birliği ve diğer kurumlardan temin ikincil verilerden de materyal olarak yararlanılmıştır.

Üreticilerin TKK'nın kredisine erişimi ve kredi talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde Heckman's Sample Selection (HSS) modelinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamındaki tarım işletmelerinin %30'u TKK'nin kredisine erişerek ortalama 17.447,92 TL'lik bir kredi kullanmışlardır. Probit model tahmin sonuçları; işletme yöneticisinin yaşı, eğitim seviyesi, asıl mesleği, hane halkı nüfusu, sulama imkânı, net tarımsal gelirler, işletme kaydı tutma, TKK'ne üyelik süresi, kredi kartı varlığı, kredi faiz oranı işletmelerin TKK kredisine erişimini istatistiki olarak pozitif yönde, işletmenin traktör varlığı, işgücü kiralama, hane halkı geliri ve faize karşı dini tutumu değişkenlerinin ise TKK'lerinin kredisine erişimini istatistiki olarak negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer kaynaklardan kredi kullanma TKK'nden kullanılan kredi tutarını istatistiki olarak pozitif yönde etkilerken, asıl mesleğin çiftçilik olması, tasarruf alışkanlığın olması, riski sevme, fındık yetiştiriciliğinde uzmanlaşma ve arazi varlığı değişkenleri TKK'nden kredi talebini istatistiki olarak negatif yönde etkilemektedir. TKK'lerinin kredisine erişimi ve kullanımının arttırılabilmesi için; kredi kullanım koşullarının esnek hale getirilmesi, kredi geri ödeme alışkanlığı olan ortaklardan istenen teminatların hafifletilmesi, TKK'lerinin daha verimli çalışmalarının sağlanması, TKK'lerinin kooperatif bankası kurarak mevduat toplamaya başlamaları ve öz kaynaklarını arttırmaları gerekli görülmektedir.

Ocak 2019, 118 Sayfa

Anahtar Kelimeler: Tarım işletmesi, Tarım Kredi Kooperatifi, Krediyeye erişim, Kredi talebi, Heckman's Sample Selection, Samsun

ABSTRACT

Master's Thesis

FACTORS INFLUENCING THE FARMS' ACCESS TO AND DEMAND FOR
AGRICULTURAL CREDIT FROM AGRICULTURAL CREDIT
COOPERATIVES IN ÇARŞAMBA DISTRICT OF SAMSUN PROVINCE,
TURKEY

Ahmet Karagaytan

Ondokuz Mayıs University
Graduate School of Sciences
Department of Agricultural Economics
Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Bozoğlu

The purpose of this study was to determine the factors influencing the farms' access to and demand for agricultural credit from the Agricultural Credit Cooperatives. The primary data of this study was obtained via the face to face questionnaires from the selected 160 farmers using the simple random sampling method in Çarşamba district of Samsun province. The secondary data from Turkish Statistical Institute, ACC Central Union, Banking Regulation and Supervision Agency, Feed Industrialists Association and other institutions and organizations was used as material. The Heckman's sample selection model was used to determine the factors affecting the use of and demand for credit from the ACC. Thirty percent of the farms reached the ACC's credit and they used an average loan of 17.447,92 TL. Probit model results show that age, education and main profession of householder, household size, irrigation facility, agricultural income, farm record keeping, membership duration to the ACC, existence of credit card and interest of credit have a positive effect on the access to credit of the ACCs, whereas tractor ownership, hire labor, household income and attitudes towards interest have a negative effect on access to credit from the ACCs. While the use of credit from other sources positively affects the amount of credit used from the ACCs, main profession as farmer, saving behavior, risk attitude, specialization in hazelnut farming and land size have a negative effect on the demand for loans from ACCs. In order to increase access to and use of the ACC' credit, the conditions of loan should be made flexible, the members who have repayment habit should be requested less guarantee, ensuring the ACCs should be managed efficiently, establishing the cooperative bank and increasing their own resources.

January 2019, 118 Page

Key Words: Farm, Agricultural Credit Cooperatives, Access to credit, Credit demand, Heckman's sample selection, Samsun

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim boyunca ve tez çalışmamın tüm aşamalarında benden akademik katkı ve desteğini esirgemeyen danışmanım sayın Prof.Dr. Mehmet BOZOĞLU hocama, tez hazırlık çalışmalarında hertürlü desteği gösteren Araştırma Görevlisi Uğur BAŞER'e değerli katkılarından dolayı saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim süresince manevi desteğini esirgemeyen eşim Neşe GÜLEN KARAGAYTAN ve kızım Masal KARAGAYTAN'a, her zaman moral ve motive kaynağım olan kardeşlerim Mehmet Burak YILDIRIM, Suat NUR, Sezercan KAPTAN, Emre DEMİREL, Abdulkadir GÜMÜŞ, Fatih NAMNİ, Asiye Gün GÜNEŞ ve Serkan GÜLAL'a, hayatımın her döneminde verdikleri sonsuz güven ve destek için annem Bedirye KARAGAYTAN ile babam Kemal KARAGAYTAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Ocak 2019, Samsun

Ahmet KARAGAYTAN

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	iv
KISALTMA VE SİMGELER DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR ÖZETLERİ	3
3. ARAŞTIRMA TASARIMI VE METODOLOJİSİ	11
3.1. Araştırma Bölgesinin Özellikleri	11
3.2. Araştırmanın Amacı	12
3.3. Araştırmanın Soruları	12
3.4. Araştırmanın Hipotezleri.....	13
3.5. Araştırmanın Değişkenleri	14
3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	16
3.7. Araştırmanın Süreci.....	17
3.8. Verilerin Toplanmasında Uygulanan Yöntem	17
3.9. Verilerin Analizinde Uygulanan Yöntem.....	18
3.10. Krediyeye Erişim ve Kullanılan Kredi Tutarının Modellenmesinde Yararlanılan Yöntem.....	19
4. TKK'NİN YAPISI, FAALİYETLERİ VE PİYASALARA ETKİLERİ.....	23
4.1. Kuruluş ve Tarihi Süreç	23
4.2. TKK'nin Amaç ve Çalışma Konuları.....	23
4.3. TKK'nin Tarımsal Kredi Piyasasına Etkisi	29
4.3.1. TKK'lerin sağladığı tarımsal kredi türleri ve kredi kullanım koşulları	31
4.3.2. TKK'nin kullandığı tarımsal kredi tutarları	32
4.3.3. TKK'lerinden ve T.C. Ziraat Bankasından kredi kullanmanın üreticiye malîyetlerinin karşılaştırılması	34
4.4. TKK'lerinin Girdi Piyasasındaki Yeri ve Etkisi	36
4.4.1. Gübre piyasası	36
4.4.2. Tohumluk piyasası	38
4.4.3. Yem piyasası	40
4.4.4. Motorin piyasası	41
4.4.5. Tarımsal mekanizasyon piyasası	43

4.4.6. Zirai mücadele ilaç piyasası	44
4.5. Ürün Alımı, İşlenmesi ve Pazarlanması	45
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	47
5.1. İşletmelerin Sosyo-Demografik Özellikleri	47
5.1.1. İşletmedeki nüfus varlığı ve nüfusun cinsiyet durumu.....	47
5.1.2. Eğitim durumu	50
5.1.3. İşletmelerin ikamet yeri, il ve ilçe merkezine uzaklığı.....	51
5.1.4. İşletmedeki iktisaden aktif nüfusun asıl işi.....	52
5.1.5. Sosyal güvence durumu.....	53
5.1.6. Tarımsal deneyim durumu	53
5.1.7. Tarım sigortası yaptırma durumu	54
5.1.8. Örgütlenme durumu.....	55
5.2. İşletmelerin Yapısal, Üretim ve Pazarlama Özellikleri.....	57
5.2.1. Arazi varlığı.....	57
5.2.2. Bina varlığı	59
5.2.3 Alet-makine varlığı.....	60
5.2.4. Likit sermaye varlığı.....	62
5.2.5. Bitkisel üretim ve pazarlama durumu	63
5.2.6. Hayvan varlığı ve hayvansal üretim	66
5.2.7. Tarım konusunda eğitim-yayım çalışmalarına katılım ve tarım teknolojilerini takip durumu.....	68
5.3. İşletmelerin Sermaye Kullanımı ve Finansman İhtiyacı	69
5.4. Tarımsal Desteklemelerden Yararlanma Durumu.....	74
5.5. İşletmelerin Tasarruf ve Kredi Kullanım Durumu	76
5.5.1. İşletmelerin tasarruf yapma durumu	76
5.5.2. İşletmelerin tarım kredi kooperatiflerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri	76
5.5.3. İşletmelerin kredi kullanım durumu	77
5.5.4. İşletmelerin kredi kuruluşlarını ziyaret sıklığı ve kredi kullanmama sebepleri	83
5.5.5. İşletmelerin kredi kartı kullanım durumu	84
5.5.6. İşletmelerin TKK'dan kredi kullanmama sebepleri ve memnuniyet durumları.....	87
5.6. İşletmelerin Tarım Kredi Kooperatifleri Hakkındaki Düşünceleri	88
5.7. TKK Kredisine Erişim ve Kredi Kullanımı Modeline Ait Tanımlayıcı İstatistikler	90

5.8. TTK Kredisine Erişim Modeli Sonuçları.....	92
5.9. TTK'nden Kullanılan Kredi Tutarı Modeli Sonuçları.....	96
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	99
KAYNAKLAR.....	105
EK: ANKET FORMU.....	112
ÖZGEÇMİŞ	120

SİMGELER VE KISALTMALAR

SİMGELER

Da	Dekar
Kg	Kilogram
Lt	Litre
Kw	Kilowat
TL	Türk Lirası
%	Yüzde
m ²	Metrekare
m ³	Metreküp
Km	Kilometre
n	Örnek hacmi
N	Ana kütleye dahil ortak sayısı
d	Ortalamadan izin verilen hata payı
C	Standart sapmanın ortalamaya bölünmesi
z	Standart normal dağılım tablosunda istenen güven derecesi

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARGE	Araştırma ve Geliştirme
BB	Bölge Birliği
ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
KVYK	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
MB	Merkez Birliği
PETDER	Petrol Sanayi Derneği
TARMAKBİR	Türk Tarım Alet ve Makinaları İmalatçıları Birliği
TARSİM	Tarım Sigortaları Havuzu
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKK	Tarım Kredi Kooperatifleri
TKKBB	Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliği
TKKMB	Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
TMO	Toprak Mahsülleri Ofisi
TSK	Tarım Satış Kooperatifi
TÜİK	Türk İstatistik Kurumu
UVYK	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar
YİÜFE	Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3.1. TKK'nin kredisine erişim ve kullanılan kredi miktarını etkileyen faktörler modellerine ait değişkenlerin kodları, tanımları ve beklenen etkileri ...	15
Çizelge 4.1. Yıllar itibariyle Kooperatif ve personel sayıları	26
Çizelge 4.2. Yıllar itibariyle ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı ve TKK'ya kayıtlı ortak sayılarının karşılaştırılması.....	27
Çizelge 4.3. TTKKMB bilançosunun analizi.....	28
Çizelge 4.4. Toplam kredi hacmi ve tarımsal krediler	30
Çizelge 4.5. Toplam tarımsal krediler ve TKK tarafından kullanılan krediler.....	33
Çizelge 4.6. TKK işletme ve yatırım kredisi maliyet tablosu (10.000 TL için)	34
Çizelge 4.7. TCZB işletme ve yatırım kredisi maliyet tablosu (10.000 TL için)	35
Çizelge 4.8. TCZB ve TKK maliyet karşılaştırılması.....	36
Çizelge 4.9. Toplam gübre tüketim miktarı ve TKK tarafından satılan gübre	38
Çizelge 4.10. Genel ve TKK tarafından satılan tohum miktarları	39
Çizelge 4.11. Toplam yem satış miktarı ve TKK tarafından satılan yem miktarı	40
Çizelge 4.12. Toplam motorin satış miktarı ve TKK tarafından satılan motorin miktarları	42
Çizelge 4.13. Toplam traktör satış miktarı ve TKK tarafından satılan traktör	43
Çizelge 4.14. Toplam zirai ilaç kullanım miktarı ve TKK tarafından satılan zirai ilaç miktarı	45
Çizelge 4.15. Toplam tarımsal üretim miktarı ve TKK tarafından alınan ürün.....	46
Çizelge 5.1. Anket yapılan çiftçilerin cinsiyet ve yaş grupları	48
Çizelge 5.2. İşletmelerin aile tipi ve nüfus varlığı	49
Çizelge 5.3. İşletmelerin eğitim düzeyi (%).....	51
Çizelge 5.4. İşletmelerin ikamet yeri, il ve ilçe merkezine uzaklığı	51
Çizelge 5.5. İşletme yöneticisinin asıl işi.....	52
Çizelge 5.6. İşletmelerin sosyal güvence durumları	53
Çizelge 5.7. İşletmelerin tarımsal deneyimleri	54

Çizelge 5.8. İşletmelerin tarım sigortası yaptırma durumu.....	55
Çizelge 5.9. İşletmelerin örgütlenme durumları	56
Çizelge 5.10. İşletmelerin arazi varlıkları	58
Çizelge 5.11. İşletmelerin bina varlıkları.....	59
Çizelge 5.12. İşletmelerin alet-makine varlıkları.....	61
Çizelge 5.13. İşletmelerin likit sermaye varlıkları	63
Çizelge 5.14. İşletmelerin bitkisel ürün üretimi ve pazarlama durumu	64
Çizelge 5.15. İşletmelerin hayvan varlığı ve hayvansal üretimi	67
Çizelge 5.16. İşletme yöneticilerinin tarım yayım-eğitim çalışmalarına katılım.....	69
Çizelge 5.17. İşletme dışı değişken sermaye kullanımı	70
Çizelge 5.18. İşletmelerin işletme içi değişken sermaye kullanımı	72
Çizelge 5.19. İşletmelerin sabit sermaye sermaye varlığı.....	73
Çizelge 5.20. İşletmelerin toplam sermaye varlığı.....	74
Çizelge 5.21. Yararlanılan destekleme türleri.....	75
Çizelge 5.22. İşletmelerin tasarruf durumu.....	76
Çizelge 5.23. İşletmelerin TTKK'lerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri.....	77
Çizelge 5.24. İşletmelerin kredi kullandırma şartlarını araştırma durumu	78
Çizelge 5.25. İşletmelerin Ziraat Bankasından kredi kullanım durumu	79
Çizelge 5.26. İşletmelerin TTKK'lerinden kredi kullanım durumu.....	79
Çizelge 5.27. İşletmelerin Deniz Banktan kredi kullanım durumu.....	80
Çizelge 5.28. İşletmelerin Şeker Banktan kredi kullanım durumu	81
Çizelge 5.29. İşletmelerin tüccara borç durumu	82
Çizelge 5.30. İşletmelerin şahıslara borç durumu.....	82
Çizelge 5.31. İşletmelerin genel borç durumu	83
Çizelge 5.32. Kredi kuruluşlarını ziyaret sıklığı	84
Çizelge 5.33. Kredi kullanmayan işletmelerin kullanmama nedeni	84
Çizelge 5.34. Kredi kartı kullanım durumu	85

Çizelge 5.35. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım sıklığı.....	86
Çizelge 5.36. TKK'dan kredi kullanmama sebepleri.....	87
Çizelge 5.37. TKK'dan kredi kullanmaktan memnuniyet durumu.....	88
Çizelge 5.38. Çizelge 5.38. İşletmelerin TKK hakkındaki düşünceleri ile ilgili 5'li likert ortalama skorları.....	89
Çizelge 5.39. TKK kredisine erişim ve kullanılan kredi tutarı moddellerinde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler	91
Çizelge 5.40. TKK'nin kredisine erişim Probit model tahmin sonuçları.....	95
Çizelge 5.41. TKK'nden kullanılan kredi miktarına ait OLS regresyon sonuçları....	97

1. GİRİŞ

Kooperatifleşme, bireylerin tek başına çözümlenemediği ekonomik ve sosyal sorunları, ortaklaşa çözümlenmeyi amaçlamaktadır (Çıkın ve Yercan, 1995). Tarımsal kooperatiflerin kurulmasındaki amaçların başında üyesi olan çiftçilere ucuz girdi temini sağlamak, ürünlerinin pazarlanması ve faaliyet alanı içerisinde bulunan bölgenin kalkınmasına katkı sağlamasıdır. Örgütlenme sonucu baskı grupları olduğundan çiftçilerin sorunlarıyla ilgili uygulanacak politikalara yön verilebilmektedir. Dünyada yaklaşık 800 milyon, Türkiye’de ise 4,5 milyon işletme kooperatife üye durumundadır. Dünyada yaklaşık 100 milyon işletmeye kooperatifler tarafından istihdam sağlanmaktadır (Anonim, 2018a). Dünyada yaklaşık 569 bin tarımsal kooperatif olduğu tahmin edilmektedir (Anonim, 2018b).

Türkiye’de tarımsal amaçlı kooperatiflerin başında tarımsal kalkınma kooperatifleri, sonrasında ise yaklaşık bir milyon ortağı olan TKK’ler gelmektedir. TKK’lerin 1.625 birim kooperatif, 17 Bölge Birliği ve 1 Merkez Birliğinden oluşan 1581 sayılı Kanuna göre kurulmuş bir tarımsal örgüttür (Anonim, 2017a).

Pek çok Avrupa ülkesinde çiftçiler girdi temini, ürünlerin pazarlanması, yönetime katılma ve kalkınmanın sağlanabilmesi için tarımsal kooperatiflere katılmaktadırlar (Pascucci ve Gardebroek, 2010). Türkiye’deki çiftçiler de, belirtilen hizmetlerden faydalanabilmek için kooperatiflere katılım sağlamaktadırlar.

Türkiye’de 2017 yılsonu itibariyle 2.132.491 ÇKS’ye kayıtlı çiftçi varken TKK’ne üye sayısı 908.763, aktif üye sayısı 530.291 kişidir. Bu durumda ÇKS’ye kayıtlı çiftçilerin sadece %25’i TKK’lerinin kredisine erişebilmektedir.

Çiftçilerin tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanımını etkileyen faktörlerin araştırılması, gerek kredi kullanmayan çiftçilerin ortak yapılarak kredi kullanımını sağlamak, gerekse ortakların diğer kaynaklar yerine TKK’lerinden daha fazla kredi kullanmalarını sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Yapılan literatür incelemelerinde şimdiye kadar TKK’lerin kredisine erişimini ve kullanılan kredi tutarlarını etkileyen faktörleri irdeleyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırmanın Samsun İli Çarşamba İlçesinde yapılmış olması tarımsal faaliyetler bakımından Türkiye’nin en önemli ovalarından biri olmasına karşın kooperatif aktif

ortak sayılarının neden düşük olduğunu ortaya koyup bölgede çiftçilerin TKK'leriyle olan ilişkilerini daha aktif hale getirip kalkınmanın sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Samsun İli Çarşamba İlçesindeki tarım işletmelerinin TKK'dan krediye erişimleri ve kredi taleplerini etkileyen faktörlerin ortaya konulmasıdır. Ayrıca, bu faktörlerin ortaya konulması akabinde kredi kullanmayan çiftçilerin ortak olarak sermaye ve girdi ihtiyaçlarını tarım kredi kooperatiflerinden temin etmesi, ortak olmalarına karşın kooperatifle aktif olarak çalışmayan ve/veya ihtiyaçlarının tamamını kooperatiften temin etmek yerine başka yerlerden temin eden ortakların kooperatifle daha aktif çalışmalarını sağlamak için neler yapılması gerektiğini ortaya koymaktır. Bu temel amaçlar doğrultusunda araştırmayla ortaya konulması öngörülen alt amaçlar ise işletmelerin sosyo-demografik özellikleri, yapısal, üretim ve pazarlama özellikleri, sermaye kullanımı ve finansman ihtiyacı, tarımsal desteklerden yararlanma durumu, tasarruf ve kredi kullanım durumu ve tarım kredi kooperatifleri hakkındaki fikirleri ortaya konulmuştur.

Araştırma altı bölüm halinde ortaya konulmuştur. Birinci bölümde araştırma ana hatlarıyla tanıtılmış, ikinci bölümde ise araştırmanın mevcut literatür içindeki yeri tartışılmıştır. Üçüncü bölümde, araştırmanın tasarımı ve yöntemleri açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, Tarım kredi kooperatiflerinin yapısı, faaliyetleri ve piyasalara etkisi ortaya konulmuştur. Altıncı bölümde, araştırma alanında seçilen işletme yöneticileriyle yapılan anketlerden elde edilen araştırma bulguları tartışılmıştır. Yedinci bölümde ise araştırma sonuçları ve öneriler ortaya konulmuştur.

2. LİTERATÜR ÖZETLERİ

Tarım işletmelerinin krediye erişim ve kredi talebi, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Bu kapsamdaki araştırmalarda bölgesel veya local düzeyde işletmelerin kredi ihtiyaçları, kredi kullanımları, kredi kaynakları ve kredi kullanımında karşılaşılan sorunlar inceleme konusu yapılmıştır.

Uluslararası literatür incelendiğinde tarımsal krediye erişim ve talebi ile ilgili araştırmaların; tarımsal kredi talebi, krediye erişim, kredilerin kullanım amacı, kredinin geri ödenmesi, kredi talebini etkileyen faktörler, kredilerin etkileri, kredi politikalarının risk-getiri etkinliği ve tarımsal kredi kullanımındaki gelişmeler yoğunlaştığı görülmektedir. Kropp ve Schmidt (1987)'in kredi ihtiyacı ve talebi üzerine yaptığı çalışmada; kırsal kesimlere sağlanan kredi arzının az olmasına rağmen, kredi talebinin de yetersiz olduğunu belirtmiş, Kırsal kesimde zaten yetersiz olan tasarrufların kıymetli mal ve eşyalara yatırılması nedeniyle kısa vadeli kredilere ihtiyaç duyulduğu, alınan kredilerin ise tarımın gelişmesinde yeterli katkıyı sağlayamadığı dile getirilmiştir. Ayrıca, kırsal kesimin gelişmesi için gerekli olan uzun vadeli kredi talebinin de yeterli olmadığını dile getirilmiştir. Ahmed (2008)'in Libya'nın 3 farklı kırsal bölgesinde yaptığı araştırmasında; tarım kredilerinin sadece %24'ünün tarım bankalarınca, %76'sının ise diğer bankalar tarafından karşılandığını, kırsal hane halklarının yaklaşık yarısının krediye ulaşamadığını, %42'sinin ise dini sebeplerle kredi kullanmak istemediklerini belirtmiştir. Ayrıca alınan kredilerin sadece %33,3'ünün tarımsal üretim girdilerinin sağlanması, geri kalanın ise ev yapımı, aile ihtiyaçları ve sosyal amaçlarla kullanıldığını belirlemiştir. Khandker ve Binswanger (1989)'ın Hindistan'ın kırsal kesimlerinde kurumsal kredinin etkilerini inceledikleri çalışmalarında; kurumsal kredilerde %10'luk bir artışın kullanılan gübre miktarında %3'lük ve üretimde %0,2'lik bir artış oluşturduğunu, kredi sağlayan kurumların şube sayısında artış ile kırsal hane halklarının kredi kullanımı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Feder vd. (1991)'nin Çin tarımında kullanılan kredilerin verimliliğe etkisini inceledikleri çalışmalarında; tarım işletmelerinin %75'inin teşkilatlanmış kredi kaynaklarına borçlu olduğunu, teşkilatlanmış kredi kaynaklarından sağlanan kredilerin işletmelerin kullandıkları toplam kredi hacmi içindeki oranının %66,5 olduğu belirtilmiştir. Miah vd. (2006)'nin Bangladeş'teki

çeltik işletmelerinde tarımsal kredi kullanımının kullanılmaması durumuna göre çeltik verimliliğinde 1,21 kat artış sağladığını tespit etmişlerdir. Emmanuel ve Innocent (2011), Nijerya'nın 3 bölgesindeki tarım işletmelerin kullandıkları tarımsal kredi miktarını, işletme büyüklüğü, işletme yöneticisinin eğitim düzeyi ve yaşının istatistiki olarak önemli düzeyde etkilediğini belirlenmişlerdir. Bramna (1999), Avustralya'nın tarım sektöründeki kredi politikalarının risk-getiri etkinliğini portföy teorisi simülasyon modeli kullanarak değerlendirmiş ve 42 endüstri ağırlıklı bölgenin 11 tanesinde kredi riskinin %7,5 ve üzerinde olduğu sonucuna varılmıştır. Janda ve Cajka (2005), Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da 1992-2003 döneminde yaşanan ekonomik dönüşüm sürecinden dolayı ticari bankaların kredi vermede isteksiz olmalarının etkisiyle kullanılan tarımsal kredilerin sırasıyla %27 ve %56 azaldığını ortaya koymuşlardır. Akpan ve diğ.(2013), Nijerya'nın Akwa Ibom bölgesinde kanatlı hayvan üretimi yapan işletmelerin krediye erişim ve talebini etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında, işletmelerin krediye erişiminde bağımsızdouble-hurdle model kullanılmış ve krediye erişimleri ile işletme yöneticilerinin yaşı, eğitim süresi, sosyal derneklere üyelik durumu, tarımsal deneyimi ve işletme büyüklüğü arasında pozitif, cinsiyet, hanehalkı nüfusu ve ziyaret sıklığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit etmiştir. İşletmelerin kredi talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde tobit regresyon modeli kullanılmış ve kredi talepleriyle tarımsal deneyim, geçmiş yıl kredi kullanım deneyimleri, işçi maliyetleri, dönem başına ortalama hayvan sayısı ve eğitim süresi arasında pozitif, işletme yöneticilerinin yaşı, teminat varlığı, net tarımsal gelir, hanehalkı nüfusu, kredi faizi, kredi geri ödeme süresi ve bağımlı nüfus oranı arasında negatif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Samuel Sekyi (2017), Gana'da kırsal kesimde faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin krediye erişimi ve kredi kullanım miktarlarını incelediği çalışmasında, analize katılan 120 işletmenin %44'ünün krediye erişim sağladığı tespit edilmiştir. Analizde Heckman Sample Selection model kullanılmıştır. İşletmelerin krediye erişimi ile yöneticilerin cinsiyeti, yaşı, eğitimi, medeni hali, dini, asıl mesleği, kredi geçmişi, geliri, ilçeye uzaklığı arasında pozitif, hanehalkı nüfusu ve toplam varlıkları arasında negatif yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir. Kullanılan kredi miktarı ile işletme yöneticisinin cinsiyeti, yaşı, eğitim süresi, medeni durumu, mesleği ve ilçeye uzaklığı arasında pozitif, hanehalkı nüfusu, dini, kredi geçmişi, toplam varlığı, hanehalkı geliri ve kredi kaynağı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Anang ve diğ.(2015), kuzey Gana'da faaliyet gösteren küçük çiftçilerin krediye erişimini

etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında Heckman Sample Selection modeli kullanılmış ve sonucunda işletme yöneticilerinin eğitimi, tarımsal deneyimi, işlenen arazi varlığı, hanehalkı geliri, sermayesi, büyükbaş hayvan varlığı ve yayım hizmetlerine ulaşımı ile pozitif, cinsiyeti, hanehalkı nüfusu, üretim sistemi ve teknolojiye adaptasyonu ile negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Tarımsal işletmelerin kredilere ulaşımını sağlamak için yayım hizmetlerinin artırılması gerektiğini önermiştir. Umanath ve diğ.(2018), Hindistan'ın kırsal kesiminde tarımsal krediye olan talebi etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında Heckman's Sample Selection modeli kullanılmış ve krediye erişimlerini işletme yöneticilerinin yaşı, işletme büyüklüğü, cinsiyeti, banka hesabı olup olmaması ve kredi kartı varlığının pozitif, hanehalkı nüfusu, eğitim, tarım dışı meslek sahibi olması, düzenli geliri olması, tarım ve tarım dışı işçi çalıştırma, tarımsal olmayan ekipman varlığının negatif yönlü etkilediği tespit edilmiştir. Kredi kullanım miktarını etkileyen faktörlerde ise işletme büyüklüğü, eğitim, cinsiyet, banka hesabının olup olmaması, kredi kartı varlığı, tarım dışı meslek sahibi olma, düzenli gelirinin olması, tarım ve tarım dışı işçi çalıştırılması, tarım dışı gelir, tarımsal makine-ekipman varlığı istatistiki olarak pozitif, tarım dışı kazanılan gelir ve hayvan varlığının istatistiki olarak negatif yönlü etkilediğini tespit etmişlerdir. Shiferaw ve diğ.(2015), Etiyopya'da faaliyet gösteren tarımsal işletmelerinin hayvansal üretim için kredi kullanmaya karar vermelerini etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında probit modeli double sample selection modelle birlikte kullanılmış ve sonuç olarak işletme yöneticisinin eğitim seviyesi, yaşı, arazi varlığının karesi, bağımlı nüfus, hane halkı işgücü arzı, sağlık ve tarımsal üretim işletme yöneticilerin kararını istatistiki olarak pozitif yönde etkilerken, cinsiyeti, arazi varlığı, havaalanına uzaklığı, hayvan pazarına uzaklığı ve hektar başına elde edilen yem varlığının istatistiki olarak negatif yönde etkilerinin olduğunu belirlemişlerdir. Kedir (2003), Etiyopya'da faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin tarımsal krediye erişimleri ve kredi kullanım miktarlarını etkileyen faktörleri probit ve tobit model yardımıyla incelemiş ve sonuç olarak işletme yöneticilerinin toplam varlık değeri, teminat varlığı, eğitim yılı, ödenmemiş borç varlığı, yaş, 6 yaş altı çocuk sayısı, 6-15 yaş aralığı çocuk sayısı, 16-54 yaş arası yetişkin sayısı, medeni durumu ve cinsiyet(kadın) gibi değişkenlerin kredi kullanım miktarını istatistiki olarak pozitif, toplam harcama ve yaşın karesi gibi değişkenlerin istatistiki olarak negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Mpuga (2008), Ugan'da da tarımsal krediye erişimin ve talebinin kısıtlamalarını incelediği çalışmasında işletme

yöneticisinin yaşı, eğitimi, medeni hali, hanehalkı nüfusu, yönetim, işletme ve toplam varlık değeri gibi değişkenlerin kredi talebini istatistiki olarak pozitif yönlü etkilediği, işletme yöneticisinin yaşının karesi, cinsiyetinin kadın olması ve boşanmış olmasının istatistiki olarak negatif etkilediğini belirlemiştir. Adekoya (2014), Nijerya'nın Oyo eyaletinde faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin tarımsal kredi kullanımını etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında 114 işletme yöneticisiyle yapmış olduğu anket çalışmaları sonucunda regresyon analizinde işletme büyüklüğü, eğitim seviyesi, tarımsal deneyim, cinsiyet, hanhalkındaki erkek yetişkin sayısı, tarımdışı gelir ve üyelik süresinin istatistiki olarak pozitif, hane halkı yaş ortalaması, hanhalkındaki yetişkin kadın sayısı ve kredi geçmişinin istatistiki olarak negatif etkilediğini belirlemiştir. Kwaku Denkyirah ve ark.(2016), Gana'nın yukarı doğu bölgesinde faaliyet gösteren pirinç üreticilerinin tarımsal krediye erişimlerini etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında probit modelden elde ettikleri sonuçlara göre işletme yöneticisinin cinsiyeti, medeni hali, Farmer Based Organizations'a üyelik durumu, kayıt tutulup tutulmaması, ziyaret sıklığı ve işletme büyüklüğü gibi değişkenlerin istatistiki olarak pozitif, işletme yöneticisinin yaşı, eğitim seviyesi ve tarımsal gelirinin istatistiki olarak negatif etkilediğini belirlemiştir. Chandio ve ark.(2017), Pakistan'ın Sindh bölgesinde yaptıkları çalışmada çiftçilerin krediye erişimlerinde teminat veya nakit akışının mı daha önemli olduğunu inceledikleri çalışmalarında işletme yöneticilerinin cinsiyeti, eğitimi, hane halkı nüfusu, tarımsal deneyimi, işletme büyüklüğü, gelir seviyesi ve hazır teminat varlığı gibi değişkenlerin krediye erişimi istatistiki olarak pozitif, işletme yöneticisinin yaşının ise istatistiki olarak negatif etkilediğini belirlemiştir. Sebu (2013), Malawi'de faaliyet gösteren tarımsal işletmelerden tarımsal krediyi alan ve ihtiyacı olanların krediye erişimlerini incelediği çalışmasında krediye ihtiyacı olan işletme yöneticilerinin yaşının, hanehalkı nüfusunun ve bankaya uzaklığının istatistiki olarak pozitif, cinsiyetinin, yaşının karesinin, eğitim seviyesinin, tarımdışı mesleğin, toplam işlenen arazi varlığı, toplam tarımsal varlığı, toplam tüketim harcaması, hanehalkı çocuklarının göç etme durumu gibi değişkenlerin istatistiki olarak negatif etkilediği, krediyi kullanan işletme yöneticilerinin cinsiyetinin, yaşının, eğitim seviyesinin, tarımdışı mesleğin, toplam işlenen arazi varlığının ve toplam tüketim harcamasının istatistiki olarak pozitif etkilediği, işletme yöneticisinin yaşının karesinin, toplam tarımsal varlığının ve hanehalkı çocuklarının göç etme durumu gibi değişkenlerin istatistiki olarak negatif etkilediğini tespit etmiştir. Sebopetji ve ark. (2009), Güney Afrika'da faaliyet gösteren

küçük tarımsal işletmelerin kredi almaya karar vermelerini etkileyen faktörlerin probit analiziyle inceledikleri çalışmalarında işletme yöneticisinin cinsiyeti, medeni durumu, tarımsal deneyimi, tarımdışı geliri ve finans kuruluşlarını ziyaret sıklığı gibi değişkenlerin tarımsal kredi kullanımı kararları üzerinde istatistiki olarak pozitif, tarıma elverişli arazi varlığı, yaşı, eğitim süresi, üyelik durumu, hanehalkı nüfusu ve tarımsal gelirinin istatistiki olarak negatif etkilediğini tespit etmişlerdir.

Tarım işletmelerinin finansmanı ve kredi kullanımları, Türkiye'deki araştırmacılar tarafından da sıkça inceleme konusu yapılmaktadır. Yetmişli yıllardan sonraki yerli literatür incelendiğinde; tarımsal kredi politikaları, tarım işletmelerinin sermaye-tasarruf durumu ve finansman ihtiyaçları ile tarımsal kredi uygulamalarının işletmelere etkilerinin araştırma konusu yapıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Demirperçin (1981)'in Türkiye'de tarımsal kredi politikasını incelediği çalışmasında, üretimin yönlendirilmesi ve gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olan tarımsal kredi uygulamalarının ülke genelinde sağlıklı yürütülemediğini savunarak, tarımsal üretim planlamasını yapan ve yürüten kuruluş ile bu planlama doğrultusunda kredi verecek kuruluşların uyum ve işbirliği içinde çalışacakları bir 7arç7o önermektedir. Sivaslıgil (1986), Türkiye'de 1963-1984 yılları arasındaki uygulanan tarımsal kredi politikası, kredi uygulamaları ve kredilerin yeterliliğini tartışmıştır. Güneş ve Artukoğlu (2010)'un küresel kriz sürecinde Türkiye'deki tarımsal kredi uygulamalarını değerlendirdikleri çalışmada; T.C Ziraat Bankasının tarımsal kredi bakiyelerinin arttığını, ancak toplam kullandığı krediler içinde tarımsal kredilerinin payının giderek azaldığını, buna karşın özel bankaların tarım sektörüne sağlanan kredilerde payının arttığını belirtmişlerdir. Ayrıca tarımsal kredilendirmede haksız rekabetin önlenmesini teminen, sadece Ziraat Bankası aracılığı ile kullanılmakta olan sübvansiyonlu tarımsal kredi uygulamalarının özel bankalar aracılığıyla da kullandırabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği, özel bankalarında kârlılık yanında sosyal bir misyon üstlenmelerinin de önemini dile getirmişlerdir.

Bülbül ve Ark. (1990), Türkiye'de tarım işletmelerinde sermaye durumu ve kredi kullanımını inceledikleri çalışmalarında, tarım işletmelerinde sermaye yetersizliği vurgulanmış, alınan kredilerin üretim dışında öz tüketim amacıyla kullanıldığını ifade etmişlerdir. Türkiye'de tarımsal kredilerin önemli oranda teşkilatlanmamış kredi piyasasından karşılandığını ve işletmelerin bu piyasaya daha yüksek oranda faiz ödediklerini belirtmişlerdir. Toy (2003), Nazilli İlçesindeki tarım işletmelerinin tarımsal kredi kullanımları ve tarımsal yatırımları tespit edilmiş,

doğrusal programlama metoduyla da işletmelerin optimal üretim desenleri ve kredi ihtiyaçları belirlemiştir. Çevikbaş (1991)'in çalışmasında; Türkiye'de tarım işletmelerine sermaye sağlanmasında yabancı kaynakların sınırlı düzeyde kaldığı, tarım sektörü ve ülkenin kalkınmasının sağlanabilmesi açısından sektörde tasarruf oranının artırılması ve destekleme politikalarıyla sermaye birikiminin geliştirilmesinin önemli olduğu belirtilmektedir. Karacan (1991), tarım işletmelerinin finansmanı ve tarımsal kredi üzerine yaptığı araştırmada; sermaye yetersizliklerinin üretimi önemli miktarda sınırladığını ve bazı kaynakların verimli olarak kullanılmasını engellediğini belirtmiştir. Bunun sonucunda birçok kaynağın atıl durumda kaldığını belirtmiştir.

Bülbül (1973)'ün Adana Ovası tarım işletmelerinin kredi kullanımlarını inceledikleri çalışmasında; kullanılan kredi ile işletme büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişkinin olmasına rağmen, kısa vadeli borçlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Artukoğlu (1993)'nin Manisa Merkez İlçesinde yaptığı çalışmada; alınan kredilerin üretici açısından önemli olan net hasıla ve tarımsal gelire doğrudan bir etkisinin olmadığını, çiftçilere yeterli düzeyde kredi sağlanabilmesi için kredi kaynaklarının geliştirilmesi, Ziraat Bankası'nca tarım sektörüne ayrılan plasman miktarının artırılması, TKK'lerinin kaynak yetersizliğinin giderilmesi ve mali bağımsızlıklarının sağlanmasının önemi dile getirilmiştir. Fırat (1999)'ın Tokat İli Merkez İlçesindeki tarım işletmelerinin Ziraat Bankasının tarımsal kredi uygulamalarının etkilerini incelediği araştırmasında; arazi büyüklüğü arttıkça kredi kullanımının azaldığını, küçük işletmelerde ise işletme başına düşen kredi miktarın büyük işletmelere göre daha az olduğunu tespit etmiş, tarım işletmelerinde verimliliğinin artırılması için dış finans sorununun çözümlenmesi ve kredi faizlerinin düşürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Arıcı (2007)'ın Tekirdağ İlindeki tarım işletmelerinin finansmanında Ziraat Bankasının rolünü incelediği araştırmasında; çeşitli bürokratik işlemler ve yüksek faiz oranı gibi nedenlerle üreticilerin kredi ihtiyaçlarını zamanında ve yeterince karşılayamadıkları, üreticilerin finansman sorunlarının çözümü için kooperatifler bankasının kurulmasının gereği vurgulanmıştır. Adıgüzel (2006), Tokat İli Turhal İlçesindeki tarım işletmelerinin tarımsal kredi kullanımları ve etkilerini değerlendirdiği çalışmasında; üreticilerin yaşı, kredinin şekli, kredi kullanım sıklığı, işletmenin uzmanlaşma düzeyi ve pazara dönüklük oranı ile kredi kullanımı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Özcan (2009)'ın çalışmasında; Antalya İli Kaş İlçesindeki tarım işletmelerinin Ziraat Bankasından kredi kullanımlarını etkileyen faktörler, kredinin

kullanım amaçları, kredi temininde karşılaşılan sorunlar ve kredi kullanmayanların kredi kullanmama nedenleri ortaya konulmuştur.

Yapılan literatür taramasında TKK'den krediye erişim ve kredi kullanım miktarını etkileyen faktörlerin neler olduğunun belirlenmesine yönelik herhangi bir çalışma yapılmadığı görölmüştür. Yapmış olduğumuz çalışma ile literatürdeki bu boşluğun doldurularak TKK'den krediye erişimi ve kredi kullanım miktarını etkileyen faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA TASARIMI VE METODOLOJİSİ

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma bölgesinin özellikleri, araştırmanın amacı, araştırmaya yön veren sorular, hipotezler, araştırma değişkenleri, araştırmanın sınırlılıkları, araştırma süreci ve analizinde kullanılan metodoloji ortaya konulmuştur.

3.1. Araştırma Bölgesinin Özellikleri

Samsun İli, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde yer almaktadır. İl; doğudan Ordu, güneyden Tokat, Amasya ve Çorum, batıdan Sinop illeriyle çevrilidir. İlin kuzeyinde ise Karadeniz yer almaktadır. İl toprakları 37° 08' ve 34° 30' doğu boylamları ile 40° 05' ve 41° 45' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Samsun İli, yaklaşık olarak 9 bin km²'lik yüz ölçümü ile Karadeniz Bölgesi'nin yüz ölçümünün %7,7'sini, Türkiye topraklarının ise %1,1'ini kaplamaktadır (Anonim, 2018e).

Samsun İlinin 17 ilçesinden biri olan Çarşamba İlçesi, Samsun-Ordu karayolu üzerinde ve Yeşilirmak'ın iki yakasında Çarşamba Ovası üzerinde kurulmuştur. Doğusunda Terme, batısında Tekkeköy, kuzeyinde Karadeniz kıyıları, güneyinde ise Ayvacık ve Salıpazarı ilçeleri ile sınırlandırılmıştır. İlçenin Samsun Merkezine uzaklığı 37 km'dir. Çarşamba İlçesinin merkez belediyesi ile birlikte Dikbiyık, Çınarlık, Ağcagüney ve Hürriyet olmak üzere 5 adet belediye ve 121 adet köyü mevcuttur. Yerleşim yeri itibari ile 10 adet köy yüksek rakımlı mevkilerde, 10 adet köy ise engebeli arazi üzerine yerleşmiştir. Diğer köyleri ise Yeşilirmağın sağ ve soluna serpilmiş dağınık yerleşim yerlerinden oluşmaktadır (Anonim, 2018e).

Samsun İlinin 2017 yılındaki toplam nüfusu 1.312.990 kişi olup, Çarşamba İlçesinin toplam nüfusu ise 137.576 kişidir. Çarşamba İlçesindeki kadın nüfus oranı %50,32'dir (Anonim, 2018f).

Samsun İli tarım alanının %16,17'sini Çarşamba İlçesi teşkil etmektedir. Çarşamba İlçesinin toplam arazi varlığı 660.000 da iken, bunun 540.410 da'ı tarım alanı, 73.900 da'ı orman ve fundalık alanı, 7.830 da'ı çayır ve mera alanı ve 37.860 da'ı tarım dışı alandan oluşmaktadır (Anonim, 2018g).

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Samsun İli Çarşamba İlçesindeki TKK'ne ortak olan tarım işletmelerinin krediye erişimleri ve kullandıkları kredi tutarını etkileyen faktörlerin ortaya konulmasıdır. Bu temel amaç kapsamında araştırmayla ortaya konulması öngörülen alt amaçlar ise işletmelerin sosyo-demografik özellikleri, yapısal, üretim ve pazarlama özellikleri, sermaye kullanımı ve finansman ihtiyacı, tarımsal desteklerden yararlanma durumu, tasarruf ve kredi kullanım durumu ve tarım kredi kooperatifleri hakkındaki düşünceleri ortaya konulmuştur.

3.3. Araştırmanın Soruları

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında etkili olan ve araştırmaya yön veren temel araştırma soruları aşağıda belirtilmiştir.

- Ortak işletmelerin TKK'lerinin tarımsal kredilerine erişebiliyor mu?
- Ortak işletmelerin TKK'nin tarımsal kredilerinden ne düzeyde yararlanabiliyor?
- İşletmelerin sosyo-demografik özellikleri nasıldır?
- İşletmelerin yapısal ve ekonomik özellikleri nasıldır?
- Ortak işletmelerin diğer kredi kurumlarının kredilerine erişim ve kredi talepleri nasıldır?
- İşletme yöneticileri kredi ihtiyaçlarını karşılamadan önce bütün kredi kuruluşlarında kredi kullanım koşulları hakkında araştırma yapıyorlar mı?
- Ortak işletmelerin TKK'nin kredi ve diğer hizmetleri hakkındaki düşünceleri nelerdir?
- Ortak çiftçilerin TKK'lerinin tarımsal kredilerine erişimini hangi faktörler etkilemektedir?
- Ortak çiftçilerin TKK'lerinden kullandıkları tarımsal kredi miktarını hangi faktörler etkilemektedir?
- Ortak çiftçilerin TKK'nin kredilerine erişimleri nasıl artırılabilir?
- Ortak çiftçilerin TKK'nden kullandıkları kredi miktarı nasıl artırılabilir?

Bu aşamadan sonra yukarıda belirtilen araştırma sorularının cevaplandırılabilmesinde rol oynayan değişkenlerin ortaya konulması ve hipotezlerin test edilmesi yoluna gidilmiştir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu bölümde saha çalışması sonucu elde edilen deneyimlere ve ilgili literatürün incelenmesine bağlı olarak araştırma sorularına cevap aranmasına ve yapılacak istatistiksel testlere temel teşkil edecek araştırma hipotezleri ortaya konulmuştur. Daha sonra ise elde edilen verilerin uygun istatistiksel testlerden faydalanılarak sınanması yoluna gidilmiştir.

Araştırmanın temel hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₁: TKK'dan kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin sosyo-demografik özellikleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: TKK'dan kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin yapısal ve ekonomik özellikleri açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: TKK'dan kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin kredi ile ilgili kurumsal değişkenler açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Sosyo-demografik özellikleri (işletme yöneticisinin yaşı, eğitim seviyesi, asıl mesleği, hanehalkı nüfusu) işletmelerin krediye erişimini pozitif yönde etkilemektedir.

H₅: Yapısal ve ekonomik değişkenler (net tarımsal gelir ve işletmede kayıt tutulma durumu) işletmelerin krediye erişimini pozitif yönde etkilemektedir.

H₆: Kredi ile ilgili kurumsal değişkenler (TKK'ne üyelik süresi, kredi kartı varlığı ve kredi faiz oranı) işletmelerin krediye erişimini pozitif yönde etkilemektedir.

H₇: Sosyo-demografik özellikleri (işletme yöneticisinin cinsiyeti, medeni hali ve tarımsal eğitim-yayım hizmetlerine erişimi) işletmelerin kredi taleplerini pozitif yönde etkilemektedir.

H₈: Yapısal ve ekonomik değişkenleri (işletme yöneticisinin asıl mesleği, tasarruf durumu, işletme yöneticisinin tarımsal deneyimi, işletme yöneticisinin risk yaklaşımı, fındık yetiştiriciliğinde uzmanlaşma ve toplam işlenen arazi varlığı) işletmelerin kredi taleplerini negatif yönde etkilemektedir.

H₉: Kredi ile ilgili kurumsal değişkenleri (kredi faiz oranı, işletmeye ipotek durumu ve gecikmiş kredi geçmişi) işletmelerin kredi taleplerini negatif yönde etkilemektedir.

3.5. Araştırmanın Değişkenleri

Bu bölümde araştırmada yer alan sorular ve hipotezlerin test edilmesinde kullanılan değişkenler ve değişkenlerin ölçümünde kullanılan ölçüm yöntemleri Çizelge 3.1’de gösterilmektedir. Araştırma değişkenlerinin belirlenmesi, daha önceden açıklanan araştırma amaçları ve sorularının açığa kavuşturulması amacıyla ortaya konulan bağımlı ve çeşitli bağımsız değişkenlerden meydana gelmektedir. Böylelikle belirtilen bu değişkenler ve değişkenlerin ölçümünde kullanılan araçlardan yararlanılarak araştırma sorularına yanıt aranması ve hipotezlerin sınanması yoluna gidilmiştir.

Araştırmada incelenecek konulardan birincisi “ortak tarım işletmelerinin TKK’lerinin kredisine erişimi” olup, bağımlı olarak ele alınacak bu değişken iki değer (1. Kredi kullanmış, 0. Kredi kullanmamış) almaktadır. Araştırmada analiz edilecek ikinci konuyu ise “ortak tarım işletmelerinin TKK’den kullandıkları kredi miktarı (talebi) oluşturmaktadır. Kullanılan kredi miktarı, TL (sürekli bir değişken) olarak modele dahil edilmiştir. Tarım işletmelerinin krediye erişimleri ve kredi taleplerini açıklayan faktörler olarak ise tarım işletmesi sahiplerinin sosyo-demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, asıl meslek, tarımsal deneyim, hanehalkı nüfusu, tasarruf yapma durumu ve faize karşı dini tutumu), tarım işletmelerinin yapısal ve ekonomik özellikleri (işletme yöneticisinin risk tutumu, toplam işlenen arazi varlığı, sulama imkanı, hayvan varlığı, toplam likit varlığı, makine ekipman varlığı, işletmenin fındık yetiştiriciliğinde uzmanlaşması, yayım hizmetlerine erişim, teknolojiye adaptasyonu, kiralık işgücü masrafı, toplam tarımsal masraf, net tarımsal gelir, tarım dışı gelir oranı, toplam hanehalkı geliri, işletme kayıt tutma durumu,) ve kurumsal özellikleri (TKK’ne üyelik süresi, TKK’ne uzaklık, kredi kartı varlığı, diğer kaynaklardan kredi kullanım durumu, kredi faiz oranı ve tarım sigortası yaptırma durumu) modele dahil edilecektir. Bu konuda etkili olan faktörlerin etkisini tahmineden regresyon modelinin fonksiyonel şekli aşağıdaki gibidir.

Çizelge 3.1. TKK'nin kredisine erişim ve kullanılan kredi miktarını etkileyen faktörler modellerine ait değişkenlerin kodları, tanımları ve beklenen etkileri

Değişken kodu	Değişken tanımı	Beklenen etki
Bağımlı değişkenler		
TKK kredisine erişim ve kredi talebi		
KRERISIM	İşletmenin TKK'den kredi kullanması (1.Kullanmış, 0.Kullanmamış)	
KRETALEP	İşletmenin TKK'den kullandığı kredi tutarı (TL)	
Bağımsız değişkenler		
Sosyo-Demografik değişkenler		
YAS	Yaş (yıl)	+/-
CINSI	Cinsiyet (1.Erkek, 0.Kadın)	+/-
EGITIM	Eğitim (1.Lise ve üstü, 0. Diğer)	+/-
MEDHAL	Medeni durum (1.Evli, 0.Diğer)	+
ASMESL	Asıl meslek (1.Çiftçi, 0.Diğer)	+
TARDEN	Tarımsal deneyim (yıl)	+
HHALKI	Hanehalkı sayısı (kişi)	+/-
TASARRUF	İşletme tasarruf yapma durumu (1.Yapıyor, 0.Yapmıyor)	-
CIFTYAPI	Çiftçi yapısı (1.Riski sever, 0. Risten kaçınır)	-
FAIZTUT	Faize karşı dini tutumu (1.Faize karşı, 0.Değil)	-
Yapısal ve ekonomik değişkenler		
ARAZVAR	Arazi varlığı (da)	+
SULAMA	Sulama imkânı (1.Var, 0.Yok)	+
HAYVAR	Hayvan varlığı (BBHB/baş)	+
TLIKVAR	Toplam likit varlıklar (TL)	-
MAKEKIP	Makine-ekipman varlığı (1.Taraktör var, 0.Traktör yok)	+

Çizelge 3.1. TKK'nin kredisine erişim ve kullanılan kredi miktarını etkileyen faktörler modellerine ait değişkenlerin kodları, tanımları ve beklenen etkileri (devam)

Değişken kodu	Değişken tanımı	Beklenen etki
<i>Yapısal ve ekonomik değişkenler</i>		
<i>UZMANF</i>	İşletmenin fındık yetiştiriciliğinde uzmanlaşması (1.Evet, 0.Hayır)	+
<i>YAYHZER</i>	Yayım hizmetlerine erişim (1.Evet, 0.Hayır)	+
<i>TEKADAP</i>	Teknoloji adaptasyonu (1.Evet, 0.Hayır)	+
<i>KIRISGM</i>	Kiralık işgücü masrafı (TL/yıl)	+
<i>TTARMAS</i>	Toplam tarımsal masraf (TL/yıl)	+
<i>NTARGEL</i>	Net tarımsal gelir (=Toplam tarımsal gelir-Toplam tarımsal masraf)	+/-
<i>TDGELOR</i>	Tarım dışı gelir oranı (%)	-
<i>THHGEL</i>	Toplam hanehalkı geliri (TL/yıl)	-
<i>KAYTUT</i>	İşletme kayıt tutma durumu (1.Evet, 0.Hayır)	+
<i>Kredi ile ilgili kurumsal değişkenler</i>		
<i>TKKUYSU</i>	TKK üyelik süresi (yıl)	+
<i>TKKUZAK</i>	Kredi kuruluşuna uzaklık (km)	-
<i>KREKARV</i>	Kredi kartı varlığı (1.Var, 0.Yok)	+
<i>DIGKKUL</i>	TKK'nin dışındaki diğer kaynaklardan kredi kullanma durumu (1.Kullanmış, 0.Kullanmamış)	-
<i>KREFAIZ</i>	Kredi faiz oranı (%)	-
<i>TARSIG</i>	Tarım sigortası (1.Var, 0.Yok)	+

3.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Diğer saha çalışmalarında olduğu gibi bu araştırmanın da temel sınırlılıkları; zaman, mali yetersizlikler ve araştırma alanına ulaşım zorlukları şeklindedir. Bu araştırma

tamamen araştırmayı yapan ğrenci tarafından finase edilmiş ve anketlerin tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.7. Araştırmanın Süreci

Araştırmamızın konusu belirlendikten sonra, konuyla ilgili daha önce yapılış çalışmalarla ilgili literatür taraması yapılarak tespit edilen çalışmalar incelenmiştir. Araştırma konusu ve literatür taramasından yola çıkararak araştırma soruları, hipotezleri ve araştırmanın amacı belirlenmiştir. Bu aşamalar, araştırmanın dizaynını oluşturmaktadır. Araştırma dizaynı belirlendikten sonra araştırma kapsamına dahil edilen TKK'lerden kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler hakkında ön bilgi toplanarak pilot çalışması yapılmıştır. Daha sonra, 17aş eimi ve toplama yöntemine karar verilerek alan çalışması aşamasına geçilmiştir. Alan çalışmasında kooperatiften kredi kullanan ve kullanmayan işletme yöneticileriyle yüz yüze anketler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin istatistiki yöntemlerle (SPSS 19.0) analizi gerçekleştirilerek bulgular temel tanımlayıcı istatistikler (ortalama, frekans dağılımı vb) şeklinde zet çizelgeler hazırlanarak verilmiştir. Bu aşamadan sonra ise araştırmanın yazım aşamasına geçilmiştir.

3.8. Verilerin Toplanması Uygulanan Yöntem

Yapılacak alışma ile ilgili gerekli verilerin toplanması, öncelikle araştırmanın amacının ve yönteminin açıkça belirlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla; araştırma konusu ve kapsamı, araştırma soruları, hipotezler ve değişkenlerin saha çalışması yapılmadan önce belirlenmesi önem taşımaktadır.

Bu araştırma kapsamında 17aş toplama yöntemleri olarak anket ve gözlem yöntemi uygulanmıştır. Anket, herhangi bir konu ile ilgili durum ve tutumu belirlemek için düzenlenmiş ayrıntılı ve kapsamlı soru dizisidir. Anket tekniği, uygulama ve değerlendirmeler özenle yapıldığında sonuçları en güvenilir, hata payı en az olan araştırma tekniğidir (Aziz, 2008). Soruların hazırlanması aşamasında ise araştırmanın temel ve alt amaçları göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmanın birincil verileri, Samsun İli arşamba İlçesi sınırları içindeki Dikbıyık, arşamba ve Kızılot Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortak sayıları tespit edilerek bu ortaklar arasından kredi kullanan ve kredi kullanmayanlar ile o bölgede

çiftçilik yapıyor olmasına karşın kooperatife üye olmayan çiftçiler arasından basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenen 160 adet çiftçi ile Ocak-Mart 2018 döneminde yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. Anket yapılan çiftçilerin belirlenmesinde, bütün deneklerin örneğe 18arç18 şansı eşit olması hedeflendiği için “Basit Tesadüfi Örnekleme Yöntemi” kullanılmıştır. İkincil veriler ise konu ile ilgili yayınlanmış yerli ve yabancı literatür, diğer araştırmacıların çalışmaları, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, TKKMB ve konuyla ilgili diğer yazılı materyallerden temin edilmiştir.

Araştırmanın ana kitlesini, Çarşamba İlçesindeki 3 TKK’ne üye olan 1.049 kooperatif ortağı oluşturmuştur. Örneğe girecek kooperatife ortak çiftçi sayısının belirlenmesinde aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane, 1967).

$$n = \frac{N*(zC)^2}{Nd^2 + (zC)^2}$$

Formülde;

n: Örnek hacmi,

N: Ana kütleye dahil ortak sayısı (1049),

d: Ortalamadan izin verilen hata payı (%10),

C: Standart sapmanın ortalamaya bölünmesi (0,74),

z: standart normal dağılım tablosunda istenen güven derecesi (%90) ve

$Z_{tablo} = 1.645$ olarak gerçekleşmektedir.

Araştırmada ortalamadan izin verilen hata payı %10 olup, %90 güven aralığında örnek hacmi 129 olarak hesaplanmıştır. Örnek sayısı bu şekilde belirlendikten sonra, hangi kooperatif ortakları ile anket yapılacağı ise tesadüfi sayılar tablosundan rastgele belirlenmiştir. Örnek hacminin %25’i kadar yedek kooperatif ortağı seçilmiş ve toplamda 160 işletme yöneticisiyle anket yapılmış ve yapılan anketlerin tamamı analizde kullanılmıştır.

3.9. Verilerin Analizinde Uygulanan Yöntem

İncelenen kooperatiflerde doldurulan anket formları 18arç18or edilmiş ve daha sonra “SPSS 19.0” (Statistics Package for the Social Sciences) bilgisayar paket programına girilerek analize hazır hale getirilmiştir. Bunun yanısıra araştırmada anket yoluyla elde

edilen verilerin değerlendirilmesinde frekans dağılımı, yüzde ve aritmetik ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

Öncelikle verilerin süreklilik gösterip göstermediği dikkate alınmıştır. Verilerin sürekliliği Skewness-Kurtosis normallik testi ile belirlenmiştir. Normal dağılım gösteren sürekli değişkenlere ait grupların karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, normal dağılım göstermeyen sürekli değişkenlere ait grupların karşılaştırılmasında Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Nitel değişkenler için ise Ki-kare testinden faydalanılmıştır (Kalaycı, 2010).

3.10. Krediye Erişim ve Kullanılan Kredi Tutarının Modellenmesinde Yararlanılan Yöntem

Araştırmada ortak tarım işletmelerinin TKK kredisine erişimleri ve kullandıkları kredi miktarını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde örnek seçim sapmasını dikkate alan Heckman'ın iki aşamalı yaklaşımından yararlanılmıştır (Sekyi, 2017). Gözlemler özellikle ilgili sonuçtan tamamen bağımsız olmayan bir süreçte seçildiğinde ilgili popülasyondan tamamen rastgele bir örneğini tanımlamak imkansız ise örnek seçim sapmaları ortaya çıkabilir. Bu nedenle, seçim etkileri farklı sonuçların gerilemesinde yanlış katsayılar neden olabilir ve bu da tutarsız tahminlere neden olabilir (Heckman ve ark. 1998). Ekonometri alanındaki bu sorunları gidermek için en yaygın kullanılan yaklaşımlardan biri, Heckman seçim modelidir (Schafgans ve Zinde-Walsh, 2002; Przeworski ve Vreeland, 2000). Bu iki aşamalı istatistiksel yaklaşım, rastgele seçilmeyen örneklem için bir düzeltme aracı sunmaktadır. İlk aşama, seçim için bir probit modelinin tahminidir. İkinci aşama, probit modelinden elde edilen ters Mills oranı olarak bilinen bir dönüşümü dâhil ederek kendi seçimlerini düzeltir. Ters Mills oranı, ilginin sıradan en küçük kareler (OLS) modeline ek bir açıklayıcı değişken olarak girer (Gujarati ve Porter, 2009). Heckman seçim modelinin ardından, bir işletmenin kredi alma kararının, aşağıdaki denklemde (1) gösterildiği gibi, bir dizi faktörden etkilendiği varsayılmaktadır (Greene, 2000):

$$Z_i^* = \gamma' L_i + u_i \quad (3.1)$$

Denklem (1), örnek seçim denklemidir. Denklemdeki Z_i^* , gözlemlenebilir olmayan iki değişkenli bir değişkendir, ancak bunun yerine tarım işletmesinin krediye erişip-

erişmeme konusundaki kararını gözlemliyoruz. Bu nedenle, $Z_i^* > 0$ ise $Z_i = 1$ ve $Z_i^* \leq 0$ ise $Z_i = 0$ 'dır. L_i , Z_i^* 'yi etkileyen dışsal değişkenlerin bir vektörüdür.

Krediye erişimle yakın ilişkisi olan tarım işletmesinin kullandığı kredi miktarının işletmenin sosyo-demografik özellikleri, işletmenin yapısal-ekonomik özellikleri ve kredi ile ilgili kurumsal özelliklerinden etkilendiği varsayılmaktadır. Denklem (2), sonuç denklemdir. $Z_i=1$ olması koşuluyla Y_i , her bir tarım işletmesi tarafından kullanılması beklenen kredi tutarının logaritmasını temsil eder. Varsayım;

$$Y_i = b_i' X_i + v_i \quad (3.2)$$

Formüldeki X_i , kredi tutarını belirleyen ortak değişkenlerin vektörüdür. Denklem (1) ve (2)'deki u_i ve v_i , ortalaması sıfır, standart sapması δ_u ve δ_v , korelasyon katsayısı ρ olan iki değişkenli normal dağılımlara sahiptir.

Bireysel hanelerin rastgele bir örneği için Z_i ve L_i 'nin gözlemlendiği varsayılmaktadır, ancak Y_i yalnızca $Z_i=1$ olduğunda, yani tarım işletmesinin krediye erişimi olduğunda gözlemlenmektedir.

Heckman (1979)'ın denkleminde uyarlanan beklenen kredi miktarı aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\begin{aligned} E(Y_i | Z_i = 1) &= E(Y_i | Z_i^* > 0) = E(Y_i | u_i > -\gamma' L_i) \\ &= b_i' X + E(v_i | u_i > -\gamma' L_i) = b_i' X_i + \rho \sigma_v u_i(\alpha_u) \end{aligned} \quad (3.3)$$

$$u_i(\alpha_u) = \frac{\phi(\alpha_u)}{1 - \phi(\alpha_u)} = \frac{\phi(-\alpha_u)}{\phi(\alpha_u)} = \frac{\phi(\gamma' L_i | \alpha_u)}{\phi(\gamma' L_i | \alpha_u)}$$

Buradaki ϕ ve Φ , sırasıyla normal yoğunluk fonksiyonu ve normal dağılım fonksiyonunu ifade etmektedir. $M_i(\alpha_u)$ fonksiyonu, bir dağılımın kümülatif dağılım fonksiyonu üzerindeki olasılık yoğunluğu fonksiyonunun oranı olan ters Mill'in oranı olarak adlandırılır. $M_i(\alpha_u)$ terimi olmadan Y_i 'nin X_i 'ye göre en küçük kareler regresyonu, b_i 'nin tutarsız tahmin edicilerini sağlayacaktır. Eğer hatanın beklenen değeri biliniyorsa, regresyon modeline ekstra bir açıklayıcı değişken olarak dahil edilebilir. Hatanın bu kısmı açıklayıcı değişkenlerle ilişkilendirilerek kaldırabilir ve tutarsızlıktan kaçınabilir. Ancak hata terimi tahmin edilemez ve ters Mills oranının tahmin edilmesi

ve Denklem (3) tahminine eklenmesi gerekir. Heckman modelinin ilk aşamasında, bir probit model (Denklem 1) tahmin edilmektedir. Ardından, ters Mill'in oranı bu probit modelin doğrusal tahmininden hesaplanır. İkinci adımda Y , X eşdeğişkenleri ile regresyona tabi tutulur ve tüm gözlemler için ters Mill oranı seçim eşitliğinin bire eşit olduğu durumda tarım işletmesi krediye erişir. Oldukça önemli bir ters Mill değerinin Wald testi, seçim yanlılığının mevcut olduğunu gösteriyor.

4. TKK'NİN YAPISI, FAALİYETLERİ VE PİYASALARA ETKİLERİ

4.1. Kuruluşu ve Tarihi Süreci

TKK'nin kuruluşu 1863 yılında Mithat Paşa'nın Niş Valisi iken kurmuş olduğu Memleket Sandıklarına dayanmaktadır. Eskiden beri süre gelen İmece ve Ahilik gibi yardımlaşma ve dayanışma esaslı oluşumlar, kooperatifçilik ile daha ileri noktalara taşınmıştır. Memleket Sandıkları ismi 1883'te Menafi Sandıkları olarak değiştirilmiştir. Türk kooperatifçilik hareketi 1935 yılında çıkarılan 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" ile bugünkü TKK'lerinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Mersin'in Silifke kazasında 1936 yılında Tekir çiftliğinde ilk TKK kurulmuş ve Mustafa Kemal Atatürk, bu kooperatifte kurucu ve ortak olmuştur (Anonim, 2017a).

TKK 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ile Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin kurulmasına imkân tanınmış ve 17 Mayıs 1977 tarihinde de Merkez Birliği'nin kurulmasıyla tamamen bağımsız bir çiftçi kuruluşu olmuştur (Anonim, 1972a). TKK'leri, kendi ortakları arasından seçilerek oluşan yönetim kurulları ile yönetilmeye ve demokratik kooperatifçilik alanında önemli adımlar bu noktadan sonra atılmaya başlanmıştır. 1984 yılında çıkarılan 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 1581 sayılı kanunda, TKK'lerinin idari ve mali yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu KHK daha sonra 1985 yılında 3223 sayılı kanun olarak değişmiştir. Bu değişiklikle, TKK'leri Tarım ve Köyişleri Bakanlığının ilgili kuruluşu haline gelirken, denetimi de yine ilgili bakanlığa verilmiştir (Anonim, 2017a).

4.2. TKK'nın Amaç ve Çalışma Konuları

TKK'lerin, Bölge Birliklerinin ve Merkez Birliğinin amaç ve çalışma konuları 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri Kanunu 3. Maddesinde belirtilmektedir (Anonim, 1972a).

I – Kooperatifler'in amaçları:

a) Ortaklarının; kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak, ürünlerini değerlendirmek, müştereken yararlanabilecekleri her çeşit makina, ekipman ve tesisleri edinmek,

b) Ortak ve gerektiğinde diğer üreticilerin; üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak, el sanatlarını geliştirmek ve mamullerini değerlendirmek, mesleki ve teknik yönden bilgilerini artırmak, sosyal ve kültürel konularıyla ilgili faaliyetlerde bulunmak, kurslar açmak ve seminerler tertip etmek,

c) Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmaktır.

II – Bölge Birlikleri'nin amaçları:

a) Kooperatiflerin finansman işlerini düzenlemek,

b) Ortak ürünlerinin değerlendirilmesiyle ilgili işleri yürütmek,

c) Gerektiğinde kooperatiflerin ihtiyaç duydukları üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak veya imal etmek,

d) Kooperatiflerin işlerinin kooperatifçilik ilkelerine ve mevzuat hükümlerine uygun olarak yürütülmesini sağlamak üzere gerekli tedbirleri almak, teknik ve idari yardımlarda bulunmak ve ortakların genel ve mesleki eğitim faaliyetlerini düzenlemek,

e) Kooperatifleri denetlemek,

f) Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmaktır. Bölge birlikleri görevlerini merkez birliğinin tasvibi ile il veya ilçe merkezlerinde kuracakları şubeleri veya görevlendirecekleri kooperatifler aracılığı ile de yürütebilmektedirler.

III – Merkez Birliği'nin amaçları:

a) Kooperatif ve bölge birliklerinin bu Kanuna ve kooperatifçilik ilkelerine uygun olarak gelişmesini sağlamak, kooperatifçilik ve mesleki eğitim faaliyetlerinde bulunmak,

b) Kooperatif ve bölge birliklerine finansman kaynakları temin etmek ve bunların geliştirilmesi için her türlü tedbirleri almak, kredi işlerinin düzenli yürütülmesini sağlamak,

c) Kooperatif ve bölge birliklerinin üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak, imal etmek ve ortak ürünlerinin değerlendirilmesi ile ilgili faaliyetleri rasyonel bir şekilde düzenlemek ve bu konularda her türlü teşebbüse girişmek veya iştirak etmek ve gerekli tesisleri kurmak, faaliyet konusuna giren hususlarda ithalat ve ihracat yapmak,

d) Kooperatif ve bölge birliklerinin görev ve çalışma konularının düzenli yürütülmesini sağlamak üzere genel uygulama esaslarını tespit etmek,

e) Kooperatif ve bölge birliklerini denetlemek,

f) Kooperatiflerle, bölge ve merkez birliklerinin personel politikasını tespit etmek ve yürütmek,

g) Kooperatif ve bölge birliklerinin kuruluşuna karar vermek ve kuruluş merkezini ve çalışma 25arç25or tespit etmek,

h) Kooperatif ve bölge birliklerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahvil çıkarmak,

i) Hükümetçe görevlendirildiğinde, Devlet destekleme alımları ile ilgili faaliyetleri yürütmek,

j) Kooperatiflerin ve bölge birliklerinin toplayacakları mevduatın kullanılma şekil ve şartları ile bu konudaki üst kuruluşlarla olan bağlantıları gösteren yönetmeliği hazırlayarak Ticaret Bakanlığına sunmak,

k) Birlik ve Kooperatiflerce sağlanan kredi, araç ve gereçlerin kullanım şekil ve şartları ile amaca uygun olarak kullanıldığının kontrolünü gösteren bir yönetmelik hazırlamaktır.

Uygulamada her kooperatif belirli kriterlere sahip bütün üyelerinin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını, sigorta acenteliği, üretim ve zaruri tüketim maddelerini karşılarken ürün değerlendirilmesi, mesleki ve teknik yönden bilgilerini artırmak, sosyal ve kültürel konularıyla ilgili faaliyetlerde bulunmak, kurslar açmak ve seminerler tertip etmek, müştereken yararlanabilecekleri her çeşit makina, ekipman ve tesisleri edinmek gibi faaliyetleri her kooperatifte yerine getiremedikleri görülmektedir. Türkiye genelinde hiçbir TTK'lerinde henüz bankacılık hizmeti ve mevduat toplama faaliyetleri gerçekleştirilmemiştir.

Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) 2017 yılı itibariyle 1 Merkez Birliği, 17 Bölge Birliği, 1.625 Kooperatif ve 519.972'i faal olmak üzere toplam 908.763 çiftçi ortağı ile faaliyetlerine devam etmektedir. Çizelge 4.1'de TKK'nın 2005-2017 döneminde birim kooperatif, personel ve ortak sayısındaki gelişmeler verilmiştir. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği (TKKMB) 1977 yılında kurulmasından itibaren 2017 yılına kadar 1 Merkez Birliği ve 16 Bölge Birliği ile faaliyetlerini sürdürürken 2017 yılında Şanlıurfa Bölge Birliğinin kurulmasıyla Bölge Birliği sayısı 17'ye yükselmiştir. Türkiye'de 2005 yılında 1.948 birim TKK, 5.555'i kooperatiflerde, 881'i iştiraklerde olmak üzere toplam 6.436 personel istihdam edilmektedir. Birim kooperatif sayısı 2017 yılında 1.625'e, kooperatiflerde istihdam edilen personel sayısı ise 4.705'e düşmüştür. İştiraklerde istihdam edilen personel sayısı 3.540'a ve TKK bünyesinde istihdam edilen toplam personel sayısı ise 8.245'e yükselmiştir.

Çizelge 4.1. Yıllar itibariyle kooperatif ve personel sayıları

Yıllar	Kooperatif	Personel sayısı	İştirakler personel sayısı	Toplam personel sayısı
2005	1.948	5.555	881	6.436
2006	1.926	5.786	948	6.734
2007	1.903	5.486	924	6.410
2008	1.872	5.652	907	6.559
2009	1.821	5.507	857	6.364
2010	1.791	5.965	1.600	7.565
2011	1.690	5.486	2.175	7.661
2012	1.659	5.310	2.318	7.628
2013	1.641	4.947	2.396	7.343
2014	1.625	4.828	2.449	7.277
2015	1.625	4.717	2.678	7.395
2016	1.625	4.436	2.850	7.286
2017	1.625	4.705	3.540	8.245

Kaynak: Anonim-2017a

Türkiye’de 2005 yılında ÇKS’ye kayıtlı 2.679.737 çiftçi bulunmaktayken, TKK’nın 1.206.964 kayıtlı ortağı bulunmakta ve kayıtlı ortakların 610.766’sı aktiftir. ÇKS’ye kayıtlı çiftçi sayısının %45’inin TKK’ya ortak olduğu, yalnızca % 23’ünün aktif kooperatif ortağı olduğu görülmektedir. ÇKS’ye kayıtlı çiftçi sayısı 2017 yılında yaklaşık %20, TKK’ya kayıtlı çiftçi sayısı 2017 yılında %25 oranında azalarak 908.763’e, faal ortak sayısı ise %13 oranında azalarak 530.291’e gerilemiştir. TKK’ne ortak ve aktif ortak oranlarında 2005-2017 döneminde bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Çizelge 4.2. Yıllar itibariyle ÇKS’ye kayıtlı çiftçi sayısı ve TKK’ya kayıtlı ortak sayılarının karşılaştırılması

Yıllar	Kayıtlı ortak sayısı	Faal ortak sayısı	ÇKS’ye kayıtlı çiftçi sayısı	Kayıtlı ortak sayısı / ÇKS’ye kayıtlı çiftçi sayısı	Faal ortak sayısı / ÇKS’ye kayıtlı çiftçi sayısı
2005	1.206.964	610.766	2.679.737	0,45	0,23
2006	1.191.357	535.440	2.609.723	0,46	0,21
2007	1.187.375	534.802	2.613.234	0,45	0,20
2008	1.175.640	507.279	2.380.284	0,49	0,21
2009	1.099.558	499.281	2.328.731	0,47	0,21
2010	1.197.230	486.822	2.318.506	0,52	0,21
2011	1.016.615	458.056	2.292.380	0,44	0,20
2012	930.631	422.763	2.214.537	0,42	0,19
2013	1.047.932	494.650	2.183.270	0,48	0,23
2014	1.054.340	529.084	2.206.874	0,48	0,24
2015	1.024.182	529.090	2.197.319	0,47	0,24
2016	1.001.418	519.972	2.267.176	0,44	0,23
2017	908.763	530.291	2.132.491	0,43	0,25

Kaynak: Anonim-2018c, Anonim-2017a

TKK'lerinin öz kaynakların kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakların toplamına bölünerek bulunan finansman oranı ile kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakların toplamının aktif toplamına oranlanmasıyla bulunan kaldıraç oranları Çizelge 4.3'de incelendiğinde; 2005 yılında 0,88 olan Finansman Oranı 2017 yılında 0,37'ye gerilediği, yani 2005 yılında borçlarının %88'ini öz kaynakları ile karşılarken 2017 yılında borçlarının sadece %38'ini öz kaynaklardan karşılayabildiği görülmektedir. TKK'nın 2005 yılında 0,53 olan kaldıraç oranı 2017 yılında 0,73'e yükselmiştir. TKK'nın 2005 yılında aktif toplamının %53'ü yabancı kaynaklardan sağlanırken, bu oranın 2017 yılında %72'ye yükseldiği görülmektedir.

Çizelge 4.3. TKKMB bilançosunun analizi

Yıllar	Öz kaynak (Milyar TL) (1)	Aktif toplamı (Milyar TL) (2)	K.V.Y.K + U.V.Y.K (Milyar TL) (3)	Öz kaynak / K.V.Y.K + U.V.Y.K (1)/(3)	K.V.Y.K + U.V.Y.K / Aktif toplamı (3)/(2)
2005	2,1	4,5	2,4	0,88	0,53
2006	1,9	3,6	1,7	1,12	0,48
2007	2,9	6,5	3,6	0,81	0,56
2008	2,2	5,6	3,3	0,67	0,6
2009	3,3	8,6	5,4	0,61	0,62
2010	3,2	6,7	3,5	0,91	0,53
2011	3,8	14,1	10,3	0,37	0,73
2012	3,6	10,8	7,2	0,50	0,67
2013	4,7	20,1	15,3	0,31	0,77
2014	4,4	16,2	11,8	0,37	0,73
2015	5,2	20,6	15,4	0,34	0,75
2016	5,8	21,3	15,4	0,38	0,72
2017	6,4	23,9	17,4	0,37	0,73

Kaynak: Anonim, 2017b

TKK'nın bilanço rakamları Çizelge 4.3'de incelendiğinde, 2005 yılında 2,1 Milyar TL öz kaynağının 2017 yılında % 205 artarak 6,4 Milyar TL'ye, 2005 yılında

aktif toplamı ise 4,5 Milyar TL iken 2017 yılında %431 artarak 23,9 Milyar TL'ye çıktığı görülmüştür. Kısa vadeli yabancı kaynaklar ile uzun vadeli yabancı kaynakların toplamı olan borç toplamının 2005 yılında 2,4 Milyar TL iken, 2017 yılında %625 oranında artarak 17,4 Milyar TL'ye yükseldiği görülmektedir. Öz kaynakta meydana gelen artış oranının borçlarda meydana gelen artış oranının çok gerisinde kalmıştır. Sonuç itibariyle öz kaynağın yaklaşık 2,3 katı kadar borçlanılması, borçlarının sadece %43'ünü öz kaynaklarından karşılayabilmesi ve aktif toplamının %74'ünün yabancı kaynaklardan karşılanıyor olması, finans sektöründe ortaya çıkabilecek bir krizin TKK'leri büyük kaynak sıkıntısına düşüreceğinden borçların ödenmesi konusunda sıkıntılar yaşatabilecektir.

TKKMB'nin toplam 13 iştiraki bulunmaktadır. Bunlar; gübre sektöründe faaliyet gösteren Gübretaş A.Ş., yem sektöründe faaliyet gösteren Tarım Kredi Yem A.Ş. ve Tarım Kredi Gıda A.Ş., tarımsal mekanizasyon piyasasında Tarım Kredi Plastik A.Ş., İmece Plastik A.Ş., İmece Prefabrik A.Ş., hayvancılık sektöründe Başak Tarım İşletmeleri A.Ş., gıda sektöründe Tarım Kredi Gıda A.Ş., Tarım Kredi Süt A.Ş., TAREKS İth.İhr.ve Tic.A.Ş., Tarım Kredi Birlik Tarım Ürünleri A.Ş., pazarlama sektöründe Trakya Dış Ticaret A.Ş., bitki koruma sektöründe TARKİM Bitki Koruma A.Ş. ve bilişim sektöründe TARNET A.Ş. şeklindedir.

4.3 TKK'nın Tarımsal Kredi Piyasasına Etkisi

Türkiye'de tarım sektörünün en önemli sorunlarının başında finansman sorunu gelmektedir. Bu alandaki gelişmeler, tarımın ve işletmelerin yapısal sorunlarının devam etmesi, ekonomik yapıda kronik hale gelen sorunlar nedeniyle yeterli ölçüde bir gelişme sağlanamamıştır. Aynı zamanda bu yapı ve koşullar, kredi konusunda etkin organizasyon ve yapılanmayı da önlemiştir. Günümüzde enflasyonla mücadelede sağlanan başarı, siyasal ve ekonomik istikrar, tarıma yönelik kredilendirme faaliyetlerini de etkilemiştir.

Tarım işletmelerinde sermaye; öz kaynaklar ve dış kaynaklar olarak iki farklı kalemden sağlanmaktadır. Öz kaynaklar işletmenin kendi içinde sağlamış oldukları uzun süreli kullanım imkânı olan işletmeye maliyet getirmeyen kaynaklardır. Dış kaynaklar ise krediler ve diğer finansman tekniklerinden oluşmaktadır (Artukoğlu, 2013).

Çizelge 4.4. Toplam kredi hacmi ve tarımsal krediler

Yıllar	YİÜFE 2003=100	Toplam kredi hacmi (Milyar TL) (1)		Tarımsal krediler (Milyar TL) (2)		Tarımsal kredinin payı (2)/(1)X100
		Cari	Reel	Cari	Reel	
2005	121,14	153,69	126,87	7,41	6,12	4,82
2006	135,16	218,99	162,02	8,81	6,52	4,02
2007	143,19	285,62	199,47	10,47	7,31	3,67
2008	154,8	367,44	237,36	13,73	8,87	3,74
2009	163,98	392,62	239,43	16,28	9,93	4,15
2010	178,54	525,85	294,53	23,81	13,33	4,53
2011	202,33	682,89	337,51	31,98	15,81	4,68
2012	207,29	794,76	383,4	33,54	16,18	4,22
2013	221,74	1.047,41	472,36	37,84	17,07	3,61
2014	235,84	1.240,70	526,07	47,2	20,01	3,8
2015	249,31	2.133,78	855,87	64,10	25,71	3,00
2016	274,09	2.487,47	907,54	75,59	27,58	3,04

Kaynak: Anonim, 2018d

Türkiye'nin 2005-2016 yılları arasındaki kredi hacmindeki gelişmeler Çizelge 4.4'den incelendiğinde 2005 yılında kullanılan toplam 153,69 milyar TL cari kredinin %4,82'sinin (7,41 milyar TL) cari tarımsal kredilerin oluşturduğu görülmektedir. Kullanılan toplam cari kredi miktarı 2016 yılında gelindiğinde %787 artarak 2.487,47 milyar TL'ye yükselmiş, bunun %3,04'ünü (75,59 milyar TL) cari tarımsal krediler oluşturmuştur. Tarımsal kredilerdeki 2005-2016 dönemindeki cari artış oranı %867 oranında gerçekleşmiştir. İncelenen dönem içinde toplam kredi hacminde yaklaşık 7.2 katlık bir reel artış yaşanmışken, tarımsal kredilerdeki reel artış oranı yaklaşık 4,5 kat (daha düşük) gerçekleşmiştir.

4.3.1. TKK'lerinin sağladığı tarımsal kredi türleri ve kredi kullanım koşulları

TKK'lerinde kullanılan kredi türlerine baktığımızda dört ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, vadesi 1 yıldan az olan işletme kredileri, ikincisi ise vadesi 1 yıldan fazla olan yatırım kredileri, üçüncüsü tüketim kredileri, dördüncüsü ise faizsiz kredilerdir.

İşletme kredileri kendi arasında üretim amaçlı (nakdi ve aynı), sigorta primi, toprak analizi, hizmet bedeli, belge karşılığı ve diğer olmak üzere altıya ayrılmakta, yatırım kredileri ise tarımsal araç-gereç, hayvancılık ve diğer yatırım kredileri olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Çiftçilerin TKK'dan kredi kullanabilmesi için;

- TKK'ya üye olması,
- Ortağın toplam varlığından kooperatif dışındaki kredi kuruluşlarına olan borç tutarı çıkartıldıktan sonra kalan tutar ile bir yılda elde edeceği tahmin olunan tarımsal ürünlerin değerinin % 60'ı kıyaslanarak az olanı ortağa kullanılacak kredi limiti olarak tespit edilmesi,
- Ortaklar, 20.000 TL krediye kadar tespit edilen kredinin %5'ini, 20.000 TL'yi aşan kısım için 50.000 TL krediye kadar tespit edilen kredinin %3'ünü, 50.000 TL'yi aşan kısım için 250.000 TL krediye kadar tespit edilen kredinin %2'sini, 250.000 TL'yi aşan kısım için 1.000.000 TL krediye kadar tespit edilen kredinin %1'ini, 1.000.000 TL'yi aşan kısmı için tespit edilen kredinin % 0,5'ini ortaklık payı olarak taahhüt etmek ve bunun ¼'ünü peşin ödemesi,
- Geçerlilik süresi 5 yıl olan borçlu ortak ve kefillerince imzalanması gereken kredi genel sözleşmesinin hazırlanması,
- Yirmibin TL'ye kadar tespit edilen krediler için 2 ortak kefil, 20.001 TL-30.000 TL arası tespit edilen krediler için 3 ortak kefil veya 2 ortak 1 kamu görevlisi kefil, 30.001 TL-40.000 TL arası tespit edilen krediler için 4 ortak kefil veya 2 ortak 2 kamu görevlisi kefil sağlanarak maddi teminat olmaksızın kredi kullanılabilir. Kırkbın TL'nin üzerinde kredi kullanacak olan ortaklardan 4 ortak kefilin yanında rayiç değeri tespit edilen kredinin 1,5 katı olan kooperatif lehine en az tespit edilen kredinin 2 katı tutarında taşınmaz ipoteği ve/veya kasko değeri tespit edilen kredinin 2 katı tutarında olan taşıt aracı/31arç31or rehni verilmesi veya kefilsiz kredi kullanabilmek için tespit edilen kredinin 2,5 katı rayiç değerinde olmak kaydıyla

taşınmaz mallarını tespit edilen kredisinin 3 katı tutarda kooperatif lehine ipotek veren ve/veya kasko değeri tespit edilen kredinin 3 katı olan taşıt aracı/traktörü kooperatif lehine rehin vermesi gerekmektedir.

4.3.2. TKK'nın kullandığı tarımsal kredi tutarları

TKK'nın asıl ana faaliyeti, ortaklarının tarımsal kredi ihtiyacını karşılamaktır. Kayıtlı ortakların üretimleri için gerekli olan bütün girdileri hem nakdi hem aynı olarak kredilendirebilmektedir.

Türkiye genelinde 2005 yılında cari olarak toplam 7,41 milyar TL tarımsal kredi kullanılmış, 2016 yılında ise bu rakam % 866 oranında artarak 75,59 milyar TL'ye yükselmiştir. TKK'leri 2005 yılında toplam 1,10 milyar TL tarımsal kredi kullanmış, 2016 yılında ise bu rakam % 517 artarak 6,79 milyar TL'ye yükselmiştir. TKK'da kullanılan tarımsal kredi miktarlarındaki artış Türkiye genelinde kullanılmış olan tarımsal kredilerdeki artıştan daha düşük seviyelerde olmuştur (Çizelge 4.5.).

Reel olarak değerlendirdiğimizde, Türkiye genelinde 2005 yılında toplam 6,46 milyar TL tarımsal kredi kullanılmış, 2016 yılında bu rakam % 327 oranında artarak 27,58 milyar TL'ye yükselmiştir. 2005 yılında TKK tarafından toplam 0,91 milyar TL tarımsal kredi kullanılmış, 2016 yılında bu rakam % 172 artarak 2,48 milyar TL'ye yükselmiştir. TKK tarafından kullanılan reel tarımsal kredi miktarlarındaki artış Türkiye genelinde kullanılmış olan reel tarımsal kredilerdeki artıştan daha düşük seviyelerde olmuştur. TKK'nın TCZB'den kullandığı kredilere baktığımızda, 2005 yılında 0,01 milyar TL kredi kullanılmışken 2016 yılında bu rakamın 3,37 milyar TL'ye yükseldiği görülmektedir (Çizelge 4.5).

TKK'leri tarımsal kredi piyasasında 2005 yılında %14,09 paya sahipken, 2016 yılında bu oranın %8,99'a gerilemiştir. En yüksek piyasa payına sahip olduğu yıl %15,33 ile 2006 yılı, en düşük piyasa payına sahip olduğu yıl ise %8,99 ile 2016 yılıdır. 2005-2016 arası dönemde piyasa payının ortalama %11,96 olduğu görülmüştür.

Çizelge 4.5. Toplam tarımsal krediler ve TKK tarafından kullanılan krediler

Yıllar	YİÜFE 2003=100	Toplam tarımsal kredi (Milyar TL) (1)		TKK'nın kullandığı tarımsal krediler (Milyar TL) (2)		T.C. Ziraat bankasından kullanılan kredi	TKK'nın tarımsal kredi payı (2)/(1)X100	
		Cari	Reel	Cari	Reel			Tutar (Mil. TL)
2005	121,14	7,41	6,12	1,10	0,91	0,01	0,91	14,84
2006	135,16	8,81	6,52	1,45	1,07	0,26	17,93	16,46
2007	143,19	10,47	7,31	1,72	1,20	0,33	19,19	16,43
2008	154,80	13,73	8,87	2,12	1,37	0,41	19,34	15,44
2009	163,98	16,28	9,93	1,88	1,15	0,34	18,09	11,55
2010	178,54	23,81	13,33	2,44	1,37	0,41	16,80	10,25
2011	202,33	31,98	15,81	3,38	1,67	0,83	24,56	10,57
2012	207,29	33,54	16,18	4,18	2,02	0,91	21,77	12,46
2013	221,74	37,84	17,07	4,70	2,12	1,81	38,51	12,42
2014	235,84	47,20	20,01	5,59	2,37	2,54	45,44	11,84
2015	249,31	64,10	25,71	6,09	2,44	2,78	45,65	9,49
2016	274,09	75,59	27,58	6,79	2,48	3,37	49,63	8,99

Kaynak: Anonim, 2018d, Anonim, 2017a

Türkiyede ağırlıklı olarak TCZB, TKK, Şeker Bank, Deniz Bank ve Halk Bankası tarımsal kredi sağlayan finansal kuruluşların başında gelmektedir. Devlet tarafından sağlanan tarımsal sübvansiyonlar TCZB ve TKK aracılığıyla çiftçiye ulaştırıldığı için tarımsal kredi piyasasında en büyük pay bu iki kuruluşa aittir. Bakanlar Kurulunun 7201/2014 Sayılı Kararıyla belirtilen türler, vadeler ve tutarlardaki faiz indirimi, devlet tarafından T.C. Ziraat Bankası ve TKK aracılığıyla kullanılan krediler sübvansiyon edilmiştir.

4.3.3 TKK'lerinden ve T.C.Ziraat bankasından kredi kullanmanın üreticiye maliyetlerinin karşılaştırılması.

Üreticilerin tarımsal kredi ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyduğu kredileri T.C. Ziraat Bankası, TKK'leri, Deniz Bank, Şeker Bank vb gibi özel bankalardan alabilmektedir. Bu finans kuruluşları arasında en çok kredi kullandıranlar T.C. Ziraat Bankası ve TKK'leridir.

Çizelge 4.6. TKK işletme ve yatırım kredisi maliyet tablosu (10.000,00 TL için)

İşletme kredi türü	Fonlar ve destekleme	Faiz	Komisyon sabit	Komisyon değişken	Kredi hayat sigortası	Toplam maliyet	360.Gün ödeyeceği toplam tutar
Tarımsal Mekanizasyon ve Belge Karşılığı Kredi	% 1	% 8	% 2	% 3	% 1	% 15	
	100,00	856,96	200,00	312,00	100,00	1.568,96	11.568,96
Nakdi Krediler	% 1	% 8	% 5	% 5	% 1	% 20	
	100,00	856,00	500,00	535,00	100,00	2.091,00	12.091,00
Yatırım kredi türü	Fonlar ve destekleme	Faiz	Komisyon sabit	Komisyon değişken	Kredi hayat sigortası	Toplam maliyet	360.Gün ödeyeceği toplam tutar
Tarımsal mekanizasyon ve belge karşılığı kredi	% 1	% 10	% 2	% 3	% 1	% 17	
	100,00	1.071,61	204,00	312,00	100,00	1.787,61	11.787,61
Diğer yıllar	% 0	% 10	% 4	% 4	% 1	% 19	
	0,00	1.092,00	400,00	420,00	100,00	2.012,00	12.012,00

Kaynak: Anonim, 2017c

Çizelge 4.6’da görüldüğü üzere TKK’den 10.000 TL kısa vadeli kredi kullanmak isteyen bir çiftçi 360.gün 35arç35or kredisi kullanırsa 11.544,00 TL, nakdi kredi kullanırsa 12.091,00 TL olarak geri ödeme yapması gerekmektedir. Bunun yanında TKK’lerinden 10.000 TL’lik orta vadeli 35arç35or kredisi kullanmak isteyen bir çiftçi 360. Gün 11.752,00 TL, diğer yıllarda ise 11.970,00 TL olarak geri ödeme yapması gerekmektedir.

Çizelge 4.7 de görüldüğü üzere TCZB’den 10.000 TL’lik kısa vadeli kredi kullanmak isteyen bir çiftçi 360. Gün, tarımsal mekanizasyonu kredisi kullanmak istediğinde 12.128,90 TL, nakdi kredi kullanmak istediğinde 11.554,00 TL olarak geri ödeme yapması gerekmektedir. Bunun yanında T.C. Ziraat Bankasından 10.000 TL’lik orta vadeli kredi kullanmak isteyen bir çiftçi 360.gün, tarımsal mekanizasyon kredisi kullanmak istediğinde sabit yılsonlarında 12.246,40 TL, nakdi kredi kullanmak istediğinde sabit yılsonlarında 11.966,50 TL olarak geri ödeme yapması gerekmektedir.

Çizelge 4.7. TCZB işletme ve yatırım kredisi maliyet tablosu (10.000 TL için)

İşletme kredi türü	Faiz	Komisyon sabit	Dosya masrafı	Kredi hayat sigortası	Toplam maliyet	360.Gün ödeyeceği toplam tutar
Tarımsal mekanizasyon ve belge karşılığı kredi	% 12,60	% 1,5	% 6	% 1	% 21,1	
	1.278,90	150,00	600,00	100,00	2.128,90	12.128,90
Nakdi krediler	% 8	% 0,5	% 6	% 1	% 15,5	
	804,00	50,00	600,00	100,00	1.554,00	11.554,00
Yatırım kredi türü	Faiz	Komisyon sabit	Dosya masrafı	Kredi hayat sigortası	Toplam maliyet	360.Gün ödeyeceği toplam tutar
Tarımsal mekanizasyon ve belge karşılığı kredi	% 13,20	% 2	% 6	% 1	% 22,2	
	1.346,40	200,00	600,00	100,00	2.246,40	12.246,40
Nakdi krediler	% 11	% 1,5	% 6	% 1	% 19,5	
	1.116,50	150,00	600,00	100,00	1.966,50	11.966,50

Kaynak: Anonim, 2017d

Üreticilerin TKK ve TCZB'den kredi kullanım maliyetleri karşılaştırıldığında; aynı, belge karşılığı ve/veya tarımsal mekanizasyon kredilerinin TKK'dan kullanmasının daha avantajlı olduğunu, nakdi kredilerde TCZB'den kullanmanın daha avantajlı olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. TCZB ve TKK maliyet karşılaştırma tablosu

	Toplam maliyet		
	Yatırım kredisi	İşletme kredisi	Nakdi kredi
TCZB	% 22,2 12.220,00 TL	% 21,1 12.110,00 TL	% 15,50 11.550,00 TL
TKK	% 17 11.787,61 TL	% 15 11.568,96 TL	% 20 12.091,00 TL

Kaynak: Anonim, 2017d, Anonim, 2017c

4.4. TKK'lerinin Girdi Piyasasındaki Yeri ve Etkisi

Artan küreselleşmenin etkisiyle büyük bir Pazar haline gelen tarımsal girdi piyasaları önemini giderek artırmaktadır. Tarımsal girdilerin birçoğunda dışa bağımlı olduğumuz için çiftçilerin bu girdileri uygun koşullarda elde edebilmesini sağlamak konusunda tarımsal kooperatiflere ve kamu kurumlarına büyük görev düşmektedir. Tarımsal kooperatifler ve bazı kamu kurumları, tarımsal girdi piyasasını tamamen özel sektöre bırakmayarak piyasa fiyatlarının dengeli bir şekilde belirlenmesinde büyük rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda TKK'lerinin ortaklarına sağladığı tarımsal girdileri ve bu girdilerdeki piyasa payları aşağıda sırasıyla incelenmiştir.

4.4.1. Gübre piyasası

Üzerinde sürekli tarım yapılan toprakların verimliliğini sürdürebilmesi dolayısıyla bitki yetiştiriciliğine elvermesi ancak yetiştirilen bitki ile kaldırılan veya çeşitli şekillerde kaybolan bitki besin elementlerinin toprağa yeniden kazandırılması ile olanaklıdır. Bu bakımdan yapay gübre tarımsal üretimin vazgeçilemez girdilerindedir. Yapay gübrelerin hammaddesi büyük ölçüde dışa bağımlı olup, fiyatları petrol fiyatlarından doğrudan etkilenen bir tarımsal girdidir (Şengül ve Diğerleri, 2010).

Türkiye’de 1986’ya kadar gerek üretimde gerekse de tedarik ve dağıtımda kamunun egemen olduğu gübre sektörü, bu tarihten sonra liberalize edilmiş, fiyat, dış alım ve dışsatımı serbestleştirilmiş, özel sektör teşvik edilmiştir. Ülke tarımına traktör, makine, gübre, tarımsal ilaç gibi temel girdileri tedarik etme ve pazarlama amacıyla faaliyet göstermiş olan Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK) gübre pazarlamasında 1986’ya kadar bir kamu tekeli konumundaydı. Sektörün serbestleştirilmesiyle Pazar payı giderek azalan kurum sonunda 1998-2000 yıllarında bağlı birçok işletmesi özelleştirilerek, pek çok birimi kapatılarak işlevsizleştirilmiş ve yok edilmiştir. Yine sektörde kamuya ait iki önemli üretim birimi olan Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi A.Ş. özelleştirilmiştir (Şengül ve Diğerleri, 2010).

TKK ortaklarının gübre ihtiyacını, 1952 yılında alınan BKK ile kurulan ve 1993 yılında alınan özelleştirme kararı kapsamında TKK’ya devredilen GÜBRET AŞ. ’den sağlamaktadır. Tarımsal ürünlerin üretimi için amonyum nitrat (%21, %26, %30, %33), amonyum sülfat, fosfat, kompoze vb. Çok çeşitli türde gübreler kullanılmaktadır.

Türkiye’de tüketilen toplam gübre miktarları Çizelge 4.9’den incelendiğinde; 2005 yılında toplam 5.199 bin ton olan gübre tüketim miktarı 2015 yılında %6’lık bir artışla 5.508 bin ton seviyesine yükseldiği görülmektedir. TKK tarafından 2005 yılında 954 bin ton olan gübre satış miktarı, 2015 yılında %36 artışla 1.300 bin tona yükselmiştir. İncelenen dönemde Türkiye genelinde meydana gelen gübre tüketimindeki artıştan daha yüksek oranda arttığı görülmektedir.

TKK’nın gübre piyasasındaki payı incelendiğinde, TKK’nın 2005 yılında gübre piyasasında %18,35 olan payının, 2015 yılında %23,60’a çıktığı görülmektedir. On yıllık dönemde TKK gübre piyasasının ortalama %20,71’ine hakim olmuştur. Bununla birlikte, TKK iştiraki olan Gübretaş A.Ş.’nin TKK’leri haricinde yapmış olduğu satışları da dikkate aldığımızda 2014 yılı toplam gübre satış miktarının 1.647 bin ton olduğunu göz önüne aldığımızda piyasa payının %30 seviyelerine yakın olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.9. Toplam gübre tüketim miktarı ve TKK tarafından satılan gübre miktarları

Yıllar	Toplam tüketilen gübre miktarı (Bin ton) (1)	TKK tarafından satılan gübre miktarı (Bin ton) (2)	TKK'nın gübre piyasasındaki payı (2)/(1)x100
2005	5.199	954	18,35
2006	5.367	1.001	18,65
2007	5.148	999	19,41
2008	4.129	898	21,75
2009	5.276	786	14,90
2010	4.968	1.088	21,90
2011	4.766	1.136	23,84
2012	5.340	1.149	21,52
2013	5.814	1.230	21,16
2014	5.472	1.243	22,72
2015	5.508	1.300	23,60

Kaynak: Anonim, 2017a, Anonim, 2018c

4.4.2. Tohumluk piyasası

Tarımsal üretimin başlangıcı tohumdur. Tohum, gıda zincirinin ilk halkasını biyolojik ve kültürel çeşitliliğin ise temelini oluşturur. Sertifikalı tohum fiziksel, biyolojik ve genetik değer bakımından özellikleri belirlenen ve resmi makamlarca bu özellikleri belgelenen materyal demektir. Bitkisel üretim materyali olan tohum, ülkelerin tarım sektörleri için stratejik bir öneme sahiptir. Günümüzde tohum sadece tarımsal bir girdi değil, aynı zamanda teknoloji kullanılarak elde edilen ve yüksek gelir getiren ekonomik değere sahip bir üründür (Anonim, 2013a).

Türkiye’de özel sektör tohumculuğu çok yeni olup her yıl gelişme göstermektedir. 1980 yılından önce Türkiye’de sertifikalı tohumluk ticareti yapan yalnızca iki firma vardı ve bunların sertifikalı tohumluk ticareti içersindeki payları % 2 civarında, kamunun payı ise %98’idi. 1982 ile 1985 yılları arasında gerçekleştirilen

bazı yasal düzenlemeler ile tohumculuk faaliyetleri serbest bırakıldıktan sonra ülkemiz tohumculuk endüstrisi hızla büyüyerek, 2012 yılı itibariyle toplam ticari tohumluk hacmi 750 milyon USD olarak gerçekleşmiştir (Anonim, 2013a).

Türkiye’de 2005-2016 döneminde üretilen tohum miktarı ile ithal edilen tohum miktarlarının toplamından ihraç edilen tohum miktarlarını çıkarılarak tohumluk piyasası Çizelge 4.10’da verilmiştir. Türkiye’de 2005 yılında 342.252 ton olan tohum satışının 41.450 tonunun TKK tarafından satıldığı görülmektedir. 2016 yılında tohumluk satışı %177 oranında artarak 949.194 tona yükselmiştir ve bunun 162.583 tonluk kısmı TKK tarafından satılmıştır. TKK’ların tohumluk satış miktarını %392 oranında artırdığı ve genel satış oranındaki artıştan (%277) çok daha fazla olduğu görülmektedir. TKK’nın tohumluk piyasasındaki payı 2005 yılında % 12,11 iken, 2016 yılında % 17,13’e yükseldiği görülmektedir.

Çizelge 4.10. Genel ve TKK tarafından satılan tohum miktarları

Yıllar	Genel tohum satışı (ton) (1)	TKK tarafından satılan tohum miktarı (ton) (2)	TKK’nın tohum piyasasındaki payı (2)/(1)x100
2005	342.252	41.450	12,11
2006	379.461	73.401	19,34
2007	338.052	49.687	14,70
2008	307.481	50.183	16,32
2009	393.488	70.137	17,82
2010	508.988	100.243	19,69
2011	643.530	115.711	17,98
2012	642.626	109.323	17,01
2013	745.929	134.153	17,98
2014	766.959	134.227	17,50
2015	926.183	154.251	16,65
2016	949.194	162.583	17,13

Kaynak: Anonim, 2017a, Anonim, 2017e

4.4.3. Yem piyasası

Yem Sanayi, çeşitli hayvancılık işletmelerinin ihtiyaç duyduğu ve hayvansal verimin, genetik sınırların çizdiği azami düzeye, en az masrafla çıkartılması için gerekli tam ve tamamlayıcı karakterde karma yemler üretmek üzere faaliyet gösteren bir sanayi koludur (Anonim, 1999a). Dengeli ve sağlıklı beslenmenin bir gelişmişlik düzeyi göstergesi durumuna geldiği günümüzde, dengeli ve sağlıklı beslenme için gerekli günlük proteinin %50'sinin kırmızı et, kanatlı eti, süt, yumurta ve bunların işlenmiş ürünlerinden alındığı dikkate alınır, hayvancılık sektörünün gelişimi, hayvan kalitesi ve verimi açısından yem sanayinin çok önemli bir işlevi olduğu sonucuna varılmaktadır (Anonim, 1999a).

Çizelge 4.11. Toplam yem satış miktarı ve TKK tarafından satılan yem miktarları

Yıllar	Yem satış miktarı (ton) (1)	TKK tarafından satılan yem miktarı (ton) (2)	TKK'nın yem piyasasındaki payı (2)/(1)x100
2005	6.834.273	207.221	3,03
2006	7.467.081	288.791	3,87
2007	9.152.432	311.844	3,41
2008	9.560.617	253.027	2,65
2009	9.419.196	233.932	2,48
2010	11.501.123	512.086	4,45
2011	13.162.340	580.031	4,41
2012	14.488.539	820.435	5,66
2013	15.961.867	871.081	5,46
2014	18.003.616	847.172	4,71
2015	20.104.983	1.010.475	5,02
2016	20.401.852	1.248.462	6,12

Kaynak: Anonim, 2016a, Anonim, 2017a

TKK ortaklarının yem ihtiyacını iştirakleri Tarım Kredi Yem A.Ş. ve Tarım Kredi Gıda A.Ş. ve anlaşmalı olduğu özel firmalar aracılığıyla sağlamaktadır. TKK

ortaklarının küçükbaş, büyükbaş, kanatlı, balık ve diğer tür yem ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Türkiye Yem Sanayicileri Birliğinden alınan yıllık yem satış miktarları ile TKK'lerinin yıllık yem satış miktarları karşılaştırıldığında (Çizelge 4.11), 2005 yılındaki toplam 6.834.273 ton yem satışının 207.221 tonunun TKK tarafından satıldığı, 2016 yılındaki yem satış miktarı %198 artarak 20.401.852 tona yükselmiş ve bunun 1.248.462 tonunun TKK tarafından satıldığı, TKK'nın satış miktarlarında ise %502 oranında artış görülmektedir. TKK'leri 2016 yılında satmış olduğu 1.248.462 ton yemin 694.285 tonunu iştiraklerinden temin etmiştir.

TKK'lerin yem sektöründeki piyasa paylarını Çizelge 4.11'den incelendiğinde 2005 yılında %3,03'lük piyasa payının 2016 yılında %6,12'ye yükseldiği görülmektedir.

4.4.4. Motorin piyasası

Teknolojinin tarımda da gelişimiyle birlikte, mazotun üretim girdileri içerisinde payı sürekli artmaktadır. Uluslararası piyasalarda kısıtlı olan arza rağmen, talebin artışı ve uluslar arası krizler sebebiyle fiyatının aşırı yükselmesi ise mazotun maliyet içindeki payını daha da artırmakta, çiftçi gelirlerine olumsuz etki yapmaktadır (Dellal ve diğ., 2007).

Türkiye'de 2011 yılından sonra kırsal motorin satışının yasaklanması sebebiyle bu tarihten sonra satılan motorin miktarının ne kadarının tarımsal girdi olarak kullanıldığı hakkında kesin veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Petrol Ofisi yetkilileriyle yapılan görüşmede yıllık satışı gerçekleştirilen motorinin yaklaşık %15'lik kısmının kırsal kesime satıldığı değerlendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre 2011-2016 yılları arasında kırsal motorin verilerini hesaplarken, kırsal motorin verilerini tahmin etmede, 2006-2010 yılları arasındaki tüketilen kırsal motorin miktarı toplam tüketilen motorin miktarına bölünerek her yıl için elde edilen oranların ortalaması alınmıştır. Bu ortalama oran üzerinden 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında tüketilen toplam motorin miktarı üzerinden kırsal motorin miktarı yaklaşık olarak hesaplanmıştır.

TKK ortaklarının motorin ihtiyacını yaptığı dönemsel anlaşmalar doğrultusunda Petrol Ofisi firmasından temin etmektedir. TKK'lerinin motorin piyasasındaki payı ve yıllık motorin satış miktarlarının kıyaslandığı Çizelge 4.12'den; 2005 yılında Türkiye

genelinde yaklaşık 12.291.514 ton tarımsal motorin satışı yapılırken 2016 yılında %50 artarak 18.490.487 tona yükseldiği, TKK'lerinde ise 2005 yılında 172.338 ton motorin satışı yapılırken 2016 yılında %40 oranında artarak 240.727 tona yükseldiği görülmektedir. TKK motorin satışındaki artış Türkiye genelindeki artışın gerisinde kalmıştır.

Çizelge 4.12. Toplam motorin satış miktarı ve TKK tarafından satılan motorin miktarları

Yıllar	Motorin satış miktarı (ton) (1)	TKK tarafından satılan motorin miktarı (ton) (2)	TKK'nın motorin piyajasındaki payı (2)/(1)x100
2005	12.291.514	172.338	1,40
2006	12.588.855	194.722	1,55
2007	12.624.816	153.647	1,22
2008	13.161.773	144.274	1,10
2009	11.920.167	146.559	1,23
2010	11.374.617	196.737	1,73
2011	12.075.000	202.814	1,68
2012	12.903.000	209.044	1,62
2013	13.800.000	219.395	1,59
2014	14.742.157	233.415	1,58
2015	17.034.511	248.464	1,46
2016	18.490.487	240.727	1,30

Kaynak: Anonim, 2017a, Anonim, 2017f

TKK'leri 2005 yılında motorin piyasasındaki payı %1,40 iken, 2016 yılında %1,30'a gerilemiştir. Analizi yapılan 2005-2016 yılları arasında en yüksek piyasa payına % 1,73 ile 2010 yılında, en düşük piyasa payına ise % 1,10 ile 2008 yılında sahip olmuştur. Analiz dönemi içerisinde ortalama % 1,45 piyasa payına sahip olduğu görülmektedir. Bu veriler çerçevesinde TKK'nın tarımsal motorin piyasasındaki payının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 4.12.).

4.4.5. Tarımsal mekanizasyon piyasası

Tarımsal mekanizasyon tarım alet ve makinelerini kapsayan bir kavramdır. Tarımsal mekanizasyon; tarımsal üretimde diğer tarım girdilerinin etkinliğini arttıran, ekonomikliğini sağlayan ve çalışma koşullarını iyileştiren bir tarımsal üretim teknolojisidir. Türkiye tarımsal mekanizasyon düzeyi dünya ortalamasının üzerinde ancak gelişmiş ülkeler düzeyinden daha düşük seviyededir (Altuntaş ve Aslan, 2009). Tarımsal mekanizasyonun amacı insan iş gücünün verimini arttırarak maliyeti düşürmektir. Bu, direkt olarak birim iş için sarf edilen zamanın azaltılması veya endirekt olarak birim alandan elde edilen verimin arttırılması ile gerçekleşmektedir. Makineli tarım sayesinde insan gücünden çok daha kuvvetli olan motor gücünden istifade edilir (Anonim, 2016b).

Çizelge 4.13. Toplam traktör satış miktarı ve TKK tarafından satılan traktör miktarları

Yıllar	Traktör satış miktarı (adet) (1)	TKK tarafından satılan traktör miktarı (adet) (2)	TKK'nın traktör piyasasındaki payı (2)/(1)x100
2005	40.724	1.132	2,78
2006	45.460	1.127	2,48
2007	38.417	546	1,42
2008	33.477	468	1,40
2009	17.002	233	1,37
2010	38.249	46	0,12
2011	62.635	830	1,33
2012	52.123	344	0,66
2013	53.803	204	0,38
2014	62.732	491	0,78
2015	70.328	792	1,12
2016	72.597	619	0,85

Kaynak: Anonim, 2017a, Anonim, 2017g

TKK'ların satışını yaptığı ana kalemlerden biriside tarımsal mekanizasyon alet ve makineleridir. Tarımsal mekanizasyon alet ve makinelerin çok çeşitli olması ve bunların bazılarının adet bazılarının, metre, bazılarının kilo olarak ölçülmesi sebebiyle toplam değerlendirilmesi yanlış yorumlara sebep olacağından bunlar içinde en önemli yere sahip traktör piyasası ele alınarak değerlendirilmiştir. TKK'leri ortaklarını tarımsal mekanizasyon alet ve makine ihtiyaçlarını özel firmalarla dönemsel yaptığı anlaşmalarla temin etmektedir. TKK'lerinin traktör piyasasındaki payı ve yıllık traktör satış miktarları, Çizelge 4.13'de verilmektedir. Buna göre, Türkiye genelinde 2005 yılında satılan 40.724 adet traktör, 2016 yılında %78 artarak 72.597 adete yükselmiştir. TKK'lerin traktör satışı 2005 yılında 1.132 adet iken 2016 yılında %45 azalarak 619 adete düşmüştür.

TKK'ların traktör piyasasındaki payı 2005 yılında %2,78 iken 2016 yılında %0,85'e gerilemiştir (Çizelge 4.13).

4.4.6. Zirai mücadele ilaç piyasası

Tarımsal ürünlerin verim ve kalitesini artırmak için modern tarım tekniklerinin ve girdilerinin kullanılması gerekmektedir. Bitki koruma ürünlerinden biri olan pestisit, modern tarımın tamamlayıcı bir bileşenidir. Pestisit kullanımı, tarımsal ürünü hastalık, zararlı ve yabancı otların zararından koruyabilmek, kaliteli üretimi güvence altına alabilmek için kullanılan bir tarımsal mücadele girdisi olup, 1940'lı yıllardan beri üretimi arttıran en önemli bileşendir. Dünyada tarım ilacı üretimi 3 milyon ton, yıllık satış tutarı ise 25-30 milyar dolar arasında değişmektedir. Dünya pestisit pazarında tonaj olarak yılda %1 civarında bir büyüme beklenmektedir. Türkiye'de tarım ilacı tüketimi ortalama 33.000 ton, yıllık satış tutarı ise yaklaşık 230-250 milyon dolardır (Tiryaki ve diğ., 2010).

TKK'leri ortaklarının zirai ilaç ihtiyaçlarını iştiraki olan TARKİM Bitki Koruma A.Ş. ve diğer özel firmalardan temin etmektedir. TKK'ların zirai ilaç piyasasındaki payı ve yıllık zirai ilaç satış miktarları Çizelge 4.14'de incelendiğinde, 2006 yılında 45.376 ton zirai ilaç satışı %10,30 artarak 2016 yılında 50.054 tona yükselmiştir. TKK'leri ise 2006 yılında 5.915 ton zirai ilaç satışı, 2016 yılında %67,13 oranında artarak 9.886 tona yükselmiştir.

Çizelge 4.14. Toplam zirai ilaç kullanım miktarı ve TKK tarafından satılan zirai ilaç miktarları

Yıllar	Zirai ilaç kullanım miktarı (ton) (1)	TKK tarafından satılan zirai ilaç miktarı (ton) (2)	TKK'nın zirai ilaç piyasasındaki payı (2)/(1)x100
2006	45.376	5.915	13,04
2007	48.716	4.797	9,85
2008	39.992	4.638	11,6
2009	37.184	3.571	9,6
2010	38.705	3.953	10,21
2011	40.112	4.606	11,48
2012	40.012	4.065	10,16
2013	39.439	4.608	11,68
2014	39.722	4.784	12,04
2015	39.026	5.313	13,61
2016	50.054	9.886	19,75

Kaynak: Anonim 2017h, Anonim, 2017a

TKK'lerin 2006 yılında %13 olan zirai ilaç piyasasındaki payı, 2016 yılında %19,75'e yükselmiştir (Çizelge 4.14).

4.5. Ürün Alımı, İşlenmesi ve Pazarlanması

TKK ortaklarından aldığı ürünleri iştirakleri olan Tarım Kredi Süt San.ve Tic.A.Ş., TAREKS İth. İhr. Ve Tic. A.Ş., Tarım Kredi Birlik Tarım Ürünleri A.Ş., Tarım Kredi Gıda San. Ve Tic. A.Ş., Trakya Dış Ticaret A.Ş., Tarım Kredi Yem A.Ş. firmalarında işleyerek tekrar işlenmiş ürün olarak birim kooperatifleri aracılığıyla çiftçilere satmaktadır. Bununla birlikte, TKK ortak ürünlerini alarak iştiraklerinde işlemenin yanında, büyük özel firmalarla yaptığı anlaşma çerçevesinde ilgili firmalar adına ürün alımı da yapmaktadır.

TKK'leri, 2005-2016 yılları arasında arpa, buğday, çeltik, ay çiçeği ve mısır ağırlıklı olmak üzere çeşitli gruplarda ürün alımı gerçekleştirmiştir. TKK'ların 2005-2016 yılları arasında alımını gerçekleştirdiği ürünler ile ürünlerin üretim miktarları

Çizelge 4.15'den karşılaştırıldığında; 2005 yılında toplam 36.775.000 ton ürün üretilmişken, 2016 yılında bu ürünlerin üretim miktarının %1,3 oranında azalarak 36.290.716 tona gerilediği, TKK 2005 yılında 102.237 ton ürün alımı gerçekleştirmişken 2016 yılında ürün alım miktarını %201,39 oranında artırarak 308.129 tona yükselttiği görülmektedir. Analiz edilen dönem içerisinde üretim miktarları azalmış olmasına karşın, TKK'leri ürün alımlarını artırmış olsalarda yine de çok düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir.

Çizelge 4.15. Toplam tarımsal üretim miktarı ve TKK tarafından alınan ürün miktarları

Yıllar	Tarımsal üretim (ton) (1)	TKK alım miktarı (ton) (2)	Piyasa payı (%) (2)/(1)
2005	36.775.000	102.237	0,28
2006	35.186.000	98.294	0,28
2007	29.578.207	61.856	0,21
2008	29.724.325	191.009	0,64
2009	33.957.125	149.374	0,44
2010	33.414.000	142.850	0,43
2011	35.835.000	171.392	0,48
2012	34.050.000	210.974	0,62
2013	38.273.000	321.043	0,84
2014	33.717.900	236.587	0,70
2015	39.600.700	283.755	0,72
2016	36.290.716	308.129	0,85

Kaynak: Anonim, 2017h, Anonim 2017a

TKK'leri tarımsal ürün alımı, işlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda piyasadaki payı ve etkisinin düşük ve yetersiz seviyelerde olduğu ifade edilebilir. Şöyleki; TKK'lerinin ürün alım piyasasında, 2005 yılında %0,28 piyasa payına sahipken 2016 yılında %0,85'e yükseldiği görülmektedir (Çizelge 4.15).

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde araştırma bölgesinin doğal ve sosyal yapısı ile tarımsal yapısı hakkında genel bilgiler verilmesinin akabinde, araştırma kapsamında belirlenen kooperatif ortakları arasından seçilen işletmelere ait sosyo-demografik özellikleri, işletmelerin yapısal ve ekonomik özellikleri, sermaye ve finansman ihtiyaçları, işletmelerin sermaye durumu ve kredi kullanımları, desteklemelerden yararlanma durumları ve kooperatif hakkındaki düşünceleri ortaya konulmuştur.

5.1. İşletmelerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu bölümde, anket yapılan kooperatif ortaklarının cinsiyet, yaş, eğitim, sosyal güvence, medeni hal, mesleki durum ve aile tipleri ortaya konulmuştur.

5.1.1. İşletmedeki nüfus varlığı ve nüfusun cinsiyet durumu

Sosyo-ekonomik hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan nüfus, bütün sektörlerde işgücü kaynağı olarak kullanıldığı gibi, çeşitli sektörlerin ürettiği mal ve hizmetleri tüketmesi bakımından da önem arz etmektedir (Erkuş ve ark. 1995). Aşağıda işgücünün asıl kaynağını oluşturan nüfus varlığı ve göç durumu ortaya konulmuştur.

TÜİK verileri, Türkiye’de tarım sektöründe erkeklerin kadınlara göre daha fazla istihdam edildiğini göstermektedir. Kadın istihdamı sanayi ve hizmetler sektöründe hızla artmakta ve kadınlar geçmişe oranla üst düzey konumda veya iş sahibi olarak daha fazla alanda bulunmaktadır. Ancak, bu araştırma bulguları işletmelerde kadınların yönetici olarak çok az görev aldıklarını göstermektedir. Araştırma kapsamında görüşülen 160 işletmenin %70’i (112) TKK’dan kredi kullanmazken, %30’u (48) kredi kullanmaktadır. İşletmelerin genelinde yöneticilerin %8,7’si kadın iken, %91,3’ü erkektir. Kredi kullanan işletmelerin yöneticilerinin %14,6’sı kadın ve % 85,40’ı erkek iken, kredi kullanmayan işletmelerin yöneticilerinin %6,3’ü kadın, %93,7’si ise erkektir (Çizelge 5.1).

İşletmeler genelinde yöneticilerin yaşları 20 ila 73 arasında değişmekte olup, ortalama yaşları 49’dur. Ortalama yaş kredi kullanan işletmelerde 52,42 iken, kredi kullanmayanlarda 47,54’dür. İşletmelerin TKK’lerinden kredi kullanım durumu ile yaşları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

İşletme yöneticilerinin büyük çoğunluğunun 41-55 yaş grubu arasında olduğu, bunun yanında 20-40 yaş grubundaki yönetici sayısının az olması gelecekte genç yöneticilerin azalabileceğini, mevcut yöneticiler ile yaklaşık 10-15 yıllık bir yönetim devamlılığının bulunduğu ve genç nüfusun sektöre kazandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Çizelge 5.1). Samsun İli Çarşamba İlçesinde faaliyet gösteren tarım işletmelerinde Öztürk (2011) tarafından yapılan çalışmada tespit edilen yaş ortalaması bu araştırmanın bulgusuna yakın olmasına rağmen, Akarsu (2012) ve Çelik (2017)'in çalışmalarındaki ortalama yaştan (52) daha büyük olduğu belirlenmiştir. Şahin ve ark. (2013) tarafından Türkiye'yi temsilen 7 coğrafi bölgede yapılan çalışmada yaş ortalaması 47,3 yıl olarak bulunmuş ve araştırmamızdaki üreticilerin ortalama yaşından küçük olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 5.1. Anket yapılan çiftçilerin cinsiyet ve yaş grupları

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Cinsiyet			
Kadın (%)	14,60	6,30	8,70
Erkek (%)	85,40	93,70	91,30
Medeni hal			
Bekar (%)	2,10	1,8	1,90
Evli (%)	95,80	96,40	96,30
Boşanmış (%)	-	0,90	0,60
Dul (%)	2,10	0,90	1,30
Ortalama yaş *	52,42	47,54	49,00
Yaş dağılımı (%)			
20-40	20,80	26,80	25,00
41-55	41,70	56,30	51,90
56-64	20,80	13,40	15,60
≥65	16,70	3,60	7,50

*p <0,01

İşletmeler genelinde yöneticilerin %96,3'ü evli, %1,9'u bekâr, %0,6'sı boşanmış ve %1,3'ü ise duldur. Kredi kullanan işletme yöneticilerinin %95,80'i, kredi kullanmayanların ise %96,40'ı evlidir.

Araştırma yapılan işletmelerin %67,50'sinin çekirdek, %32,50'sinin geniş aileye sahip olduğu, kredi kullanan işletmelerin %58,30'unun, kredi kullanmayan işletmelerin ise %71,40'ının çekirdek aileye sahip olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerde aile nüfusu 0-14, 15-64, 65 ve daha yukarı yaş grupları şeklinde üç ayrı yaş grubuna ayrılarak incelenmiştir (Çizelge 5.2). Kredi kullanan işletmelerde ortalama nüfus 4,54 kişi, kredi kullanmayan işletmelerde ortalama nüfus 3,44 kişi, işletmeler ortalamasında ise 3,77 kişi olarak tespit edilmiştir. Ortalama hane halkı sayısı açısından TKK'lerinden kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,01$). İncelenen işletmelerdeki hane halkı sayısı, Samsun İli (3,4 kişi) ve ülke (3,4 kişi) geneline göre daha yüksektir (Anonim, 2018c). Buna karşın, Samsun İli Çarşamba İlçesindeki tarım işletmelerindeki hanehalkı sayısı Çelik (2017) tarafından 4,92 kişi, Öztürk (2011) tarafından 4,88 kişi olarak tespit edilmişken, Kılıç (2011) Samsun İlindeki tarımsal kalkınma kooperatifi ortağı tarım işletmelerinde 6,22 kişi olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 5.2. İşletmelerin aile tipi ve nüfus varlığı

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Aile tipi			
Çekirdek aile (%)	58,30	71,40	67,50
Geniş aile (%)	41,70	28,60	32,50
Nüfus varlığı			
0-14 Yaş	1,76	1,91	1,86
15-64 Yaş	3,54	2,95	3,14
65 - + Yaş	1,50	1,80	1,67
Toplam nüfus *	4,54	3,44	3,77

* $p<0,01$

5.1.2. Eğitim durumu

Eğitim, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve toplumda yer edinebilmeleri için işletmecilik, düşünce becerisi ve ruh yapılarında meydana getirdiği değişim olarak tanımlanmaktadır. Eğitim, gerek örgütsel çalışmayı benimsemeye ve gerekse teknolojik gelişmelerin benimsenmesinde ve yayılmasında, kırsal toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesinde önemli faktörlerden biridir (Hunder, 1969). İnsan kaynağını geliştirip zenginleştirmek için insanların ekonomik performanslarını yükseltmelerine yardımcı olacak bilgi ve beceriye sahip olmaları çağdaş dünyanın zorunlu ihtiyacı haline gelmiştir. Bu amaca erişim ancak eğitim aracılığıyla gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerdeki çiftçilerin en azından ortaöğretim düzeyinde eğitime sahip olmasına rağmen (İnan 1994), Türkiye’de tarımla uğraşan nüfusun yeterli eğitime sahip olmayıp büyük çoğunluğu ilkökul mezunudur.

Araştırmada görüşülen işletmelerin %0,6’sı okuma-yazma bilmezken, %10’u okur-yazar, %51,9’u ilkökul mezunu, %10,7’si ortaokul mezunu, %25,6’sı lise mezunu, %0,6’sı yüksek okul ve %0,6’sı yüksek lisans mezunudur (Çizelge 5.3). TKK kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin yöneticilerinin sırasıyla %52,1 ve %51,8’i ilkökul mezunu olup, eğitim açısından kooperatiften kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). İlkokul eğitim düzeyine sahip olan işletme yöneticilerinin oranı Çelik (2017)’in çalışmasında %84,7 iken, Öztürk (2011)’ün Samsun İli Çarşamba İlçesindeki tarım işletmelerinde %49,3, Akarsu (2012)’nin çalışmasında ise %32,85 olarak bulunmuştur. Buna karşın, Majewski vd (2011)’nin Avrupa’da yapmış olduğu çalışmada lise ve üstü düzeyde eğitime sahip olan üreticilerin oranını %66, Gorton vd (2008) üreticilerin ortalama 13,5 yıl eğitim aldıklarını ve Raggi vd (2013) ise üreticilerin %34’ünün eğitim düzeyinin düşük (hiç, ilkökul ya da ortaokul) olduğunu ortaya koymuştur. Buradan Türkiye’deki tarım işletmelerinin yöneticilerin eğitim düzeyinin Avrupa ve ABD’deki üreticilere kıyasla daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. İşletme yöneticilerinin eğitim seviyesinin düşük olması, bölgede yapılacak eğitim-yayın çalışmalarında dikkate alınması gereken önemli bir konuyu oluşturmaktadır.

Çizelge 5.3. İşletmelerin eğitim düzeyi (%)

Eğitim düzeyi*	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Okur-yazar değil	-	0,90	0,60
Okur-yazar	6,30	11,60	10,00
İlkokul	52,10	51,80	51,90
Ortaokul	18,80	7,10	10,70
Lise	22,90	26,80	25,60
Fakülte	-	0,90	0,60
Yüksek lisans	-	0,90	0,60

(*p<0,349)

5.1.3. İşletmelerin ikamet yeri, il ve ilçe merkezine uzaklığı

İşletme hanhalklarının %95'i köyde, %5'i ise ilçe merkezinde ikamet etmektedir. TKK'nden kredi kullanan işletmelerin %97,9'u köyde, %2,1'i ilçe merkezinde ikamet etmekte iken, TKK'nden kredi kullanmayan işletmelerin %93,8'i köyde, %6,2'si ilçe merkezinde ikamet etmektedir. İşletmeler genelinin ilçe merkezine uzaklığı ortalama 16,17 km iken, il merkezine uzaklığı 59,87 km'dir. TKK'nden kredi kullanan işletmelerin ilçe merkezine uzaklığı 16,56 km ve il merkezine uzaklığı 58,98 km iken, TKK'nden kredi kullanmayan işletmelerin ilçe merkezine uzaklığı 16,00 km, il merkezine uzaklığının ise 60,25 km'dir (Çizelge 5.4).

Çizelge 5.4. İşletmelerin ikamet yeri, il ve ilçe merkezine uzaklığı

İşletmenin konumu	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
İkamet yeri			
Köy (%)	97,90	93,80	95,00
İlçe merkezi (%)	2,10	6,20	5,00
İlçeye uzaklık(km)	16,56	16,00	16,17
İle uzaklık(km)	58,98	60,25	59,87

5.1.4. İşletmedeki iktisaden aktif nüfusun asıl işi

Araştırmaya katılan işletmeler genelinde göre %85,6'sının asıl işi çiftçilik, % 14,4'ü ise çiftçiliği yan uğraş olarak yapmaktadırlar. Asıl işi çiftçilik olanların oranı TKK'den kredi kullananlarda %97,9 iken, kullanmayanlarda %80,3'dür Asıl mesleğin çiftçilik olması bakımından TKK'den kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Asıl işi çiftçilik olan işletme yöneticilerinin oranı Alhas Eroğlu (2017)'nin Samsun İlindeki besi işletmeleriyle yaptığı araştırmada %73,68, Akarsu (2012)'nin çalışmasında %55,7 olarak tespit edilmiştir. Kredi kullanan işletme yöneticilerinin yan uğraşı olarak %6,30 ile en fazla esnaflık yaptığı, kredi kullanmayan işletme yöneticilerinin ise %18,80 ile çiftçilik yaptığı anlaşılmıştır (Çizelge 5.5).

Çizelge 5.5. İşletme yöneticisinin asıl işi

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Asıl iş*			
Çiftçi	97,90	80,30	85,60
Geçici İşçi	-	0,90	0,70
Sürekli veya geçici işçi	-	17,90	12,50
Tüccar	-	0,90	0,60
Diğer	2,10	-	0,60
Yan uğraşı var	14,60	27,70	23,80
Çiftçi	2,10	18,80	14,40
Esnaf	6,30	6,30	6,30
Geçici İşçi	4,20	1,70	2,40
İş güvenliği uzmanı	-	0,90	0,60
Muhtar	2,10	-	0,60

* $p<0,024$

5.1.5. Sosyal güvence durumu

Sosyal güvenlik, toplumu oluşturan bireylerin yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklere karşı güvence sağlayarak korumayı amaçlayan politika ve sistemler bütünüdür. Sosyal güvence, bireylerin karşılaştıkları tüm zorluk ve tehditlerden korunması açısından önem taşımaktadır. Sosyal güvenliğin temel amacı; bireyleri karşılaştıkları risklerin ekonomik sonuçlarına karşı korumaktır (Rehber ve Çetin, 1998). İşletmelerin sosyal güvence durumları Çizelge 5.6'dan incelendiğinde; işletmeler genelinin %91,9'unun, TKK'den kredi kullanan işletmelerin %89,6'sının ve kredi kullanmayan işletmelerin %92,9'unun sosyal güvencesin bulunduğu anlaşılmaktadır. TKK'den kredi kullanan işletmeler ve kredi kullanmayan işletmeler arasında en yaygın sosyal güvenlik sistemi sırasıyla SGK (52,1 ve %60,7), Bağ-Kur (%20,8 ve %17,9), yeşil kart (%14,6 ve %11,6) ve özel sigortadır (%2,1 ve %2,7). Sosyal güvencesi olan tarım işletmelerinin oranı, Çelik (2017) ve Kılıç (2011)'in araştırmasında %89,8, Alhas Eroğlu (2017)'nin araştırmasında ise %97,23 olarak bulunmuştur.

Çizelge 5.6. İşletmelerin sosyal güvence durumları

Sosyal güvence	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Yok (%)	10,40	7,10	8,10
SGK (%)	52,10	60,70	58,10
Yeşilkart (%)	14,60	11,60	12,50
Özel sigorta (%)	2,10	2,70	2,50
Bağ-Kur (%)	20,80	17,90	18,80

5.1.6. Tarımsal Deneyim Durumu

TKK'lerinden kredi kullanan işletmelerin tarımsal deneyiminin 29,49 yıl, kredi kullanmayan işletmelerin 26,50 yıl ve işletmeler genelinde 27,38 yıl olarak tespit edilmiştir. Kooperatiften kredi kullanan işletmelerin tarımsal deneyimi daha fazladır. İşletmelerin tarımsal deneyimleri açısından kooperatiften kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır

($p>0,05$) (Çizelge 5.7). Kılıç (2011)'in çalışmasında kooperatif ortaklarının ortalama tarımsal deneyimi 32,66 yıl, Terin ve ark. (2010)'nın çalışmasında ise 32,5 yıl olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 5.7. İşletmelerin tarımsal deneyimleri

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
*Tarımsal deneyim	29,49	26,50	27,38

(* $p=0,137$)

5.1.7. Tarım Sigortası Yaptırma Durumu

Sigorta, herşey yolunda giderken, ilerde ortaya çıkması muhtemel bir takım risklere karşı insanoğlunun önceden tedbir alma ihtiyacının bir sonucudur. Tarım sektörünün doğal koşullara bağlı olarak değişiklik göstermesi nedeniyle çiftçiler, üretimden pazarlamaya kadar geçen süreçte çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Üreticilerin ürünlerle ilgili riskleri bilmeleri, riskin transfer edilmesiyle ilgili doğru önlemlerin alınmasını kolaylaştıracaktır. Bu önlemlerin başında tarım sigortası gelmektedir (Şahin ve Miran, 2007).

Tarım sigortası yaptıran işletmelerin oranı; işletmeler genelinde %32,5, TKK'den kredi kullanan işletmelerde %35,4 ve kredi kullanmayan işletmelerde %31,3'dür. İşletmelerin tarım sigortası yaptırma durumları açısından TKK'den kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Anket kapsamında görüşülen işletmelerden tarım sigortası yaptıranların tamamının bitkisel üretim tarım sigortası yaptırmış olup, sigorta poliçeleri için ödenen ortalama meblağ TKK'den kredi kullanan işletmelerde 339,63 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 306,7 TL, işletmeler genelinde ise 316,57 TL'dir. TKK'den kredi kullanan işletmelerde tarım sigortası yaptıranların oranının küçük bir fark olmasında tarım sigortası yaptıranların faiz indiriminden yararlanabiliyor olmasının etkisi söz konusudur (Çizelge 5.8). Kılıç (2011)'in çalışmasında daha düşük bir sigorta oranı (%23,60) tespit edilmiştir.

Çizelge 5.8. İşletmelerin tarım sigortası yaptıırma durumu

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Tarım sigortası *			
Evet (%)	35,40	31,30	32,50
Hayır (%)	64,60	68,80	67,50
Tarım sigortası tür			
Bitkisel ür. (%)	100,00	100,00	100,00
Tarım sigortası primi(TL)	339,63	306,70	316,57

*p=0,609

5.1.8. Örgütlenme durumu

Üreticilerin etkin bir şekilde örgütlenme sayesinde, tarımsal girdileri en uygun fiyattan temin edebilmeleri, üretimlerini arttırabilmeleri, piyasa koşullarında haksız rekabet sebebiyle mağdur olmamaları ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesi büyük oranda başarılabilir. Kooperatifler, özellikle küçük üreticilerin örgütlenmesi ve pazarda etkin bir konuma gelebilmesinde en önemli araçlardır (Yılmaz ve Gül, 2010). İncelenen işletmelerin örgütlenme durumları Çizelge 5.9’da verilmiştir. Buradan işletmeler genelinin %70,6’sının tarım kredi kooperatifine, %45,6’sının ziraat odasına ve %3,12’sinin tarım satış kooperatifine üye oldukları anlaşılmaktadır. TKK’ne üyelik süresi TKK’den kredi kullanan işletmelerde 12,9 yıl iken, kullanmayan işletmelerde 6,71 yıldır. Üyelik süresi açısından TKK’dan kredi kullananlar ile kredi kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). TKK’den kredi kullanan işletmelerin tamamı TKK’nin kredi hizmetinden, kredi kullanmayanların ise %58’inin TKK’ye üyeliği sayesinde girdi hizmetinden yararlanmışlardır. Artukoğlu (1993)’nin Manisa İlindeki çalışmasında işletme yöneticilerinin %92,73’ünün enaz bir çiftçi örgütüne, Kılıç (2011)’in Samsun İlindeki çalışmasında işletme yöneticilerinin %92,1’inin ziraat odasına, %25,8’inin tarım kredi kooperatiflerine üye olduğunu ortaya konulmuştur.

Çizelge 5.9. İşletmelerin örgütlenme durumları

Üye olunan örgüt	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
TKK (%)	100	58,00	70,60
Üyelik süresi (yıl)*	12,90	6,71	8,57
Yönetime katılım			
YKÜ (kişi)	2	-	2
GKÜ (kişi)	46	65	111
Yararlanılan hiz.			
Girdi temini (%)	-	100,00	57,52
Tarımsal kredi (%)	100,00	-	42,48
Ödenen aidat (TL)	532,79	380,80	426,40
Ziraat odası (%)	50,00	43,80	45,60
Üyelik süresi (yıl)	7,02	6,75	6,83
Yararlanılan hiz.			
Desteklemeler (%)	33,33	65,71	52,54
ÇKS (%)	66,67	34,29	47,46
Ödenen aidat (TL)	43,46	24,88	30,45
TSK (%)	4,2	2,7	3,12
Üyelik süresi (yıl)	0,98	0,52	0,66
Ödenen aidat (TL)	16,67	11,61	13,13
Yararlanılan hizmet			
Ürün değerlendirme (%)	100	100	100

*p=0,000

Ziraat odalarına üye olan işletmelerin oranı TKK'den kredi kullanan işletmelerde %50 iken, kredi kullanmayanlarda ise %43,8'dir. Her iki işletme grubunun ziraat odalarına ortalama üyelik süreleri ise yaklaşık 7 yıl olup, ziraat odalarına kayıt

olmalarında desteklerden yararlanmada şart olarak aranmasının etkisi büyüktür. Tarım satış kooperatifine üye olanların oranı işletmeler genelinde %3,12 iken, TKK'nden kredi kullananlarda %4,2 ve kredi kullanmayanlarda %2,7'dir (Çizelge 5.9).

5.2. İşletmelerin Yapısal, Üretim ve Pazarlama Özellikleri

5.2.1. Arazi varlığı

İşletmeler geneli, TKK'den kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin ortalama arazi varlığı yaklaşık 36 dekadır (Çizelge 5.10). Ortalama tarım arazisi varlığı Öztürk (2011)'ün Çarşamba Ovasındaki işletmeler (40,08 da) ve Akarsu (2012)'nin Çarşamba İlçesindeki işletmelerde (41,08 da) benzer bulunmuştur. İncelenen işletmelerin ortalama arazi varlığı, 2001 Genel Tarım Sayımı ülke ortalamasının (61 da) çok altındadır. İncelenen işletmeler genelinin ortalama arazisinin %85,33'ü mülk arazi, %14,09'u kiraya tutulan arazi, %0,33'ü ortağa tutulan arazi ve %0,25'i ise kiraya verilen arazidir Öztürk (2011)'ün Çarşamba ilçesindeki araştırmasında mülk arazi oranı %97,26, Akarsu (2012)'nin Çarşamba ilçesindeki çalışmasında %62,12 ve Kılıç (2011)'in Samsun ilindeki araştırmasında %82,10'dur. İşletmelerin ortalama toplam arazi değeri işletmeler genelinde 421.469 TL, TKK'den kredi kullanan işletmelerde 342.396 TL ve kredi kullanmayan işletmelerde 455.357 TL'dir. Ortalama toplam arazi değeri açısından TKK'den kredi kullanan işletmeler ile kredi kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık söz konusudur ($p < 0,05$).

İşlenmeyen ortalama tarım arazisi varlığı işletmelerin genelinde 2,41 da, TKK'den kredi kullanan işletmelerde 6,4 da, kredi kullanmayan işletmelerde ise 0,7 da'dır. Ortalama parsel sayısı işletmelerin genelinde 6,06 adet, TKK'den kredi kullanan işletmelerde 5 adet ve kredi kullanmayan işletmelerde 6,51 adettir (Çizelge 5.10). Türkiye genelindeki tarım işletmelerinin 2016 yılındaki arazi varlığı da 5,59 parselden ibarettir (Anonim, 2018c).

Çizelge 5.10. İşletmelerin arazi varlıkları

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Arazi varlığı (da)			
Mülkiyet	33,22	30,22	31,12
Kiraya verilen	-	0,12	0,09
Kiraya tutulan	2,96	6,08	5,14
Ortağa tutulan	0,42	-	0,12
Toplam işlenen arazi*	36,60	36,43	36,48
Toplam arazi değeri (tl)**	342.395,83	455.357,14	421.468,75
Boş bırakılan arazi (da)	6,40	0,70	2,41
Arazi parsel sayısı (adet)	5,00	6,51	6,06
Arazi tapusu kendisinin olanlar (%)	85,10	90,50	88,80
Tapusu birden fazla kişiye ait olanlar (%)	14,9	9,5	11,2
1-2 Kişi (%)	-	3,60	2,50
3-4 Kişi (%)	6,30	1,80	3,10
5+ Kişi (%)	8,30	2,70	4,40
Sulu arazi varlığı (da)	16,52	21,96	20,33
Sondaj (%)	27,10	45,50	40,00
Sulama kanalı (%)	25,00	31,30	29,40

*Toplam işlenen arazi = (Mülk arazi+kiraya tutulan arazi) – (kiraya verilen arazi+ortağa verilen arazi) ** p=0,041

İşletme arazisinin tapusunun aile bireylerine ait olan işletmelerin oranı işletmeler genelinde %88,8 iken, TKK'den kredi kullanan işletmelerde %85,1, kredi kullanmayan işletmelerde ise %90,5'dir. Tapusu kendisine ait olmayan işletmelerde arazilerin tapusu, kredi kullanan işletmelerin çoğunluğunda tapu 5 ve daha fazla kişiye aittir. Kredi kullanmayan işletmelerin çoğunda tapu 1-2 kişiye aittir. İşletmeler

genelinin çoğunluğunda ise tapu 5 ve daha fazla kişiye aittir (Çizelge 5.10).

Sulu arazi varlığı, kredi kullanan işletmelerde ortalama 16,52 da, kredi kullanmayan işletmelerde 21,96 da ve işletmeler genelinde 20,33 da'dır. Sulu arazinin toplam araziye oranı işletmeler genelinde %55,7, TKK'den kredi kullanan işletmelerde %45,1 ve kredi kullanmayan işletmelerde %60,3'dür. Kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerde arazilerin çoğunluğu sondaj ile sulanmaktadır (Çizelge 5.10). Öztürk (2011) ise Çarşamba İlçesindeki araştırmasında işletmelerin ortalama sulu arazi varlığını 29,28 da olarak belirtmiştir.

5.2.2. Bina varlığı

İşletmelerin bina varlıkları Çizelge 5.11'de belirtilmiştir. TKK'dan kredi kullanan işletmelerin ortalama bina değeri 103.229,17 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 147.205,36 TL ve işletmeler genelinin 134.012,50 TL'dir. Öztürk (2011)'in Çarşamba İlçesindeki araştırmasında ortalama bina değeri 67.890,62 TL, Adıgüzel (2006)'in Tokat'ın Turhal ilçesinde yapmış olduğu çalışmada ortalama bina değerini 27.849,30 TL ve Kılıç (2011)'in Samsun ilindeki araştırmasında ortalama bina değerini 34.720,00 TL olarak tespit edilmiştir. Kredi kullanan işletmelerin mülkiyetinde bulunan ahırların değeri ortalama 16.041,67 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 17.312,50 TL ve işletmeler genelinin 16.931,25 TL'dir. TKK'dan kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin sahip olduğu bina varlığı değeri ve ahır varlığı değeri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Kredi kullanan işletmelerin mülkiyetinde bulunan samanlık değeri ortalama 5.437,50 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 3.928,57 TL ve işletmeler genelinde 4.381,25 TL'dir (Çizelge 5.11).

Çizelge 5.11. İşletmelerin bina varlıkları

Bina değeri	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Ev (TL)*	103.229,17	147.205,36	134.012,50
Ahır (TL)**	16.041,67	17.312,50	16.931,25
Samanlık (TL)	5.437,50	3.928,57	4.381,25
Diğer (TL)	-	892,86	625,00

* $p=0,001$, ** $p=0,028$

5.2.3. Alet-makine varlığı

İşletmelerin envanterinde bulunan alet ve makine varlıkları Çizelge 5.12’de verilmiştir. TKK’dan kredi kullanan işletmelerin %58,33’ünde, kredi kullanmayan işletmelerin %73,21’inde ve işletmeler genelinin %68,75’inde otomobil bulunmaktadır. Bu otomobillerin yaş ortalamasının kredi kullanan işletmelerde 5,38 yıl, kredi kullanmayan işletmelerde 10,12 yıl ve işletmeler genelinde 8,69 yıldır. Otomobillerin değeri, kredi kullanan işletmelerde ortalama 34.895,83 TL, kredi kullanmayan işletmelerde ortalama 22.022,32 TL ve işletmeler genelinde 25.884,37 TL’dir. Kredi kullanan işletmelerin %2,08’inin, kredi kullanmayan işletmelerin %1,80’inin ve işletmeler genelinde ise %1,88’inin otomobilinde rehin bulunmaktadır (Çizelge 5.12).

TKK’dan kredi kullanan işletmelerin %22,92’sinde, kredi kullanmayan işletmelerin %18,75’inde ve işletmeler genelinin %20’sinde traktör bulunmaktadır. Bu traktörlerin ortalama yaşı kredi kullanan işletmelerde 3,23 yıl, kredi kullanmayanlarda 3,52 yıl ve işletmeler genelinde 3,43 yıldır. Traktörlerin ortalama değeri kredi kullanan işletmelerde 11.354,17 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 5.964,28 TL, işletmeler genelinde ise 7.581,25 TL’dir. Sadece kredi kullanan işletmelerden birinin traktöründe rehin bulunmaktadır (Çizelge 5.12). Şahin ve ark. (2013) tarafından Türkiye’yi temsilen 7 coğrafi bölgede yaptıkları çalışmada işletmelerin %44,6’sının ve Alhas Eroğlu (2017)’nin Samsun İlinde yapmış olduğu çalışmada işletmelerin %75,43’ünün traktör sahibi olduğunu tespit edilmiştir.

TKK’dan kredi kullanan işletmelerin %37,50’sinde, kredi kullanmayan işletmelerin %33,04’ünde ve işletmeler genelinin %34,38’inde tarım aletleri bulunmaktadır. Bu tarım aletlerinin ortalama yaşı kredi kullanan işletmelerde 1,69 yıl, kredi kullanmayan işletmelerde 1,74 yıl ve işletmeler genelinde 1,72 yıldır. Tarım aletlerinde ortalama değeri kredi kullanan işletmelerde 8.312,50 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 7.108,93 TL, işletmeler genelinde ise 7.470,00 TL’dir. Kredi kullanan işletmelerden birinin zirai alet ve makinesinde rehin bulunmaktadır. İşletmelerin ortalama toplam alet ve makine varlığı TKK’ndan kredi kullanan işletmelerde 54.562,50 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 35.095,54 TL ve işletmeler genelinde ise 40.935,63 TL’dir (Çizelge 5.12). Kılıç (2011)’in Samsun İlinde yapmış olduğu çalışmasında ortalama alet ve makine varlığını 19.980,00 TL,

Ünlüer (2014)'in Eskişehir İlinde yapmış olduğu araştırmada ortalama 60.319,79 TL, Adıgüzel (2006)'in Tokat'ın Turhal ilçesinde yapmış olduğu araştırmada ortalama 21.464,49 TL olarak tespit etmişlerdir.

Çizelge 5.12. İşletmelerin alet-makine varlıkları

Alet-makine varlığı	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Otomobil			
Varlığı (%) [*]	58,33	73,21	68,75
Yaş (yıl)	5,38	10,12	8,69
Değer (TL)	34.895,83	22.022,32	25.884,37
Rehin			
Var (%)	2,08	1,80	1,88
Traktör			
Varlığı (%) ^{**}	22,92	18,75	20,00
Yaş (yıl)	3,23	3,52	3,43
Değer (TL)	11.354,17	5.964,28	7.581,25
Rehin			
Var (%)	2,08	-	0,63
Zirai alet ve mak.			
Varlığı (%) ^{***}	37,50	33,04	34,38
Yaş (yıl)	1,69	1,74	1,72
Değer (TL)	8.312,50	7.108,93	7.470,00
Rehin			
Var (%)	2,08	-	0,63
Toplam alet ve makine değeri (TL) ^{****}	54.562,50	35.095,54	40.935,63

* p=0,09, ** p=0,55, *** p=0,78, **** p=0,059

TKK'nden kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında traktör ve zirai alet-makine varlığı açısından istatistiki olarak önemli bir farklılık bulunmazken ($p>0,05$), otomobil varlığı ve toplam alet-makine varlığı açısından %10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,10$).

5.2.4. Likit sermaye varlığı

İşletmelerin likit sermaye varlıklarının ortaya konulmasında görüşülen kooperatif ortaklarının beyan ettiği döviz miktarı, Merkez Bankası'nın 2017 yılı ortalama döviz kuru üzerinden, beyan edilen altın miktarı 2017 yılı ortalama altın fiyatları üzerinden TL'ye çevrilerek veri girişi yapılmıştır.

İncelenen işletmelerin likit sermaye varlıkları Çizelge 5.13'de verilmiştir. TTK'nden kredi kullanan işletmelerin ortalama nakit para miktarı 5.145,83 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 9.040,18 TL ve işletmeler genelinde ise 7.871,88 TL'dir. TTK'nden kredi kullanan işletmelerin hiçbirinde nakit döviz varlığı bulunmazken, kredi kullanmayan işletmelerin ortalama döviz miktarı 401,79 TL ve işletmeler genelinin ise 281,25 TL'dir. TTK'nden kredi kullanan işletmelerin ortalama altın varlığı 1.312,50 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 2.901,79 TL ve işletmeler genelinin ise 2.425,00 TL'dir. TTK'nden kredi kullanan işletmelerin ortalama banka mevduat miktarı 729,16 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 4.187,50 TL, işletmeler genelinin ise 3.150,00 TL'dir. Şahıslardan olan alacakların TTK'nden kredi kullanan işletmelerde ortalama 7.604,17 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 4.160,71 TL, işletmeler genelinde ise 5.193,75 TL'dir. Tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan işletmelerin ortalama toplam likit sermayesi 14.791,67 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 20.691,96 TL, işletmeler genelinin ise 18.921,88 TL'dir. Likit sermaye varlığı açısından TTK'nden kredi kullanan işletmeler ile kredi kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Likit sermaye varlığı, Öztürk (2011)'ün Samsun İli Çarşamba İlçesinde yapmış olduğu araştırmada 2.708,91 TL, Adıgüzel (2006)'in Tokat İli Turhal İlçesinde yapmış olduğu araştırmada 5.432,26 TL, Ünlüer (2014)'in Eskişehir İlinde yapmış olduğu çalışmada ise 15.802,83 TL olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 5.13. İşletmelerin likit sermaye varlıkları

Likit sermaye varlığı	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Nakit para			
Miktar (TL)	5.145,83	9.040,18	7.871,88
Nakit döviz			
Miktar (TL)	-	401,79	281,25
Altın			
Miktar (TL)	1.312,50	2.901,79	2.425,00
Banka mevduat			
Miktar (TL)	729,16	4.187,50	3.150,00
Vade (Ay)	0,50	1,02	0,86
Faiz (%)	0,42	1,03	0,85
Şahıslardan alacak			
Miktar (TL)	7.604,17	4.160,71	5.193,75
Vade (Ay)	0,69	0,49	0,55
Toplam likit sermaye (TL)*	14.791,67	20.691,96	18.921,88

*p=0,528

5.2.5. Bitkisel üretim ve pazarlama durumu

İncelenen işletmelerin bitkisel üretim ve pazarlama durumları Çizelge 5.14'de verilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen tarım işletmeleri, fındık, çeltik, sebze, mısır ve yulaf yetiştiriciliği yapmaktadırlar. İşletmelerin %90,57'si fındık, %6,29'u çeltik, %0,63'ü sebze, %1,88'i mısır ve %0,63'ü yulaf üretimi yapmaktadır. İncelenen işletmelerden TKK'dan kredi kullananların %89,58'i, kredi kullanmayanların %91'i fındık üretimi yapmaktadır. TKK'nden kredi kullanan işletmeler ortalama 24,25 da'lık fındık bahçesinde 4.000 kg fındık üretmiş ve çoğunluğu ürününü TMO'ya satmıştır. TKK'nden kredi kullanmayan işletmeler ortalama 25,59 da'lık alanda 4.563 kg fındık

üretmiş ve çoğu ürününü TMO'ya satmıştır. İşletmeler genelinde ortalama 25,19 da alanda 4.393 kg fındık üretmiştir.

Çizelge 5.14. İşletmelerin bitkisel ürün üretimi ve pazarlama durumu

Bitkisel üretim ve pazarlama	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Fındık (%)	89,58	91,00	90,57
Ekim alanı (da)	24,25	25,59	25,19
Arazi değeri (TL)	236.406,25	483.423,42	408.852,20
Üretim miktarı (kg)	4.000,00	4.562,61	4.392,77
Satış miktarı (kg)	3.977,08	4.474,85	4.324,58
Satış fiyatı (TL)	9,66	8,94	9,16
Satış geliri (TL)	38.418,59	40.005,16	39.613,15
Satış yerine uzaklığı (km)	18,42	19,58	19,24
Çeltik (%)	4,16	7,20	6,29
Ekim alanı (da)	0,92	3,31	2,59
Arazi değeri (TL)	8.333,33	5.115,43	6.086,87
Üretim miktarı (kg)	416,67	254,05	303,14
Satış miktarı (kg)	416,67	253,94	303,07
Satış fiyatı (TL)	2,00	2,02	2,01
Satış geliri (TL)	833,34	512,96	609,17
Satış yerine uzaklığı (km)	2,00	14,65	13,44
Sebze (%)	2,10	-	0,63
Ekim alanı (da)	0,43	-	0,13
Arazi değeri (TL)	13.125,00	-	3.962,26
Üretim miktarı (kg)	2.083,33	-	628,93
Satış miktarı (kg)	2.083,33	-	628,93

Çizelge 5.14. İşletmelerin bitkisel ürün üretimi ve pazarlama durumu (devam)

Bitkisel üretim ve pazarlama	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Sebze (Devam)			
Satış fiyatı (TL)	0,40	-	0,40
Satış geliri (TL)	833,33	-	251,57
Satış yerine uzaklığı (km)	20	-	20,00
Mısır (%)	4,16	0,90	1,88
Ekim alanı (da)	3,42	0,54	1,40
Arazi değeri (TL)	52.083,33	108,11	15.798,74
Üretim miktarı (kg)	15.625,00	216,16	4.867,92
Satış miktarı (kg)	15.625,00	216,16	4.867,92
Satış fiyatı (TL)	0,76	0,80	0,78
Satış geliri (TL)	11.875,00	172,93	3.796,98
Satış yerine uzaklığı (km)	12,50	18,00	14,33
Yulaf (%)	-	0,90	0,63
Ekim alanı (da)	-	0,20	0,14
Arazi değeri (TL)	-	1.351,35	943,40
Üretim miktarı (kg)	-	63,06	44,02
Satış miktarı (kg)	-	63,06	44,02
Satış fiyatı (TL)	-	0,90	0,90
Satış geliri (TL)	-	56,75	39,62
Satış yerine uzaklığı (km)	-	10,00	10,00
Toplam satış geliri (TL)*	51.960,26	40.747,80	44.310,49

*p=0,629

İncelenen işletmelerden TKK'dan kredi kullananların %4,16'sı, kredi

kullanmayanların %7,2'si çeltik üretimi yapmaktadır. Kredi kullanan işletmeler ortalama 0,92 da alanda 417 kg çeltik üretmiş ve işletmelerin tamamı ürünlerini tüccara satmıştır. TKK'nden kredi kullanmayan işletmeler ortalama 3,31 da alanda 254 kg çeltik üretmiş ve işletmelerin çoğunluğu ürününü kooperatife satmıştır. İşletmeler genelinde ortalama 2,59 da alanda 303 kg çeltik üretmiştir.

İncelenen işletmelerden TKK'dan kredi kullanmayan işletmeler sebze üretimi yapmamaktadır. Kredi kullanan işletmelerin %2,1'i ortalama 0,43 da alanda sebze üretimi yapmakta ve 2.083 kg sebze üretmektedir. İşletmelerin tamamı ürünlerini tüccara satmıştır.

İncelenen işletmelerden TKK'dan kredi kullananların %4,16'sı, kredi kullanmayanların %0,9'u mısır üretimi yapmaktadır. TKK'nden kredi kullanan işletmeler ortalama 3,42 da alanda 15.625 kg mısır üretmiş ve işletmelerin tamamı ürünlerini tüccara satmıştır. Kredi kullanmayan işletmeler ortalama 0,54 da alanda 216 kg mısır üretmiştir. İşletmeler genelinde ortalama 1,4 da alanda 4.86 kg mısır üretmiş ve işletmelerin tamamı ürünlerini tüccara satmıştır.

TKK'dan kredi kullanan işletmelerin hiçbiri yulaf üretmezken, kredi kullanmayan işletmelerin %0,9'u ortalama 0,2 da alanda 63 kg yulaf üreterek ürünlerin tamamını tüccara satmıştır.

Bitkisel üretimden elde edilen ortalama gelir, TKK'dan kredi kullanan işletmelerde 51.960,26 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 40.747,80 TL, işletmeler genelinde ise 44.310,49 TL'dir. İşletmelerin bitkisel üretimden elde ettikleri ortalama satış geliri, kooperatiften kredi kullanım durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Öztürk (2011)'ün Samsun İli Çarşamba İlçesinde yapmış olduğu araştırmada ortalama 33.905,05 TL, Şahin ve ark. (2013) tarafından Türkiye'yi temsilen 7 coğrafi bölgede yapılan çalışmada 18.928,70 TL ve Adıgüzel (2006)'in Tokat ili Turhal ilçesindeki araştırmasında 6.579,14 TL olarak tespit etmiştir.

5.2.6. Hayvan varlığı ve hayvansal üretim

İncelenen tarım işletmelerinin hayvan varlığı ve hayvansal üretim durumları Çizelge 5.15'de verilmiştir. İncelenen tarım işletmelerinin %48,1'inde hayvancılık yapılmaktadır. TKK'nden kredi kullanan işletmelerin ortalama hayvan sayısı 6,17 adet olup, bu hayvanların çoğunluğu yerli cinstir.

Çizelge 5.15. İşletmelerin hayvan varlığı ve hayvansal üretimi

Hayvan varlığı	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Cinsi			
Yerli (%)	74,10	46,00	55,80
Melez (%)	18,50	46,00	36,40
Kültür (%)	7,40	8,00	7,80
*Sayısı (Adet)	6,17	2,73	3,76
Hayvan değeri (TL)	3.130,21	2.491,07	2.682,81
Üretilen ür. Mik. (kg)	37,83	17,87	23,86
Satılan hayv./ürün miktr (kg)	35,77	14,88	21,14
Satış fiyatı (TL/kg)	0,54	0,26	0,34
Satıldığı yer			
Kendi tüketiyor (%)	33,33	52,30	45,07
Doğrudan tük. (%)	33,33	22,70	26,76
Kooperatif (%)	33,33	2,30	1,41
Tüccar (%)	-	22,70	26,76
Satış bedeli alın. Ay			
Mayıs (%)	-	18,20	10,00
Temmuz (%)	11,10	-	5,00
Ağustos (%)	22,20	45,40	35,00
Eylül (%)	55,60	27,30	40,00
Ekim (%)	11,10	9,10	10,00
Yıllık hayvansal üretim değeri (TL)	5.023,20	1.006,20	1.869,40

(*p=0,027)

TKK'lerinden kredi kullanan işletmelerdeki bir hayvan başına değeri 3.130,21

TL, toplam hayvan değeri ise 19.313,39 TL'dir. İneklerden günde ortalama 37,83 kg süt üretilmekte, üretilen sütün 1/3'ü işletmelerde tüketilirken, 1/3'ü doğrudan tüketicilere satılmakta ve 1/3'ü ise kooperatife satılmaktadır. TKK'dan kredi kullanmayan işletmelerdeki ortalama hayvan sayısı 2,73 adet olup, bu hayvanların çoğunluğu yerli ve melez ırklardan oluşmaktadır. Bir hayvanın ortalama değeri 2.491,07 TL ve işletme başına ortalama toplam hayvan değeri ise 6.800,62 TL'dir. İşletmelerde ineklerden günde 17,87 lt süt alınmakta ve üretilen sütün çoğunluğu işletmede tüketilmektedir (Çizelge 5.15). Hayvan varlığı açısından TKK'nden kredi kullanan işletmeler ile kredi kullanmayan işletmeler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). İşletmeler genelinde ise ortalama 3,76 adet hayvan bulunmaktadır. Kılıç (2011)'in Samsun İlindeki araştırmasında ortalama hayvan varlığı 9,5 adet, Şahin ve ark. (2013)'nin çalışmasında ise 4 adet olarak tespit edilmiştir.

Hayvan varlığının %55,8'inin yerli, %36,4'ünün melez ve %7,8'inin kültür ırkıdır. Ortalama hayvan değeri 2.682,81 TL, işletme başına ortalama toplam hayvan değeri ise 10.087,36 TL'dir. İşletmelerdeki ineklerden günde 23,86 lt süt elde edilmekte ve üretilen sütün çoğunluğu işletmelerde tüketilmektedir (Çizelge 5.15.). Öztürk (2011)'ün Çarşamba İlçesindeki araştırmasında ortalama hayvan değeri 3.176,46 TL, Adıgüzel (2006) Tokat ilinin Turhal ilçesinde yaptığı çalışmada 13.303,73 TL olarak tespit etmiştir.

5.2.7. Tarım konusunda eğitim-yayım çalışmalarına katılım ve tarım teknolojilerini takip durumu

İşletme yöneticilerinin tarımsal yayım-eğitim çalışmalarına katılım durumu Çizelge 5.16'da verilmiştir. TKK'nden kredi kullanan işletme yöneticilerinin %95,8'inin eğitim-yayım çalışmalarına katılmadığı, %4,20'sinin zirai mücadele ve gübreleme konularındaki eğitim-yayım çalışmalarına katıldığı, kredi kullanan işletme yöneticilerinin çoğunluğu tarım teknolojilerini bazen takip etmektedir. Kredi kullanmayan işletme yöneticilerinin %90,2'si eğitim-yayım çalışmalarına katılmadığı, %9,8'i eğitim-yayım çalışmalarına katıldığı, bu işletmelerin çoğunluğunun toprak analizi ve zirai mücadele eğitimine katıldığı, kredi kullanmayan işletme yöneticilerinin çoğunluğu tarım teknolojilerini takip etmemektedir. İşletmeler genelinde yöneticilerin %91,9'u eğitim-yayım çalışmalarına katılmadığı, %8,1'i eğitim-yayım çalışmalarına

katıldığı belirlenmiştir. Adıgüzel (2006) Tokat ili Turhal ilçesinde yapmış olduğu çalışmada tarımsal eğitimlere katılma oranını %21,13, Alhas Eroğlu (2017)'nin Samsun İlindeki besi işletmelerinin yöneticilerinin eğitim-yayım çalışmalarına katılma oranını %13,45 olarak belirlemiştir. Eğitim-yayım çalışmalarına katılan işletmelerin çoğunun zirai mücadele ve toprak analizi eğitimine katıldığı, işletmelerin genelindeki yöneticilerinin çoğununun tarım teknolojilerini bazen takip ettiği tespit edilmiştir.

Çizelge 5.16. İşletme yöneticilerinin tarım yayım-eğitim çalışmalarına katılım durumu

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Tarım yayım-eğitim çalışmalarına katılım			
Hayır (%)	95,80	90,20	91,90
Evet (%)	4,20	9,80	8,10
Toprak analizi (%)	-	27,27	23,08
Zirai mücadele (%)	50,00	54,55	53,85
Arıcılık (%)	-	9,09	7,69
Gübreleme (%)	50,00	9,09	15,38
Tarım teknolojilerinin takibi ve kullanımı			
Hayır (%)	39,60	42,90	41,80
Bazen (%)	45,80	42,90	43,80
Genellikle (%)	14,60	8,90	10,60
Her zaman (%)	-	5,40	3,80

5.3. İşletmelerin Sermaye Kullanımı ve Finansman İhtiyacı

İşletmenin dışından sağlanan değişken sermaye kullanımı TKK'nden kredi kullanan işletmelerde 14.811,82 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 12.101,05 TL, işletmeler genelinde ise 12.914,27 TL'dir (Çizelge 5.17). İşletme dışından değişken sermaye kullanım tutarları açısından TKK'dan kredi kullanan işletmeler ile kredi kullanmayan işletmeler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$).

Çizelge 5.17. İşletme dışı değişken sermaye kullanımı

İşletme dışı değişken sermaye	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Arazi kirası			
Miktar (Da)	2,96	6,08	5,14
Tutar (TL)	770,83	1.986,61	1.621,87
Tohum			
Miktar (Kg)	38,54	162,32	125,19
Tutar (TL)	184,37	394,02	331,12
Hayvan gübresi			
Miktar (Kg)	325,00	20,54	111,87
Tutar (TL)	627,08	40,18	216,25
Kimyasal gübre			
Miktar (Kg)	2.151,04	2.219,20	2.198,75
Tutar (TL)	2.752,08	2.686,12	2.705,91
Kaba yem			
Miktar (Kg)	3.062,50	714,29	1.418,75
Tutar (TL)	2.666,67	607,14	1.225,00
Dane yem			
Miktar (Kg)	2.453,13	450,89	1.051,56
Tutar (TL)	2.442,71	433,04	1.035,94
Kesif yem			
Miktar (Kg)	229,17	330,36	300,00
Tutar (TL)	229,17	281,25	265,62

Çizelge 5.17. İşletme dışı değişken sermaye kullanımı (devam)

İşletme dışı değişken sermaye	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Tarım ilacı			
Miktar (Lt)	21,54	38,24	33,23
Tutar (TL)	318,13	504,79	448,79
Veteriner ve İlacı			
Miktar (Adet)	0,21	0,47	0,39
Tutar (TL)	10,42	37,50	29,37
Mazot-Benzin			
Miktar (Lt)	484,37	323,21	371,56
Tutar (TL)	2.161,25	1.518,31	1.711,19
Tarım işçisi			
Miktar (Adet)	1,40	1,96	1,79
Tutar (TL)	1.416,67	2.544,64	2.206,25
Makine gücü			
Miktar (Adet)	0,2	0,1	0,01
Tutar (TL)	20,83	44,64	37,50
Elektrik masrafı			
Miktar (Kw)	1.087,96	1.075,71	1.079,39
Tutar (TL)	707,19	699,24	701,62
Su masrafı			
Miktar (m ³)	37,96	20,52	25,75
Tutar (TL)	189,79	102,59	128,75
Tarım sigortası			
Miktar (Adet)	0,60	0,48	0,52
Tutar (TL)	314,62	220,98	249,07
*Toplam işletme dışı değişken sermaye			
Tutar (TL)	14.811,82	12.101,05	12.914,27

(*p=0,045)

İncelenen işletmelerin işletme içinden ortalama değişken sermaye kullanımları Çizelge 5.18.'den incelendiğinde; kredi kullanmayan işletmelerde işletme içi değişken sermaye kullanımının olmadığı, buna karşın TKK'nden kredi kullanan işletmelerin 743,75 TL, işletmeler geneli ise 223,13 TL'lik bir sermaye kullandığı anlaşılmaktadır (Çizelge 5.18).

Çizelge 5.18. İşletmelerin işletme içi değişken sermaye varlığı

İşletme içi değişken sermaye	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Tohum			
Miktar (Kg)	66,67	-	20,00
Tutar (TL)	139,58	-	41,88
Hayvan gübresi			
Miktar (Kg)	104,17	-	31,25
Tutar (TL)	72,92	-	21,88
Kaba yem			
Miktar (Kg)	229,17	-	68,75
Tutar (TL)	187,50	-	56,25
Kesif yem			
Miktar (Kg)	10,42	-	3,12
Tutar (TL)	31,25	-	9,37
Tarım işçisi			
Miktar (Adet)	0,21	-	0,06
Tutar (TL)	312,50	-	93,75
İşletme içi toplam (TL)	743,75	-	223,13

İncelenen işletmelerin ortalama toplam sabit sermaye kullanımları Çizelge 5.19'dan incelendiğinde; TKK'nden kredi kullanan işletmelerin 467.166,67 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 361.469,64 TL, işletmeler genelinde ise 393.178,75 TL

olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 5.19. İşletmelerin sabit sermaye varlığı

İşletme sabit sermaye kullanımı	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Arazi			
Miktar (Da)	21,73	9,48	13,16
Tutar (TL)	288.020,83	249.438,39	261.013,12
Bina			
Miktar (Adet)	1,81	0,83	1,13
Tutar (TL)	118.291,67	70.044,64	84.518,75
Alet-Makine			
Miktar (Adet)	0,58	0,46	0,49
Tutar (TL)	20.500,00	5.142,86	9.750,00
Diğer			
Miktar (Adet)	0,85	1,07	1,01
Tutar (TL)	40.354,17	37.175,68	38.135,22
Toplam sabit sermaye			
Tutar (TL)	467.166,67	361.469,64	393.178,75

İşletmelerin ortalama değişken sermaye varlığı; TKK'nden kredi kullanan işletmelerde 15.555,56 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 12.101,05 TL ve işletmeler genelinde 13.137,40 TL'dir. Ünlüer (2014)'in Eskişehir'de yapmış olduğu araştırmada ortalama değişken masrafların 46.369,25 TL, Adıgüzel (2006)'in Tokat İli Turhal İlçesinde yaptığı çalışmada üreticilerin malzeme-mühimmat sermayesi (gübre, tohumluk, yem v.b.) ortalama 487,28 TL ve Öztürk (2011)'ün Samsun İli Çarşamba İlçesinde yapmış olduğu çalışmada ise bitkisel ürünler değişken masraflarını ortalama 8.572,49 TL olarak bulunmuştur.

İşletmelerin ortalama toplam sermaye tutarları TKK'nden kredi kullanan işletmelerde 482.722,23 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 373.570,69 TL,

işletmeler genelinde ise 406.316,15 TL'dir. Toplam sermaye tutarı açısından TKK'nden kredi kullanan işletmeler ile kullanmayan işletmeler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$), (Çizelge 5.20).

Çizelge 5.20. İşletmelerin toplam sermaye varlığı

İşletmelerin genel sermaye kullanımı	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Değişken sermaye (TL)	15.555,56	12.101,05	13.137,40
Sabit sermaye (TL)	467.166,67	361.469,64	393.178,75
*Toplam sermaye (TL)	482.722,23	373.570,69	406.316,15

* $p=0,40$

5.4. Tarımsal Desteklemelerden Yararlanma Durumu

İşletmelerin bitkisel üretim ve hayvancılık desteklerinden faydalanma durumları, Çizelgeler 6.21'de verilmiştir. Yararlanılan ortalama toplam destek tutarı, TKK'nden kredi kullanan işletmelerde 1.889,63 TL, kredi kullanmayan işletmelerde 765,83 TL, işletmeler genelinde ise 1.102,97 TL'dir. Yararlanılan ortalama toplam destekleme tutarı açısından TKK'nden kredi kullanan işletmeler ile kredi kullanmayan işletmelerin arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$).

İşletmeler genelinde en fazla mazot, gübre ve toprak analizi desteğinden yararlanılmıştır. Mazot, gübre ve toprak analizi desteğinden TKK'nden kredi kullanan işletmelerin %47,92'si ortalama 216,29 TL yararlanmış ve alınan bu destekleme gelirinin çoğunluğu tüketim harcamasında kullanılmıştır. Kredi kullanmayan işletmelerin %53,57'si ortalama 385,01 TL'lik mazot, gübre ve toprak analizi desteğinden yararlanmış ve alınan desteklemelerin çoğunluğu tüketim harcamasında kullanılmıştır.

En çok yararlanılan ikinci destekleme türünün kredi kullanan işletmelerde suni tohumlama desteği, kredi kullanmayan işletmelerde fark ödemesi desteğidir. Kredi kullanan işletmelerin %20,83'ü ortalama 156,23 TL'lik suni tohumlama desteğinden yararlanmış ve alınan destek tüketim harcamasında kullanılmıştır. Kredi kullanmayan işletmelerin %10,71'i ortalama 151,27 TL'lik fark ödemesi desteğinden yararlanmış ve desteğin çoğunluğu tüketim harcamasında kullanılmıştır.

Çizelge 5.21. Yararlanılan destekleme türleri

Yararlanılan destekleme şekli	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Hayvan başı desteği (TL)	140,42	16,34	53,56
İşletme oranı (%)	8,33	1,80	3,75
Suni tohum. Desteği (TL)	156,25	35,71	71,87
İşletme oranı (%)	20,83	4,46	9,38
Aşı desteği (TL)	-	0,89	0,63
İşletme oranı (%)	-	0,90	0,63
Süt primi desteği (TL)	-	0,36	0,25
İşletme oranı (%)	-	0,90	0,63
Arıcılık desteği (TL)	-	3,57	2,50
İşletme oranı (%)	-	0,90	0,63
Mazot, gübre ve toprak analizi desteği (TL)	216,29	385,01	334,40
İşletme oranı (%)	47,92	53,57	51,88
Çevresel amaçlı tarımsal arazilerin korunması desteği (TL)	-	40,18	28,13
İşletme oranı (%)	-	0,90	0,63
Yurtiçi sertifikalı tohum kullanım desteği (TL)	66,67	21,43	35,00
İşletme oranı (%)	2,08	8,93	6,88
Fark ödemesi desteği (TL)	544,79	151,27	269,33
İşletme oranı (%)	12,50	10,71	11,25
Diğer desteklemeler (TL)	556,88	111,07	244,81
İşletme oranı (%)	18,75	5,36	9,38
Toplam alınan destekleme tutarı (TL)*	1.889,63	765,83	1.102,97

*p=0,001

5.5. İşletmelerin Tasarruf ve Kredi Kullanım Durumu

5.5.1. İşletmelerin tasarruf yapma durumu

Tasarruf, işletmelerin elde ettikleri gelirin tüketimden arta kalan kısmı olarak tanımlanabilir. İşletmeler için yatırımların finansmanı ve üretimin sürekliliği anlamında yabancı kaynakların getirdiği riskleri bertaraf edebilmek için işletme içi tasarrufların önemi artmaktadır. Tasarruf yapma alışkanlığı olanların oranı TKK'nden kredi kullanan işletmelerde %45,8, kredi kullanmayan işletmelerde %36,6, işletmeler genelinde ise %39,4'dir. İşletmeler arasında tasarruf yapabilenlerin oranı ise TKK'nden kredi kullanan işletmelerde %22,9, kredi kullanmayan işletmelerde %28,6, işletmeler genelinde ise %29,6'dır. Kredi kullanan işletmeler 4.875,00 TL, kredi kullanmayan işletmeler 6.294,64 TL ve işletmeler geneli ise 5.868,75 TL tasarruf yapmışlardır. Beklenenin aksine işletmelerin tasarruf miktarları ve tasarruf yapma alışkanlığı ile TKK'den kredi kullanımları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0,05$) (Çizelge 5.22). Bu durum, analize katılan işletme yöneticilerinin tasarrufları hakkında doğru bilgi vermek istememesinden kaynaklanmış olabilir.

Çizelge 5.22. İşletmelerin tasarruf durumu

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
*Tasarruf alışkanlığı var mı			
Evet (%)	45,80	36,60	39,40
Hayır (%)	54,20	63,40	60,60
Tasarruf yapıyor mu			
Evet (%)	22,90	28,60	26,90
Hayır (%)	77,10	71,40	73,10
**Tasarruf miktarı (TL)	4.875,00	6.294,64	5.868,75

* $p=0,274$, ** $p=0,593$

5.5.2. İşletmelerin tarım kredi kooperatiflerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri

Kooperatif bankacılığı, ekonomik yönden zayıf olanların birleşmelerinden ve dayanışmalarından doğan güçle ortak amaçlarına ulaşmak, ekonomik ve sosyal güçlüklerini yenebilmek veya varlıklarını ve birliklerini sürdürebilmek için

oluşturdukları örgütlerin ya da üst örgütlerinin, ortaklarına ödünç vermek ve kimi zamanda borçlandırma, kefalet, ödeme ve geri ödeme yol ve yöntemlerini bulmak suretiyle kooperatifler ve ortaklarının ödemelerinde kolaylıklar sağlayan yasal kurum olarak tanımlanabilir (Tayşi, 1998). Kooperatifler bankası kurulması halinde onunla çalışacaklarını belirtenlerin oranı TKK'nden kredi kullanan işletmelerde %79,2, kredi kullanmayan işletmelerde %75,9, işletmeler genelinde ise %76,9'dır. İşletmelerin TKK'nın banka kurması halinde onunla çalışmayacaklarını beyan eden ortakların çalışmak istememesinde; büyük çoğunluğu belirsizlik nedeniyle görmek lazım cevabını vermiş, daha sonra en çok verilen ikinci cevap ise başka bankayla çalıştıkları olmuştur (Çizelge 5.23).

Çizelge 5.23. İşletmelerin TKK'lerinin banka kurması hakkındaki düşünceleri

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
TKK banka kursa çalışır mısınız			
Evet (%)	79,20	75,90	76,90
Hayır (%)	20,80	24,10	23,10
Nedeni			
Başka bankayla çalışıyor (%)	10,00	11,12	10,81
Görmek lazım (%)	70,00	81,48	78,38
Güvenmem (%)	-	3,70	2,70
Tasarruf edemiyor(%)	20,00	3,70	8,11

5.5.3. İşletmelerin kredi kullanım durumu

İşletmelerin gelir seviyeleri yeterli düzeyde olmadığı için işletme sermayesi ve yatırım ihtiyacını kredi kaynaklarından karşılamak zorunda kalmaktadır. Türkiye'deki tarım işletmeleri genelde küçük aile işletmeleri olması nedeniyle tasarruf olanakları sınırlı ve buna bağlı olarak sermayeye ihtiyaç duymaları sebebiyle kredileri önemli araçlar olarak ön plana çıkarmaktadır. Ankete katılan işletmelerin kredi kuruluşlarının hangi şartlarda kredi verip vermediği konusunda bilgi sahibi olup olmadıkları sorgulandığında, TKK'den kredi kullanan işletmelerin %25'i kredi kullanım koşullarını araştırmadığını, %47,9'unun bazen araştırdığını, %14,6'sının genellikle araştırdığını ve %12,5'inin her zaman araştırdığını beyan etmiştir. Kredi kullanmayan işletmelerin %20,5'i kredi kullanım koşullarını araştırmadığını, %57,2'sinin bazen araştırdığını, %13,4'ünün genellikle araştırdığını ve %8,9'unun her zaman araştırdığını beyan etmiştir. İşletmeler genelinde verilen cevapların büyük çoğunluğu

kredi kullanım koşullarının bazen araştırıldığı yönünde iken verilen ikinci en yaygın cevabın ise araştırma yapmadıkları olduğu tespit edilmiştir. Bankaların hangi şartlarda kredi kullandığını araştırmayan işletmelerin tamamının kredi ihtiyaçları bulunmamaktadır (Çizelge 5.24).

Çizelge 5.24. İşletmelerin kredi kullandırma şartlarını araştırma durumu

Bankaların kredi kullandırma koşullarını araştırıyor musunuz?	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Hayır (%)	25,00	20,50	21,90
Bazen (%)	47,90	57,20	54,40
Genellikle (%)	14,60	13,40	13,70
Her zaman (%)	12,50	8,90	10,00
Kredi kullanım konusunda üreticinin yapısı			
Riskten Kaçınır (%)	70,80	75,00	73,80
Riski Sever (%)	29,20	25,00	26,20

Anket yapılan işletmelerin kredi kullanım konusunda yapılarını incelediğimizde, TKK'den kredi kullanan işletme yöneticilerinin %70,8'inin riskten kaçındığını, %29,2'sinin riski sever yapıda olduğu, kredi kullanmayan işletme yöneticilerinin %75'inin riskten kaçındığını, %25'inin riski sever yapıda olduğu anlaşılmıştır. İşletmeler genelinde büyük çoğunluğunun riskten kaçınan yapıda olduğu görülmüştür. Ziraat Bankasından kredi kullanım durumuna baktığımızda, TKK'den kredi kullanan işletmelerin bankaya uzaklığı ortalama 12,89 km, işletmeler ortalama 7.958,33 TL kredi kullanmış, bu kredilerin tamamının nakdi olduğu, alınan kredilerin tamamı tarımsal girdi temini amacıyla alındığı ve bu amaç doğrultusunda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kredilerin %2,1'inin geri ödenemediği, bunun sebebinin de ürünlerinin doğal afetten zarar görmüş olması nedeniyle satılamamasından kaynaklandığı belirlenmiştir. TKK'den kredi kullanmayan işletmelerin Ziraat Bankasına uzaklığı ortalama 15,69 km olup, işletmelerin ortalama kredi kullanımını 6.406,25 TL'dir. Bu kredilerin büyük çoğunluğu nakdi kredi olup, alınan krediler genel ihtiyaç ve tarımsal girdi temini amacıyla alınmış ve bu amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. İşletmeler genelinde Ziraat Bankasına uzaklık 14,85 km olup, işletmeler Ziraat Bankasından ortalama 6.871,87 TL kredi kullanmıştır. Bu kredilerin büyük çoğunluğunu nakdi krediler oluştururken, alınan kredilerin büyük çoğunluğu tarımsal girdi temini amacıyla alınmış ve bu amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Alınan kredinin %0,6'sının geri ödenemediği, bunun ürünlerin doğal afetten zarar görmüş olması ve

satılamamasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. İncelenen işletmelerin Ziraat Bankası'na uzaklığı açısından TKK'nden kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında istatistiki yönden anlamlı bir farklılık vardır ($p < 0,05$) (Çizelge 5.25).

Çizelge 5.25. İşletmelerin Ziraat bankasından kredi kullanım durumu

Ziraat bankası	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Miktarı (TL)	7.958,33	6.406,25	6.871,87
Niteliği			
Nakdi (%)	12,50	14,30	13,80
Ayni (%)	-	3,60	2,50
Vade (ay)	2,88	3,35	3,21
Faiz (%)	1,00	1,81	1,57
Alınma amacı			
Genel İhtiyaç (%)	-	8,90	6,30
Tarımsal girdi temini (%)	12,50	9,80	10,60
Geri ödenememe (%)	2,10	-	0,60
Nedeni			
Ürün hasarı (%)	2,10	-	0,60
Uzaklığı (km)*	12,89	15,69	14,85

* $p=0,027$

İncelenen işletmelerin %30'u (48) ortalama 17.447,92 TL TKK'den kredi kullanmış olup, işletmelerin kooperatife uzaklığı ortalama 15,38 km'dir (Çizelge 5.26).

Çizelge 5.26. İşletmelerin Tarım Kredi Kooperatifinden kredi kullanım durumu

Tarım kredi kooperatifi	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Miktarı (TL)	17.447,92	-	5.234,37
Niteliği			
Nakdi (%)	68,80	-	20,60
Ayni (%)	31,20	-	9,40
Vade (ay)	10,80	-	3,24
Faiz (%)	9,87	-	2,96
Alınma amacı			
Genel ihtiyaç (%)	-	-	-
Tarımsal girdi temini (%)	100,00	-	30,00
Geri ödenememe (%)	2,10	-	0,60
Düşük ürün değeri (%)	2,10	-	0,60
*Uzaklığı (km)	15,38	15,56	15,51

(* $p=0,906$)

Kullanılan kredilerin çoğunluğunu nakdi krediler oluştururken, alınan kredinin

tamamının tarımsal girdi temini amacıyla alındığı ve bu amaç doğrultusunda kullanıldığı, alınan kredinin %2,1'inin geri ödenemediği, bunun ürünlerin değerinin düşük olması nedeniyle elde ettikleri gelirin az olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. İşletmeler geneline baktığımızda işletmelerin kooperatife uzaklığı 15,51 km, ortalama kredi miktarı 5.234,37 TL ve kullanılan kredilerin çoğunluğu nakdi kredidir. İşletmelerin TKK'ya uzaklığı açısından TKK'dan kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$) (Çizelge 5.26).

Deniz Banktan kredi kullanım durumuna baktığımızda, TKK'dan kredi kullanan işletmelerin bankaya uzaklığı ortalama 12,27 km'dir ve ortalama 2.916,67 TL kredi kullanmışlardır. Bu kredilerin tamamını nakdi krediler oluştururken kredilerin tamamı genel ihtiyaç amacıyla alınmıştır. TKK'dan kredi kullanmayan işletmelerin Deniz Banka uzaklığı ortalama 13,44 km olup işletmeler ortalama 535,71 TL kredi kullanmıştır. Bu kredilerin çoğunluğunu nakdi krediler oluştururken, kredilerin çoğu genel ihtiyaç amacıyla alınmış ve bu amaç doğrultusunda kullanılmıştır (Çizelge 5.27).

Çizelge 5.27. İşletmelerin Deniz Bankdan kredi kullanım durumu

Deniz bank	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Miktarı (TL)	2.916,67	535,71	1.250,00
Niteliği			
Nakdi (%)	6,25	3,57	4,40
Vade (ay)	1,00	0,47	0,63
Faiz (%)	0,67	0,34	0,44
Alınma amacı			
Genel ihtiyaç (%)	6,30	2,70	3,80
Tarımsal girdi temini (%)	-	0,90	0,60
Geri ödenememe (%)	-	-	-
Uzaklığı (km)*	12,27	13,44	13,09

* $p=0,234$

İşletmeler genelinin Deniz Banka uzaklığı 13,09 km'dir ve ortalama 1.250,00 TL kredi kullanmıştır. Bu kredilerin çoğunluğunu nakdi krediler oluşturmakta olup kredilerin çoğu genel ihtiyaç amacıyla alınmış ve bu amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Alınan kredinin tamamı geri ödenebilmiştir. İncelenen işletmelerin Denizbank'a uzaklığı ile kredi kullanım durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$) (Çizelge 5.27).

İşletmelerin Şeker Banktan kredi kullanım durumları Çizelge 5.28'de incelendiğinde; TKK'nden kredi kullanan işletmelerin Şeker banka uzaklığı ortalama

12,17 km olduğu ve ortalama 3.541,67 TL kredi kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu kredilerin tamamı nakdi krediler olup, kredilerin tamamı genel ihtiyaç amacıyla alınmış ve bu doğrultuda kullanılmıştır. TKK'nden kredi kullanmayan işletmelerin bankaya uzaklığı ortalama 13,81 km ve ortalama kredi kullanımları 133,93 TL'dir. Bu kredilerin tamamı genel ihtiyaç amacıyla alınmış ve bu amaç doğrultusunda kullanılmıştır. İşletmeler genelinin bankaya uzaklığı 13,32 km ve ortalama kredi kullanımları 1.250,00 TL'dir. Bu kredilerin tamamı nakdi kredi olup, genel ihtiyaç amacıyla alınmış ve bu amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Alınan kredinin tamamının geri ödenebildiği anlaşılmıştır. İncelenen işletmelerin Şekerbank'a uzaklığı ile kredi kullanım durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$) (Çizelge 5.28).

Çizelge 5.28. İşletmelerin Şeker Banktan kredi kullanım durumu

Şeker bank	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Miktarı (TL)	3.541,67	133,93	1.250,00
Niteliği			
Nakdi (%)	6,30	0,90	2,50
Ayni (%)	-	-	-
Vade (ay)	1,71	0,11	0,63
Faiz (%)	0,89	0,09	0,44
Alınma amacı			
Genel ihtiyaç (%)	6,30	0,90	2,50
Tarımsal girdi temini (%)	-	-	-
Uzaklığı (km)*	12,17	13,81	13,32

* $p=0,124$

İşletmelerin tüccarlara olan borçları Çizelge 5.29'dan incelendiğinde; TKK'nden kredi kullanan işletmelerin hiçbirinin tüccara borcunun olmadığı, kredi kullanmayan işletmelerin tüccara uzaklığının ortalama 14,04 km olduğu, işletmelerin ortalama 625,00 TL nakit borcun alındığı ve alınan borçların çoğunun tarımsal girdi temini için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alınan borcun tamamı geri ödenebilmiştir (Çizelge 5.29).

Çizelge 5.29. İşletmelerin tüccarlara borç durumu

Tüccar	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Miktarı (TL)	-	625,00	437,50
Niteliği			
Nakdi (%)	-	5,40	3,80
Ayni (%)	-	0,90	0,60
Vade (ay)	-	0,71	0,50
Alınma amacı			
Borç ödeme (%)	-	1,80	1,30
Tarımsal girdi temini (%)	-	4,50	3,10
Uzaklığı (km)	-	14,04	13,99

İşletmelerin şahıslara olan borçları Çizelge 5.30'dan incelendiğinde; TKK'den kredi kullanan işletmelerin hiçbirinin şahıslara borcunun olmadığı, kredi kullanmayan işletmelerin borç aldıkları şahıslara uzaklığının ortalama 0,16 km olduğu ve ortalama 151,79 TL borçlarının bulunduğu, bu borcun nakdi ve ayni olarak alındığı, alınan borcun başka borçları ödemek ve tarımsal girdi temini için kullanıldığı anlaşılmaktadır. İşletmeler genelinin borç aldıkları şahıslara uzaklığı ortalama 0,11 km ve ortalama borç tutarı 106,25 TL'dir. Bu borçların bir kısmı nakdi, bir kısmı ayni borçlardır. Alınan borçların bir kısmı borç ödemek, diğer kısmı tarımsal girdi temini için kullanılmış ve alınan borcun tamamı geri ödenebilmiştir (Çizelge 5.30).

Çizelge 5.30. İşletmelerin Şahıslara borç durumu

Şahıs	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Miktarı (TL)	-	151,79	106,25
Niteliği			
Nakdi (%)	-	0,90	0,60
Ayni (%)	-	0,90	0,60
Vade (ay)	-	0,20	0,14
Faiz (%)	-	-	-
Alınma amacı			
Borç ödeme (%)	-	0,90	0,60
Tarımsal girdi temini (%)	-	0,90	0,60
Uzaklığı (km)	-	0,16	0,11

İşletmelerin genel borç durumlarına baktığımızda, kredi kullanan işletmelerin toplam borcunun ortalama 31.864,59 TL, kredi kullanmayan işletmelerin toplam borcunun ortalama 7.852,68 TL ve işletmeler genelinde toplam borcunun ortalama 15.149,99 TL'dir. TKK'den kredi kullanan işletmelerin toplam borç tutarı içerisinde en büyük pay %54,77 ile TKK'ya, kredi kullanmayan işletmelerde en büyük pay %81,59 ile Ziraat Bankasına ve işletmeler genelinde ise en büyük pay %45,36 ile Ziraat Bankasına aittir. İncelenen işletmelerin genel borç tutarı açısından TKK'nden kredi kullananlar ve kullanmayanlar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$) (Çizelge 5.31).

Çizelge 5.31. İşletmelerin genel borç durumu

	Kredi kullanan işletmeler (tl) (48)	Payı (%)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	Payı (%)	İşletmeler geneli (160)	Payı (%)
Ziraat bankası	7.958,33	24,97	6.406,25	81,59	6.871,87	45,36
Deniz bank	2.916,67	9,15	535,71	6,82	1.250,00	8,25
Şeker bank	3.541,67	11,11	133,93	1,70	1.250,00	8,25
Tarım kredi	17.447,92	54,77	-	-	5.234,37	34,55
Tüccar	-	-	625,00	7,96	437,50	2,89
Şahıs	-	-	151,79	1,93	106,25	0,70
Toplam*	31.864,59	100	7.852,68	100	15.149,99	100

* $p=0,000$

5.5.4. İşletmelerin kredi kuruluşlarını ziyaret sıklığı ve kredi kullanmama sebepleri

İşletmelerin sermaye ihtiyaçlarını öz kaynaklarından karşılayamadıkları kısım olan yabancı kaynakları tedarik ettikleri kredi kuruluşlarını ne sıklıkta ziyaret ettikleri Çizelge 6.32'de gösterilmiştir. Araştırmada görüşülen işletme yöneticilerinin kredi kuruluşlarını ne sıklıkla ziyaret ettikleri 5'li Likert ölçeği ile sorgulanmıştır. Ziraat Bankası TKK'den kredi kullanan işletmeler ve kredi kullanmayan işletmelerce sırasıyla bazen veya nadiren ziyaret edilmekte, diğer bankaları sırasıyla nadiren veya bazen ziyaret edilmektedir. TKK'den kredi kullanan işletmeler ile kredi kullanmayan işletmeler sırasıyla sıkça veya çok sık ziyaret edilmektedir. TKK'dan kredi kullanmayan işletmeler sırasıyla bazen veya çok sık TKK'ini ziyaret etmektedir. İncelenen işletmelerin Ziraat Bankası ve TKK'ni ziyaret etme sıklıkları açısından TKK'den kredi kullanan ve kullanmayan işletmeler arasında istatistiki açıdan anlamlı

bir farklılık bulunmakta ($p < 0,05$), diğer bankaları ziyaret etme sıklıkları açısından ise bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$) (Çizelge 5.32).

Çizelge 5.32. Kredi kuruluşlarını ziyaret sıklığı

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Ziraat bankası*			
Hiçbir zaman (%)	2,10	22,30	16,30
Nadiren (%)	39,60	24,10	28,80
Bazen (%)	47,90	42,00	43,80
Sıkça (%)	10,40	4,50	6,30
Çok sık (%)	-	7,10	5,00
Diğer bankalar**			
Hiçbir zaman (%)	27,10	41,10	36,90
Nadiren (%)	50,00	37,50	41,30
Bazen (%)	18,80	12,50	14,40
Sıkça (%)	4,20	2,70	3,10
Çok sık (%)	-	6,30	4,40
Tarım kredi kooperatifi***			
Hiçbir zaman (%)	2,10	8,00	6,30
Nadiren (%)	4,20	22,30	16,90
Bazen (%)	10,40	29,50	23,80
Sıkça (%)	66,70	12,50	28,80
Çok sık (%)	16,70	27,70	24,40

* $p=0,002$, ** $p=0,125$, *** $p=0,000$

Analize katılan 160 işletmenin 59'u herhangi bir kredi kuruluşundan kredi kullanmamıştır. İşletmelerin %48,2'si ihtiyacı olmadığı için, %2,7'sinin faizin haram olması nedeniyle, %0,9'u faizlerin yüksek olması ve %0,9'u kredi kullanım koşullarını taşımadığı için kredi alamadıklarını beyan etmiştir (Çizelge 5.33).

Çizelge 5.33. Kredi kullanmayan işletmelerin kullanmama nedeni

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Kredi kullanmıyor (%)	-	36,87	25,62
Faiz haram (%)	-	2,70	1,90
Faizler yüksek (%)	-	0,90	0,60
İhtiyacı yok (%)	-	48,20	34,40
Kredi kullanım şartlarını taşıyor (%)	-	0,90	0,60

5.5.5. İşletmelerin kredi kartı kullanım durumu

Kredi kartları nakit ihtiyacını karşılama olanağı sağlamasının yanı sıra insanların

tüketim ihtiyaçlarını girmede ve ödemelerini zamana yaymada en iyi araçtır (Altan ve Göktürk, 2008). İşletmelerden TKK'den kredi kullananların %43,8'i, kredi kullanmayanların %33'ü kredi kartı sahibidir. Kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin çoğunluğunda 1-2 adet kredi kartı bulunmaktadır. Kredi kullanan işletmelerin toplam kart limiti ortalama 5.708,33 TL, kredi kullanmayan işletmelerin 4.242,86 TL'dir. TKK'den kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin çoğunluğunun tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanmaktadır. İncelenen işletmelerin kredi kartına sahip olma durumları açısından TKK'den kredi kullanan işletmeler ve kullanmayan işletmeler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$) (Çizelge 5.34).

Çizelge 5.34. Kredi kartı kullanım durumu

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Tarımsal amaçlı kart kullanımı			
Evet (%)*	43,80	33,00	36,30
Kart Sayısı			
1-2 adet (%)	29,20	26,70	27,50
3-4 adet (%)	14,60	6,30	8,80
Toplam kart limiti (TL)	5.708,33	4.242,86	4.682,50
Kart kullanım sebebi			
Nakit İhtiyacı (%)	2,10	4,50	3,80
Tarımsal Girdi (%)	27,10	16,10	19,40
Diğer (%)	14,60	12,50	13,10
Hayır (%)	56,20	67,00	63,80
Kart kullanmama sebebi			
Faizler yüksek (%)	12,50	5,40	7,50
Kart ücreti (%)	4,20	3,60	3,80
Kullanmayı bilmeme (%)	2,10	21,40	15,60
Zaman. Ödeyememe korkusu (%)	4,20	4,50	4,40
Kart kullanmayı düşünmeme (%)	12,50	14,30	13,80
Kart mağdur etkilenme (%)	2,10	1,80	1,90
Gereksiz 85arç. Teşvik etmesi (%)	16,70	9,80	11,90
Faizin haram olması (%)	2,10	6,30	5,00

* $p=0,196$

İşletmelerin kredi kartını kullanım sıklıkları Çizelge 5.35'den incelendiğinde; TKK'nden kredi kullanan işletmelerin çoğunluğu zirai ilaç temininde bazen kart kullandığını, TKK'nden kredi kullanmayan işletmelerin çoğunluğu hiçbir zaman kredi

kartı kullanmadığını, işletmeler genelinde ise çoğunluğun bazen kredi kartı kullandığını beyan ettiği görülmüştür. Yem temininde, TKK'nden kredi kullanan işletmelerin çoğunluğu bazen kredi kartı kullandığını, TKK'nden kredi kullanmayan işletmelerin çoğunluğu hiçbir zaman kredi kartı kullanmadığını, işletmeler genelinin çoğu ise hiçbir zaman kredi kartı kullanarak yem satın almadığını beyan etmiştir (Çizelge 5.35).

Çizelge 5.35. Tarımsal girdi temini için kredi kartı kullanım sıklığı

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Zirai ilaç temini			
Hiçbir zaman (%)	6,30	8,90	8,10
Nadiren (%)	12,50	8,00	9,40
Bazen (%)	22,90	8,90	13,10
Sıkça (%)	2,10	3,60	3,10
Çok sık (%)	-	3,60	2,50
Yem temini			
Hiçbir zaman (%)	10,40	19,60	16,90
Nadiren (%)	12,50	3,60	6,30
Bazen (%)	16,70	6,30	9,40
Sıkça (%)	2,10	1,80	1,90
Çok sık (%)	2,10	1,80	1,90
Tohum ve fide temini			
Hiçbir zaman (%)	12,50	20,50	18,10
Nadiren (%)	14,60	4,50	7,50
Bazen (%)	14,60	5,40	8,10
Sıkça (%)	2,10	0,90	1,30
Çok sık (%)	-	1,80	1,30
Akaryakıt temini			
Hiçbir zaman (%)	-	5,40	3,80
Nadiren (%)	6,30	5,40	5,60
Bazen (%)	12,50	10,70	11,30
Sıkça (%)	18,80	5,40	9,40
Çok sık (%)	6,30	6,30	6,30
Gübre temini			
Hiçbir zaman (%)	8,30	7,10	7,50
Nadiren (%)	12,50	8,00	9,40
Bazen (%)	22,90	8,90	13,10
Sıkça (%)	-	5,40	3,80
Çok sık (%)	-	3,60	2,50
Nakit ihtiyacı			
Hiçbir zaman (%)	10,40	5,40	6,90
Nadiren (%)	8,30	10,70	10,00
Bazen (%)	14,60	9,80	11,30
Sıkça (%)	6,30	1,80	3,10
Çok sık (%)	4,20	5,40	5,00

Tohum ve fide temininde, TKK'den kredi kullanan işletmelerin çoğunluğu bazen veya nadiren kredi kartı kullandığını, TKK'den kredi kullanmayan işletmelerin çoğunluğunun hiçbir zaman kart kullanmadığını, işletmeler genelinde ise çoğunluğun hiçbir zaman tohum ve fide temininde kredi kartı kullanmadıklarını beyan etmişlerdir. Akaryakıt temininde, TKK'den kredi kullanan işletmelerin çoğunluğu sıkça kredi kartı kullandığını, TKK'den kredi kullanmayan işletmelerin çoğunluğu bazen kredi kartı kullandığını, işletmeler genelinin çoğunluğu ise bazen akaryakıt temini için kart kullandıklarını beyan etmişlerdir. Gübre temininde, TKK'den kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin çoğunluğu bazen kredi kartı kullandığını beyan etmişlerdir. Nakit ihtiyacını karşılamak için TKK'den kredi kullanan işletmelerin %14,6'sı bazen kredi kartı kullandıklarını, TKK'den kredi kullanmayan işletmelerin çoğunluğu nadiren kredi kartı kullandıklarını, işletmeler genelinde ise çoğunluğun bazen kredi kartı kullandıklarını beyan etmişlerdir (Çizelge 5.35).

5.5.6. İşletmelerin TKK'dan kredi kullanmama sebepleri ve memnuniyet durumları

İncelenen işletmelerin %70'i (112) TKK'den kredi kullanmamaktadır. Bu işletmelerin TKK'den kredi kullanmama sebepleri sırasıyla krediye ihtiyacı olmaması, faiz oranlarının yüksek olması ve yeterli teminatının olmaması gerekçe olarak gösterilmiştir (Çizelge 5.36).

Çizelge 5.36. TKK'dan kredi kullanmama sebepleri

	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Faiz oranları yüksek (%)	-	23,00	8,80
Kredi limitleri yetersiz (%)	-	3,30	1,90
Kredi kullanım şartları katı (%)	-	6,60	2,50
Yeterli teminat yok (%)	-	11,40	4,40
Kredi ihtiyacı yok (%)	-	44,20	18,80
Sermaye ödemek istemiyor (%)	-	4,90	1,90
Diğer (%)	-	6,60	2,50

TKK'den kredi kullanmaktan memnun olmadığını beyan eden işletmelerin memnun olmama nedenleri Çizelge 5.37'den incelendiğinde; çoğunluğunun kredi

kullandırma koşullarının katı olması sebebiyle memnun olmadıkları tespit edilmiştir. TKK'den kredi kullanan işletmelerin %82,30'u TKK'den kredi kullanmaktan memnun olmasına karşın %17,7'si memnun olmadığını belirtmişlerdir (Çizelge 5.37).

Çizelge 5.37. TKK'dan kredi kullanmaktan memnuniyet durumu

TKK'dan kredi kullanmaktan memnunuz musunuz?	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Hayır (%)	17,70	-	7,50
Nedeni			
Faizler yüksek (%)	37,50	-	3,10
Kredi koşulları katı (%)	62,50	-	4,40
Evet (%)	82,30	-	60,00
Kullanmıyorum (%)	-	100,00	32,50

5.6. İşletmelerin Tarım Kredi Kooperatifleri Hakkındaki Düşünceleri

Analize katılan işletmelerin TKK'leri hakkındaki düşünceleri Çizelge 6.38'de değerlendirildiğinde; tarımsal girdi fiyatlarının belirlenmesinde piyasa dengesini sağlıyor olduğu düşüncesine TKK'dan kredi kullanmayan işletmeler kredi kullanan işletmelere göre daha şiddetli katılmaktadırlar. İşletmeler genelinin bu düşünceye katıldığı görülmektedir. Tarımsal girdileri piyasa fiyatlarının çok üzerinde satıyor olduğu düşüncesine TKK'dan kredi kullanmayan işletmeler kredi kullanan işletmelere göre daha şiddetli katılmamakla birlikte kararsızlığa daha yakındır. İşletmeler genelinin bu düşünceye katılmamakla birlikte kararsızlığa daha yakın olduğu görülmektedir. Verilen kredi limitlerinin yetersiz olduğu düşüncesine kredi kullanmayan işletmeler kredi kullanan işletmelere göre daha şiddetli katılmakla birlikte kararsızlığa daha yakındır. İşletmeler genelinin bu düşünceye katılmakla birlikte kararsızlığa daha yakın olduğu görülmektedir. Faiz oranlarının çok yüksek olduğu düşüncesine kredi kullanmayan işletmeler kredi kullanan işletmelere göre daha şiddetli katılmakla birlikte kararsızlığa daha yakındır. İşletmeler genelinin bu düşünceye katılmakla birlikte kararsızlığa daha yakın olduğu görülmektedir. Tarım kredi kooperatiflerine üye olmanın çok zor olduğu düşüncesine, kredi kullanan işletmeler kredi kullanmayan işletmelere göre daha şiddetli katılmamaktadır. İşletmeler genelinin bu düşünceye katılmamakla birlikte kararsızlığa daha yakın olduğu görülmektedir. Nakdi kredi limitlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği düşüncesine kredi kullanmayan işletmeler kredi kullanan işletmelere göre daha şiddetli katılmaktadır. İşletmeler

geneli, bu düşünceye katılmaktadır. Verilen kredilere göre istenen teminatların çok fazla olduğu düşüncesine kredi kullanmayan işletmeler katılırken, kredi kullanan işletmeler katılmamaktadır. İşletmeler genelinin bu düşünceye katılmakla birlikte kararsızlığa yakın olduğu görülmüştür. Ödeme alışkanlığı olan ortağa pozitif ayrımcılık yapılması gerektiği düşüncesine kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerin kesinlikle katıldığı görülmüştür. İşletmeler geneli de bu düşünceye kesinlikle katılmaktadır. İncelenen işletmelerin TKK'nın tarımsal girdi fiyatlarının belirlenmesinde piyasa dengesini sağlıyor olması, ürün tanıtımlarının çok yetersiz olması, üye olmanın çok zor olması, kredi kullanma koşullarının çok ağır olması, verilen kredilere göre istenen teminatların çok fazla olması hakkındaki düşünceleri ile TKK'nden kredi kullanımları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktayken ($p < 0,05$), tarımsal girdileri piyasa fiyatlarının çok üzerinde satıyor olması, verilen kredi limitleri yetersiz, personelleri çok ilgisiz, ürün kaliteleri emsallerine göre düşük, ödeme alışkanlığı olan ortağa pozitif ayrımcılık yapılmalı, faiz oranları çok yüksek, nakdi kredi limitleri ihtiyacımızı karşılamaya yetmiyor, ürün çeşitliliği ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetmiyor olması hakkındaki düşünceleri ile anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$) (Çizelge 5.38).

Çizelge 5.38. İşletmelerin TKK hakkındaki düşünceleri ile ilgili 5'li likert ortalama skorları

TKK hakkında düşünce	Kredi kullanan işletmeler (48)	Kredi kullanmayan işletmeler (112)	İşletmeler geneli (160)
Tarımsal girdi fiyatlarının belirlenmesinde piyasa dengesini sağlıyor***	2,19	1,71	1,85
Tarımsal girdileri piyasa fiyatlarının çok üzerinde satıyor	3,25	3,37	3,33
Verilen kredi limitleri yetersiz	2,81	2,64	2,69
Faiz oranları çok yüksek*	2,77	2,38	2,50
Ürün tanıtımları çok yetersiz**	3,79	3,43	3,54
Personelleri çok ilgisiz	4,40	4,47	4,45
Üye olmak çok zor*	3,73	3,17	3,34
Nakdi kredi limitleri ihtiyacımızı karşılamaya yetmiyor*	2,77	2,39	2,51
Ürün çeşitliliği ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetmiyor*	4,04	3,78	3,86
Ürün kaliteleri emsallerine göre düşük	4,00	3,82	3,88
Kredi kullanma koşulları çok ağır**	3,77	3,30	3,44
Verilen kredilere göre istenen teminatlar çok fazla*	3,42	2,69	2,91
Ödeme alışkanlığı olan ortağa pozitif ayrımcılık yapılmalı	1,73	1,59	1,63

***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde gruplar arasında istatistiki olarak önemli farklılığın olduğunu belirtmektedir.

5.7. TKK Kredisine Erişim ve Kredi Kullanımı Modeline Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Çizelge 5.39, incelenen işletmelerin TKK kredisine erişimi ve kredi kullanım tutarlarının modellenmesinde kullanılan değişkenlere ait betimleyici istatistikler verilmektedir. Araştırma kapsamında anket yapılan 160 tarım işletmesinden %30'u TKK'nin kredisine erişmiş ve ortalama 17.447,92 TL'lik bir kredi kullanmışlardır.

İncelenen tarım işletmelerinin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; işletme yöneticilerinin %91,30'u erkek, ortalama 49 yaşında, %27'sinin lise ve üstü eğitilmiş, %96'sının evli, %86'sının asıl mesleğinin çiftçilik, ortalama 27,27 yıl tarımsal deneyimi, ortalama hanehalkı nüfusunun 4,04 kişi, %73'ünün tasarruf yapabildiği, %26'sının risk alma konusunda istekli olduğu ve %51'inin faize karşı olduğu ortaya konulmuştur (Çizelge 5.39).

Yapısal ve ekonomik özellikleri incelendiğinde; ortalama 36,56 da araziye sahip oldukları, %69'unun sulama imkanına sahip olduğu, ortalama 3,76 adet hayvan varlığı olduğu, ortalama 18.921,87 TL likit varlığının bulunduğu, %44'ünün taraktör sahibi olduğu, %90'ının fındık yetiştiriciliğinde uzman olduğu, %8'inin tarımsal yayım- eğitim çalışmalarına erişebildiği, %14'ünün tarımsal teknolojik yeniliklere adapte olabildiği, ortalama 2.300,00 TL kiralık işgücü masrafının olduğu, ortalama 13.577,09 TL tarımsal masraf yapıldığı, ortalama 36.036,18 TL net tarımsal gelir elde edildiği, tarım dışından elde edilen gelir oranının %13 olduğu, toplam hanehalkı gelirin ortalama 62.097,50 TL olduğu ve %7'sinin kayıt tuttuğu ortaya konulmuştur (Çizelge 5.39).

Kredi ile ilgili kurumsal özellikleri incelendiğinde; işletme yöneticilerinin TKK'ne üyelik sürelerinin ortalama 8,57 yıl, işletmelerin TKK'ne uzaklığının ortalama 15,51 km, işletme yöneticilerinin %36'sının tarımsal girdi temini için kredi kartının, işletmelerin %26'sının TKK dışındaki diğer kaynaklardan kredi kullandığı, ortalama %8 faiz yüküne katlanıldığı ve %33'ünün tarım sigortası yaptırdığı ortaya konulmuştur (Çizelge 5.39).

Çizelge 5.39. TKK kredisine erişim ve kullanılan kredi tutarı moddellerinde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler

	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
Bağımlı değişkenler				
<i>KRERISIM</i>	,300	,4597	,0	1,0
<i>KRETALEP</i>	17447,92	8570,26	2000,0	36000,0
Bağımsız değişkenler				
<i>YAS</i>	49,00	10,38	20,0	73,0
<i>CINSI</i>	,91	,28	,0	1,0
<i>EGITIM</i>	,27	,44	,0	1,0
<i>MEDHAL</i>	,96	,19	,0	1,0
<i>ASMESL</i>	,86	,35	,0	1,0
<i>TARDEN</i>	27,27	11,61	4,0	62,0
<i>HHALKI</i>	4,04	1,60	1,0	11,0
<i>TASARRUF</i>	,27	,44	,0	1,0
<i>CIFTYAPI</i>	,26	,44	,0	1,0
<i>ARZVAR</i>	36,56	42,53	,0	330,0
<i>SULAMA</i>	,69	,46	,0	1,0
<i>HAYVAR</i>	3,76	10,32	,0	80,0
<i>TLIKVAR</i>	18921,87	53919,88	,0	350000,0
<i>MAKEKİP</i>	,44	,50	,0	1,0
<i>UZMANF</i>	,90	,30	,0	1,0
<i>YAYHZER</i>	,08	,27	,0	1,0
<i>TEKADAP</i>	,14	,35	,0	1,0
<i>KIRISGM</i>	2300,00	4192,76	,0	20000,0
<i>TTARMAS</i>	13577,09	20259,36	,0	183150,0
<i>NTARGEL</i>	36036,18	56898,60	-29500,0	420000,0
<i>TDGELOR</i>	,13	,26	,0	,87
<i>THHGEL</i>	62097,50	83254,34	5000,0	760000,0
<i>KAYTUT</i>	,07	,25	,0	1,0
<i>TKKUYSU</i>	8,57	8,19	,0	40,0
<i>TKKUZAK</i>	15,51	9,21	2,0	50,0
<i>FAIZTUT</i>	,51	,50	,0	1,0

Çizelge 5.39. TKK kredisine erişim ve kullanılan kredi tutarı modellerinde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler (devam)

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>Bağımsız değişkenler (devam)</i>				
<i>KREKARV</i>	,36	,48	,0	1,0
<i>KREFAIZ</i>	8,00	,0	8,0	8,0
<i>DIGKKUL</i>	,26	,44	,0	1,0
<i>TARSIG</i>	,33	,47	,0	1,0

5.8. TKK Kredisine Erişim Modeli Sonuçları

Heckman modelinde Lambda değeri (ters Mill oranı), -0,49192 olup, %1 düzeyinde (P=0,002) istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum, TKK kredisine erişim ve TKK'nden kullanılan kredi tutarı denklemlerinin birbiri ile bağımlı olduğunu (sıfır hipotezi reddedilmesini) göstermektedir. Yani; işletmelerin TKK kredisine erişim kararı TKK'nden alınan kredi miktarını etkilemektedir. Bundan dolayı, TKK kredisine erişimin TKK'nden kullanılan kredi miktarıyla birlikte modellenmesi gerekmektedir. Bu gereklilikten dolayı işletmelerin TKK kredisine erişim Probit modeli, TKK'nden kullanılan kredi tutarı ise OLS regresyonundan yararlanılarak modellenmiştir.

Çizelge 5.40, incelenen tarım işletmelerinin TKK kredisine erişimini belirleyen faktörlerin hem katsayılarını hem de marjinal etkilerini ortaya koyan Probit modelinin tahmin sonuçlarını göstermektedir. Probit modeli, TKK kredisine erişimin %56,8'inin açıklanabildiğini göstermektedir.

Probit model tahmin sonuçlarından işletmelerin TKK kredisine erişimini; *YAS*, *EGITIM*, *ASMESL*, *HHALKI*, *SULAMA*, *NTARGEL*, *KAYTUT*, *TKKUYSU*, *KREKARV*, *KREFAIZ*'nin istatistiki olarak pozitif yönde, *MAKEKİP*, *KIRISGM*, *THHGEL* ve *FAIZTUT* değişkenlerinin ise istatistiki olarak negatif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu değişkenlerin etkileri (katsayıları), teorik beklentilere uygundur. Buna karşın, *MEDHAL*, *CIFTYAPI*, *ARZVAR*, *HAYVAR*, *TLIKVAR*, *UZMANF*, *TEKADAP*, *TTARMAS* ve *TKKUZAK* değişkenlerinin işletmelerin TKK kredisine erişimlerine istatistiki olarak anlamlı etkilerinin olmadığı ortaya konulmuştur (Çizelge 5.40).

Tarım işletmelerindeki nüfusun sosyo-demografik özellikleri, tarımsal krediye erişimlerini etkilemektedir. Probit modele ait marjinal etki katsayısı, yaşı bir yıl daha

fazla olan işletme sahiplerinin TKK kredisine erişim olasılığının diğerlerine göre %0,858 daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Akpan ve ark. (2013), Sekyi (2017), ve Umanath ve ark. (2018)'ın sonuçları ile uyumludur.

Lise ve üstü eğitime sahip olan tarım işletmelerinin TKK kredisine erişme olasılıkları, daha düşük eğitim düzeyine sahip işletmelere göre %17,5 daha fazladır. Bu araştırma bulgusunu Akpan ve ark. (2013)'un araştırma sonucu tarafından desteklenirken, Kedir (2003)'in araştırmasında eğitim ile krediye erişim arasında istatistiki olarak ters yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Asıl mesleği çiftçi olan işletme sahiplerinin TKK kredisine erişme olasılıkları asıl mesleği çiftçilik dışı işler olanlara göre %49,7 daha fazladır. Nguyen (2007), Sebu (2013) ve Sekyi (2017)'nin araştırmalarında da, asıl mesleği çiftçilik olan işletme sahiplerinin diğerlerine göre krediye ulaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur.

Hanehalkı sayısı daha fazla olan işletmelerin TKK kredisine erişme olasılıkları daha az olan işletmelere göre %4.45 daha fazladır. Sebu (2013) ve Chandio ve ark (2017) hanehalkı sayısı daha fazla olan işletmelerin az olanlara göre krediye erişim olasılıklarının daha yüksek olduğunu, Akpan ve ark. (2013) ve Umanath ve ark. (2018) ise hanehalkı sayısı fazla olanların az olanlara göre krediye erişim olasılıklarının daha az olduğunu ortaya koymuşlardır.

Tarım işletmelerinin krediye erişimi, işletmenin yapısal ve ekonomik özelliklerinden de etkilenmektedir. Sulu tarım arazisi olan işletmelerin olmayanlara göre TKK kredisine erişme olasılıkları %43,9 daha yüksektir. Shiferaw ve ark. (2015)'in araştırması da bu bulguyu desteklemektedir. Sulu tarım arazisine sahip olan tarım işletmeleri hem ürün çeşitliliğine sahiptirler, hem de daha yüksek verim ve üretim elde edebilmektedir. Bu durum, girdi ve kredi ihtiyaçlarını artırmaktadır.

Net tarımsal geliri 100.000 TL daha fazla olan tarım işletmelerinin diğerlerine göre TKK kredisine erişme olasılıkları %4,31 daha yüksektir. Tarım işletmeleri, gelirlerini artırabilmek amacıyla işletme dışından finansman sağlama ihtiyacı duymaktadırlar. Sekyi (2017) ve Chandio ve ark. (2017)'nin sonuçları da bu araştırma bulgularını desteklemektedir.

Toplam hanehalkı geliri 100.000 TL daha fazla olan tarım işletmelerinin diğerlerine göre TKK kredisine erişme olasılıkları %3,24 daha azdır. Rweyemamu ve

ark. (2003) ve Sekyi (2017)'nin araştırma bulguları da, bu araştırma sonucunu desteklemektedir.

Kayıt tutan tarım işletmelerinin TKK kredisine erişme olasılıkları kayıt tutmayan işletmelere göre %38,7 daha yüksektir. Kayıt tutan işletmelerinin masraflarını ve gelirlerini kontrol ederek karlılıklarını artırmaları kayıt tutmayan işletmelere göre daha fazladır. Kwaku Denkyirah ve ark. (2016)'nın bulgusu da bu araştırma sonucunu desteklemektedir.

Traktöre sahip olan tarım işletmelerinin TKK kredisine erişme olasılıkları, traktörü olmayan işletmelere göre %11,1 daha düşüktür. Buna karşın, Umanath ve ark. (2018), tarım makinesi olan işletmelerin krediye erişim olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kiralık işgücü masrafı 10.000 TL daha fazla olan işletmelerin TKK kredisine erişme olasılıkları diğer işletmelere göre %2 daha azdır. Bunda tarım işletmelerinin nakit kredi ihtiyaçlarının genellikle diğer kurumsal veya kurumsal olmayan kaynaklardan sağlanmasının etkisinin bulunduğu ifade edilebilir.

Tarımsal krediyle ilgili kurumsal yapı ve uygulamalar, krediye erişim etkileyen en önemli unsurlar olarak ifade edilebilir. İşletmelerin TKK'lerine üyelik süresi bir yıl fazla olan işletmelerin TKK kredisine erişme olasılıkları diğer işletmelere göre %1,18 daha fazladır.

İslam inancına göre faiz haram olup, bu yönde bir tutuma sahip olan işletme sahiplerinin TKK kredisine erişme olasılıkları, olmayan işletme sahiplerine göre %13,5 daha az olup, bu sonuç ekonomik beklentiye de uygundur.

Kredi kartı olan işletme sahiplerinin TKK kredisine erişme olasılıkları, kredi kartı olmayan işletme sahiplerine göre %9,92 daha fazladır. Bu araştırma sonucunu, Umanath ve ark. (2018)'in araştırma bulgusu da desteklemektedir. Kredi kartının varlığı işletmelere ek finansman imkânı sağlamakta olup, araştırma bulgusu ekonomik beklentiye de uygundur.

Çizelge 5.40. TKK'nin kredisine erişim Probit model tahmin sonuçları

Açıklayıcı değişkenler	Katsayı	Standart sapma	Marjnal etki	Standart sapma
<i>SABİT</i>	-11.67737	2.57361		
<i>YAS</i>	0.05701***	0.02196	0.00858***	0.00313
<i>EGITIM</i>	1.16519**	0.54146	0.17540**	0.07719
<i>MEDHAL</i>	1.52964	0.95242	0.23026	0.13955
<i>ASMESL</i>	3.30244***	0.83741	0.49712***	0.10776
<i>HHALKI</i>	0.29554***	0.11231	0.04449***	0.01575
<i>CIFTYAPI</i>	-0.49101	0.41209	-0.07391	0.06137
<i>ARZVAR</i>	-0.00631	0.00454	-0.00095	0.00067
<i>SULAMA</i>	2.91842***	0.62017	0.43932***	0.07226
<i>HAYVAR</i>	0.02851	0.03646	0.00429	0.00541
<i>TLIKVAR</i>	-1.44E-06	3.09E-06	-2.17E-07	4.63E-07
<i>MAKEKİP</i>	-0.73421*	0.39364	-0.11052*	0.05656
<i>UZMANF</i>	0.26801	0.65784	0.04034	0.09851
<i>TEKADAP</i>	-0.73666	0.49196	-0.11089	0.07206
<i>KIRISGM</i>	-0.00017**	0.00007	-0.00002**	0.00001
<i>TTARMAS</i>	0.00002	0.00001	2.52E-06	2.07E-06
<i>NTARGEL</i>	0.00003*	0.00002	4.31E-06*	2.36E-06
<i>THHGEL</i>	-0.00002*	0.00001	-3.24E-06*	1.82E-06
<i>KAYTUT</i>	2.57283**	1.00995	0.38729***	0.14305
<i>TKKUYSU</i>	0.07843***	0.02684	0.01181***	0.00369
<i>FAIZTUT</i>	-0.89657**	0.37512	-0.13496	0.05367
<i>TKKUZAK</i>	-0.02425	0.02060	-0.00365	0.00308
<i>KREKARV</i>	0.65911**	0.36715	0.09922**	0.05395
<i>KREFAIZ</i>	0.14780***	0.05179	0.02225***	0.00717
Number of obs	160			
Log likelihood	-42.21359			
LR chi2	111.05			
Prob > chi2	0.0000			
Pseudo R2	0.5681			

***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde gruplar arasında istatistiki olarak önemli bir farklılığın olduğunu göstermektedir.

Daha yüksek faiz ödeyen tarım işletmelerinin TKK kredilerine erişme olasılıkları daha düşük faiz ödeyen işletmelere göre %2,22 daha fazladır. Sübvansiyonlu kredi uygulayan Ziraat Bankasının dışındaki kurumsal finans kuruluşlarının kredi faiz oranları TKK'ne göre daha yüksek olduğundan işletmeler imkânlarının olması durumunda TKK kredilerine yönelmektedirler.

5.9. TKK'nden Kullanılan Kredi Tutarı Modeli Sonuçları

İkinci kısımda TKK'nin kredisine erişen işletmelerin kullandıkları kredi tutarını etkileyen faktörler OLS modeli yaklaşımıyla analiz edilmiş ve sonuçlar Çizelge 5.41'de verilmiştir. Modele %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olup, düzeltilmiş R^2 değeri işletmelerin TKK'nden kullandıkları kredi tutarındaki değişimin (varyasyonun) %34,03'ünün modele dâhil edilen değişkenlerce açıklanabildiğini göstermektedir. Modele dâhil edilen 11 değişkenden 6 tanesi tarım işletmelerinin TKK'nden kullandıkları kredi tutarını açıklamada istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Tarım işletmelerinin sosyo-demografik özelliklerinden *DIGKKUL* değişkeni TKK'nden kullanılan kredi tutarını istatistiki olarak pozitif yönde etkilerken, *ASMESL*, *TASARRUF*, *CIFTYAPI*, *UZMANF* ve *ARZVAR* değişkenlerinin istatistiki olarak negatif yönde etkilemektedir.

Asıl mesleği çiftçilik olan işletme sahiplerinin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, asıl mesleği çiftçilik olmayan işletme sahiplerine göre %48,56 daha azdır.

Tasarruf yapan işletmelerin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, tasarruf yapmayan tarım işletmelere göre %15,63 daha azdır. Tarım işletmelerinin işletme ve yatırım ihtiyaçlarının karşılanmasında işletmenin tasarrufları birincil kaynak olarak işlev görmesi, bu durumun ekonomik beklentiye uygun olduğunu göstermektedir.

Risk seven tarım işletmesi sahiplerinin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, risk sevmeyenlere göre %24,56 daha azdır. Oysa beklenti riski seven işletmecilerin daha fazla kredi talep etmesi şeklindedir. Beklenmeyen bu sonuç, mutemelen işletmelerin çoğunun kredi kullanım şartlarını taşıyamaması nedeniyle TKK yerine diğer kaynaklardan borçlanmalarından kaynaklanmaktadır.

Tarım arazisi varlığı 10 da fazla olan işletmelerin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, diğer işletmelere göre %2,75 daha azdır. İşletmelerin daha fazla araziye sahip olması, sermaye ihtiyaçlarını da artmaktadır. Adekoya (2014) ve Umanath ve ark. (2018)'nin sonuçları da, bu araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Fındık yetiştiriciliğinde uzmanlaşan tarım işletmelerinin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, diğer ürünlerde uzmanlaşan işletmelere göre %19,12 daha azdır. Bu durum, fındık yetiştiriciliğindeki değişken masrafların diğer ürünlere göre daha az olması ile açıklanabilir.

Diğer kaynaklardan kredi kullanan tarım işletmelerinin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, diğer işletmelere göre %17,63 daha fazladır.

Çizelge 5.41. TKK'nden kullanılan kredi miktarına ait OLS regresyon sonuçları

	Katsayı	Standart sapma
<i>SABİT</i>	4.625743	0.38637
<i>CINSI</i>	0.111111	0.10071
<i>MEDHAL</i>	0.283684	0.16864
<i>ASMESL</i>	-0.48561*	0.27235
<i>TARDEN</i>	-0.00255	0,00280
<i>TASARRUF</i>	-0.15625*	0.09156
<i>CIFTYAPI</i>	-0.24564***	0.08689
<i>ARZVAR</i>	-0.00275***	0.00073
<i>HAYVAR</i>	0.00368	0.00292
<i>UZMANF</i>	-0.19121**	0.13063
<i>DIGKKUL</i>	0.17632***	0.10151
<i>HHALKI</i>	0.02464	0.01861
F	3.02	
Prob > F	0.0053	
R ²	0.5087	
Düzeltilmiş R ²	0.3403	

***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde gruplar arasında istatistiki olarak önemli bir farklılığın olduğunu göstermektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, TKK'lerinin faaliyet konularındaki piyasa payları ortaya konulduktan sonra Samsun İli Çarşamba İlçesindeki tarım işletmelerinin TKK'leri kredisine erişimleri ve kredi kullanım tutarlarını etkileyen faktörlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

- ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısına göre kayıtlı ortak sayısı, kayıtlı ortak sayısına göre faal ortak sayısı çok düşük seviyelerde, buna bağlı olarak mevcut potansiyelinin çok altında atıl bir kapasiteyle faaliyetlerini sürdürmektedir.
- TKK'lar faaliyet alanlarında piyasayı etkileyebilecek potansiyele sahip olmalarına karşın, faaliyet alanlarının çoğunda piyasada düşük bir pay ve etkiye sahiptirler.
- TKK'ların öz kaynakları çok düşük ve yetersiz seviyelerde, bunun sonucu olarakta borçlanma oranı çok yüksek, borçla borç veren bir kurum durumundadır.
- Kredi tespit koşulları hitap edilen çiftçi kesimi için çok zorlayıcı, bunun sonucu olarak çiftçiler diğer sermaye sağlama kaynaklarını tercih etmek zorunda kalmaktadır.
- TKK'nın kredilerini sadece TCZB'den temin ediyor olması, TKK'larda mali bir baskı oluşturmaktadır.
- TCZB'nin TKK'lerine tarımsal kredi yerine ticari kredi kullandırması, faiz oranlarının dolayısıyla maliyetlerin çok yüksek olmasına sebep olmaktadır.
- TKK'nın son derece kaliteli ürünleri ve çiftçi kuruluşu olmasına rağmen, yetersiz reklam sebebiyle markaları yeterince bilinmemektedir.
- Saha yönetim birimi olmaması nedeniyle saha çalışmalarının yapılamamakta, sahada oluşan sorunların çözüm üretecek birimlere ulaştırılması zor ve zaman alıcı olmakta ve bundan dolayı da ya çözüm üretilmemekte veya çok geç çözüm üretilmektedir.
- TKK'nın banka kurması halinde analize katılan işletmelerin büyük bir çoğunluğu onunla çalışacaklarını beyan etmişlerdir.
- Analize katılan işletmelerin çoğunluğu kredi kuruluşlarının hangi koşullarda kredi verdiği konusunda bazen araştırma yapmaktadır.
- İşletme yöneticilerinin büyük bir çoğunluğu riskten kaçınır bir yapıya sahiptir.

- İşletmelerin ziraat bankasına uzaklığı ile TKK'dan kredi kullanım durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktayken, TKK'ya, Denizbanka ve Şeker Banka uzaklıkları ile TKK'dan kredi kullanım durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- İşletmelerin kredi kuruluşlarından temin ettikleri kredilerin geri ödenemeyen kısımları çok düşük seviyelerdedir.
- İşletmelerin teşkilatlanmamış kredi kuruluşlarından kredi temin miktarları, teşkilatlanmış kredi kuruluşlarından temin ettiği kredi tutarlarının çok gerisindedir.
- Analize katılan işletmeler genelinde kredi kuruluşlarına olan borç miktarının likit sermaye varlıklarından daha az olduğu, bu durumun işletmenin likit ve likit benzeri varlıkları ile kısa vadeli borçlarını karşılama oranı olarak tanımlanan net işletme sermayesinin pozitif olduğu ve işletmelerin faaliyetlerini devam ettirerek arttırma imkanın bulunduğunu göstermektedir. Bunun yanında TKK'dan kredi kullanan işletmelerin likit sermaye varlığının kısa vadeli borçlarının toplamından düşük olması net işletme sermayelerinin negatif olduğu anlamına geldiğinden bu işletmelerin sürdürülebilirliği çok düşüktür.
- İşletme yöneticilerinin Ziraat Bankasını ve TKK'yı ziyaret sıklığı ile TKK'dan kredi kullanım durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktayken, diğer bankaları ziyaret sıklığı ile anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- TKK'dan kredi kullanmayan işletmelerin çoğunluğu kredi ihtiyacı olmadığı için TKK'dan kredi almamaktadır.
- TKK'dan kredi kullanan işletmelerin çoğunluğu kredi kullandırma koşullarının katı olmasından memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.
- Analize katılan işletmelerin çoğunluğunun TKK hakkındaki düşünceleri olumludur.
- Lise ve üstü eğitime sahip olan tarım işletmelerinin TKK kredisine erişme olasılıkları, daha düşük eğitim düzeyine sahip işletmelere göre daha fazladır.
- Asıl mesleği çiftçi olan işletme sahiplerinin TKK kredisine erişme olasılıkları asıl mesleği çiftçilik dışı işler olanlara göre daha fazladır.
- Hanehalkı sayısı daha fazla olan işletmelerin TKK kredisine erişme olasılıkları daha az olan işletmelere göre daha fazladır.
- Net tarımsal geliri daha fazla olan tarım işletmelerinin diğerlerine göre TKK kredisine erişme olasılıkları daha yüksektir.

- Kiralık işgücü masrafı daha fazla olan işletmelerin TKK kredisine erişme olasılıkları diğer işletmelere göre daha azdır.
- Fındık yetiştiriciliğinde uzmanlaşan tarım işletmelerinin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, diğer ürünlerde uzmanlaşan işletmelere göre daha azdır.
- Yayım hizmetlerine erişebilen tarım işletmelerinin TKK'nden kullandıkları kredi tutarı, yayım hizmetlerine erişemeyen işletmelere göre daha fazladır.

Sonuçlar kısmında belirtilen hususlarda aşağıdaki öneriler ortaya konulmuştur.

- TKK'lerinin iştiraklerinin etkin ve verimli kullanılması için kapsamlı maliyet analizleri yapılarak, üretim maliyetlerinin düşürülmesi gerekmektedir.
- TKK'lerin iştiraklerinden temin edilen girdi maliyetleri düşürülemezse etkin kullanılmayan iştirakler tasfiye edilmeli ve tarımsal girdiler piyasalardan kapsamlı ihalelerle daha uygun koşullarda alınmalıdır.
- Üyesi olunan hatta dönem dönem yönetimlerinde bulunan uluslararası örgütlerle ticari, bilimsel ve eğitim amaçlı irtibatların yoğun bir şekilde sağlanması gerekmektedir.
- Kayıtlı ve faal ortak sayılarının artırılması için çiftçilerin TKK'ya gelmesi beklenmemeli birim kooperatifler ve Bölge Birlikleri tarafından düzenlenecek çiftçi ziyaretleri ve köy toplantılarıyla daha fazla çiftçinin katılımı sağlanmalıdır.
- Borçlanma oranını düşürmenin yolu öz kaynağı artırmak, öz kaynağı artırmanın en kısa yolu ise karlılığı artırmaktır. TKK'ların karlarını artırmak için girdilerin daha düşük maliyetlerle temin edilmesi ve sıfır maliyetli kaynak durumunda olan ortak sermaye tahsilatlarına önem verilmesi gerekmektedir.
- TCZB'den kullanılan kredilerin ticari değil tarımsal kredi olarak kullanılmasının sağlanması, bunun yanında TCZB'nin mali baskısından kurtulmak için yurt dışı sendikasyon kredileri, başka finans kuruluşlarından teklif alma gibi yollarla kredi maliyetlerinin düşürülmesi gerektiği, uzun vadede ise ortaklardan mevduat toplayarak Kooperatifler Bankasının kesinlikle kurulması gerektiği, dünyadaki bütün gelişmiş TKK'lerin kooperatifler bankası adı altında bankacılık faaliyetleri yürütmekte ve bunun sonucu olarak öz kaynak sıkıntısı çekmemektedirler.
- Tarımsal girdi sağlanan ortaklarının yetiştirdiği ürünlerin değerlendirilmesi konusunda daha etkin ve verimli hareket edilerek tarımsal ürün değerlendirme

piyasasında fiyat belirleyici durumda olunması gerektiği, bunun için profesyonel ve donanımlı bir ekip kurarak gerekli alt yapı çalışmalarının yapılarak ürünlerin değerlendirilmesi noktasında iyi ilişkiler içinde bulunan uluslararası tarımsal kooperatiflerle işbirliği yapılarak tarımsal ürünlerin ihracatında sağlanması ve büyük firmalarla tarımsal ürünlerin tedariki konusunda aracılık anlaşmalarının yapılabileceği, ürün alımlarının yaygınlaştırılması halinde ürün alımı yapan kooperatiflerin kullandıkları kredileri % 100 geri tahsil etme olanağı olacaktır. Ürünlerin yetiştirilmesi için gereken tarımsal girdiler ortaklara temin edilirken kredilendirildiği için ürünler alındığında ürün bedellerinden borçları düşülüp kendilerine teslim edileceğinden aynı zamanda tahsilatlarda yapılmış olacaktır.

- Bakanlar Kurulu Kararına istinaden son yedi yıldır yapılan çiftçi borcu ertelemelerinin, çiftçi üzerinde yarattığı etkilerin araştırılarak ortaya konulması gerekmektedir. Yapılan ertelemelere istinaden çiftçilere tanınan kredi limitlerinin dolması nedeniyle, gelecek yılın üretimi için yeniden krediye ihtiyaç duyması ve bu limit doluluğu sebebiyle organize olmamış kredi kaynaklarına yönelimin arttığı ve bunun da giderek çiftçilerin borç yükünü artırdığı görülmektedir. Bu nedenle popülist yaklaşımlarla çiftçi borçlarının ertelenmesinden vazgeçilerek borcun ödenememe sebeplerinin tespit edilip bunun önüne geçilmesi gerekmektedir.
- TTK kredi mevzuatına göre ortakların belirli limitlerin üzerinde kredi kullanabilmeleri için araç rehni ve/veya gayrimenkul ipoteği vermeleri gerektiği için analize katılan işletmelerin %68,75'inin otomobili olmasına karşın yaş ortalaması 8,69 yıl olduğundan rehin olarak verilebilme ihtimalleri düşüktür. Bununla birlikte, rehin olarak verilebilecek yaş ortalamasına traktörlerin sahip olduğu görülmesine karşın traktör varlığının analize katılan işletmelerin sadece %20'sinde olması %80'lik kısmının rehin olarak verebilecekleri traktörlerinin olmadığı anlamına gelmektedir. Kooperatife kredi teminatı olarak verilebilecek varlığın değerlendirildiğinde işletmelerin mülkiyetindeki binaların ortalama 134.012,50 TL olmasına karşın bu binaların çoğunluğu borçlunun haline münasip ev niteliğinde olması ve/veya satılabilirliğinin olmaması nedeniyle birçoğunun teminat olarak kabul edilmemesi nedeniyle işletmeler ihtiyaçları kadar kredi sağlayamamaktadırlar. Bu nedenle kredi kullandırma koşullarının yeniden düzenlenmesi ve teminatlar konusunda çeşitliliğin artırılarak esnekliğin sağlanması gerekmektedir.

- Analize katılan işletmelerin büyük bir çoğunluğu ödeme alışkanlığı olan ortaklarla olmayan ortaklar arasında pozitif ayrımcılık yapılması gerektiği görüşüne şiddetli bir şekilde katılmaktadır. Geçmişten günümüze ödeme alışkanlığı olan, borçlarını düzenli olarak vadesinde ödeyen ve başka kredi kuruluşlarına borçlanması çok olmayan ortaklara kredi kullandırma koşullarında daha fazla kolaylık sağlanmalıdır. Bunun içinde ortakların borçlanma durumu, ortaklık süresi, sermaye ödeme durumu, geçmiş kredilerini ödeme alışkanlıkları vb. kriterlerden oluşacak bir skorlama yöntemi geliştirilip buna göre belirli bir puan üzerinde skoru olan ortaklara daha kolay koşullarda kredi kullanma imkânı sağlanabilir.
- Anket yapılan işletmelerden tarım yayım-egitim çalışmalarına katılanların kullandıkları kredi tutarı daha fazla olduğundan tarımsal faaliyetlerin daha bilinçli yapılabilmesi adına eğitim-yayım çalışmalarının artırılıp çoğunluğun bu çalışmaya katılması sağlanmalıdır.
- Krediyeye erişimi daha kısıtlı olan asıl mesleği çiftçilik olmayanların tarımsal faaliyetlerinin kredilendirilmesi amacıyla çalışmalar yaparak kooperatife ortak olarak kazandırılmalıdırlar.
- Kiralık işgücü masrafı daha fazla olan işletmelerin krediyeye erişim olasılıkları diğer işletmelere göre az olmasının sebebi TKK'nın nakit kredi limitlerinin düşük seviyelerde olmasından kaynaklandığı, özkaynak probleminin halledilmesi akabinde nakdi kredilerin ortakların ihtiyacını karşılayacak seviyelere çıkartılması gerekmektedir.
- Fındık yetiştiriciliğinde uzmanlaşan tarımsal işletmelerin kullandığı kredi miktarlarının diğerlerine göre düşük olması fındık yetiştiriciliğinin değişken tarımsal girdi ihtiyacının düşük olmasından kaynaklandığı, buradan hareketle kooperatiflerin buldukları bölgelerin sahip olduğu tarımsal ürün desenlerine göre daha fazla krediyeye erişme imkanı olan tarımsal işletmelerin kooperatife kazandırılması gerekmektedir.
- 153 yıldır Türkiye tarım sektöründe faaliyetlerini sürdüren ve doğrudan ortaklarını dolaylı olarak da bütün çiftçileri piyasa koşullarının zor şartlarına karşı koruyan ve piyasaların regüle edilmesinde rol oynayan Tarım Kredi Kooperatiflerinin Türkiye tarım sektöründe çok daha güçlü duruma gelerek piyasa payını arttırarak tarımsal girdi piyasasının regüle edilmesinde çok daha etkin bir duruma gelecektir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Ö., 2006. Tokat İli Turhal İlçesi Tarım İşletmelerinin Tarımsal Kredi Kullanım Durumları, Üreticiler Üzerine Etkileri, Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 190, Tokat
- Adekoya O.A. 2014. The Patterns And Determinants Of Agricultural Credit Use Among Farm Household In Oyo State, Nigeria, *Asian Economic and Financial Review*, 4(10): 1290-1297
- Ahmed, A. 2008. The extent of farm credit in the Libyan agricultural sector. Center for Development Research University of Bonn, Germany.
- Akarsu, G., 2012. Samsun İli Çarşamba Ovasında Zirai İlaç Kullanımı Ve Çiftçilerin Çevreye Duyarlılıkları. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 78, Tokat.
- Akpan S.B., Patrick V., Udoka S.J., Offiong E.A. ve Okon E.U. 2013. Determinants of Credit Access and Demand among Poultry Farmers in Akwa Ibom State, Nigeria, *American Journal of Experimental Agriculture*, 3(2): 293-307
- Altan, M. ve E. Göktürk 2008. Türkiye'de Memurların Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (39), 110-127.
- Altuntaş E. ve Aslan İ., 2009. Sivas İlinin Tarımsal Mekanizasyon Düzeyinin 1997-2007 Yılları Arasındaki Değişiminin İncelenmesi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2009,26(2),87-95, Tokat
- Anang T.B., Sipilainen T., Backman S. ve Kola J. 2015. Factors Influencing Smallholder Farmers' Access To Agricultural Microcredit In Northern Ghana, *African Journal of Agricultural Research*, Vol. 10(24), pp. 2460-2469, ISSN 1991-637x
- Anonim 1972a. Resmi Gazete, 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, Resi Gazete, Tarih 28.4.1972, Sayı: 14172, Tertip 5, Cilt 11, Sayfa 2196.
- Anonim 1999a. Yem Sektörü Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Başkanlığı, Ankara
- Anonim 2013a. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Ankara
- Anonim 2016a. Yem Satış Miktarları, Türkiye Yem Sanayicileri Birliği, Ankara
- Anonim 2016b. Tarımsal Mekanizasyon Sektör Raporu, Türkiye Tarım Makineleri Birliği, Ankara
- Anonim 2017a. Yıllık İstatistik Yayınları, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ankara
- Anonim 2017b. Muhasebe ve Finansman Daire Başkanlığı Kayıtları, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Ankara

- Anonim 2017c. Krediler Servisi Kayıtları, Tarım Kredi Kooperatifleri Samsun Bölge Birliği, Samsun
- Anonim 2017d. Tarımsal Krediler Servisi Kayıtları, Ziraat Bankası Vezirköprü Şubesi, Vezirköprü
- Anonim 2017e. Tarım ve Orman Bakanlığı Tohumculuk İstatistikleri <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tohumculuk/Tohumculuk-Istatistikleri> (Erişim tarihi: 15.10.2017).
- Anonim 2017f. Petrol Sanayi Derneği Sektörel İstatistikler <http://www.petder.org.tr/yayinlar/sektorel-veri-ve-istatistikler/> (Erişim tarihi: 10.10.2017).
- Anonim 2017g. Türkiye İstatistik Kurumu Konularına Göre İstatistikler http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051 (Erişim tarihi: 15.03.2017)
- Anonim 2017h. Türkiye İstatistik Kurumu Konularına Göre İstatistikler http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001 (Erişim tarihi: 15.03.2017)
- Anonim 2018a. ICA (International Cooperatives Alliance), 2018, <http://www.ica.coop/members/member-stats.html> (Erişim tarihi: 01.11.2018).
- Anonim 2018b. UN (United Nations), 2009. Cooperatives in Social Development, Report of the Secretary General, A/64/132, 19p.
- Anonim 2018c. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım İşletmeleri Verileri <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> (Erişim tarihi: 15.10.2018).
- Anonim 2018d. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Sektörel Veriler <http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/#> (Erişim tarihi: 15.10.2018).
- Anonim 2018e. Samsun Sanayi ve Ticaret Odası (STSO) <https://www.samsuntso.org.tr/upload/Dosyalar/Yayinlar/IktisadiRapor/Iktisadi-Rapor-2017.pdf> (Erişim tarihi: 13.12.2018)
- Anonim 2018f. Türkiye İstatistik Kurumu Konularına Göre İstatistikler http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 (Erişim tarihi: 13.12.2018)
- Anonim 2018g. Samsun Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, Samsun
- Arıcı, S. 2007. Türkiye’de Tarımın Finansmanında Ziraat Bankasının Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 78, Tekirdağ.
- Artukoğlu, M., 1993. Tarımsal Kredinin Tarım Sektörünün Gelişmesindeki Önemi ve Manisa Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde Tarımsal Kredi Kullanımının Analizi. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 325, Bornova
- Artukoğlu M., 2013. Tarımsal Kredilerdeki Gelişmeler Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Sunum, 2013, İzmir

- Aziz, A., 2008. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Nobel Yayın Dağıtım, 238 s, Ankara.
- Bramna, M. K. 1999. An Evaluation Of Bank Credit Policies For Farm Loan Portfolios Using The Simulation Approach. University of Sydney Department of Agricultural Economics, Sydney.
- Bülbül, M. 1973. *Adana Ovası tarım işletmelerinin ekonomik yapısı finansman ve kredi sorunları*, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bülbül, M., Erkan, O., Orhan, E., Budak, F. ve Şengül, H. 1990. Türkiye’de tarım işletmelerinin sermaye durumu ve kredi kullanımı, Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., 2011. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pagem Yayıncılık, 201s, Ankara.
- Chandio A.A., Yuansheng J., Wei F., Rehman A. ve Liu D. 2017. Farmers’ Access To Credit: Does Collateral Matter Or Cash Flow Matter? – Evidence From Sindh, Pakistan, <https://doi.org/10.1080/23322039.2017.1369383>; Erişim Tarihi: 20.01.2019
- Çelik, Z. 2017. Samsun İli Çarşamba İlçesinde Aile Çiftçiliğinin Mevcut Durumu, Sorunları Ve Sürdürülebilirliği. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 51, Samsun.
- Çevikbaş, R. 1991. Tarımsal gelişme ve ekonomik kalkınmada sermaye, *MPM Verimlilik Dergisi*, Ankara.
- Çıkm, A., Yercan, M., 1995. Tarımda Üretici Örgütlenmesi. Türkiye Ziraat Müh. IV.Teknik Kongresi Bildirileri, s.47-71, Ankara.
- Dellal İ., Özat H. ve Özüdoğru T., 2007. Tarımda Mazot Kullanımı ve Mazot Destekleri. Çalışma Raporu, *Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü*, Yayın No: 163, Ankara.
- Demirperçin, M. 1981. Tarımda kredi politikası sorunlar ve çözüm yolları, Türkiye 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT Yayınları, Ankara.
- Emmanuel, O. E. and Innocent A. A. 2011. Farmer credit reserve and the success of microfinance institutions in Cross River State Nigeria. Department of Agriculture Economics and Extension, University of Calabar, Nigeria.
- Eroğlu, A. N., 2017. Samsun İlinde Hayvancılık Desteklerinin Besi İşletmelerinin Üretim Ve Gelirlerine Etkileri. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 203, Samsun.
- Feder, G., Lawrence, L. G., Justin, Y. and Xiaopeng L. 1991. Credits effect on productivity in Chinese agriculture. Policy Research Working Paper Series, World Bank.

- Fırat, O. 1999. T.C Ziraat Bankasının tarımsal kredi uygulamaları ve Tokat ili Merkez ilçedeki tarım işletmelerinin bu uygulamalardan yararlanma etkinliği üzerine bir araştırma. GOP Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Gorton, M., Douarin, E., Davidova, S. ve Latruffe, L. 2008. Attitudes to agricultural policy and farming futures in the context of the 2003 CAP reform: A comparison of farmers in selected established and new Member States. *Journal of Rural Studies*, 24, 322-336. doi:10.1016/j.jrurstud.2007.10.001.
- Gözener, B., 2018. Türkiye’de Çiftçilerin Tarımsal Kredi Kullanımına İlişkin Bir Çalışma (Tokat İli Örneği). Ziraat, Orman ve Su Ürünlerinde Akademik Araştırmalar. Nisan, 2018, s:23-33
- Greene, W.H. 2000. *Econometrics Analysis*. New Jersey, Upper Saddle River: Prentice-Hall, Inc.
- Gujarati, D.N., Porter, D.C. 2009. *Basic Econometrics*. 5th ed. New York: McGraw Hill.
- Güneş, E. ve Artukoğlu, M. M. 2010. Küresel kriz sürecinde Türkiye’de tarımsal kredi etkinlik ve uygulamaları. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Şanlıurfa.
- Güneş, E., Özer, O. O. ve Movassaghi, H., 2016. Factors affecting Turkish farmers’ satisfaction with agricultural credit. *International Journal of Research Studies in Agricultural Sciences*. Volume 2, Issue 6, 2016, PP 33-44, ISSN 2454-6224
- Heckman, J.J., 1979. Sample selection bias as a specification error, *Econometrica*, 47(1).
- Heckman, J.J., Ichimura, H., Todd, P.E., 1998. Matching as an econometric evaluation estimator. *Review of Economic Studies*, 65(223), 261-294.
- Hunder, G., 1969. *Modernizing Peasant Societies, A Comparative Study in Asia and Africa*, Oxford Univ.Press, London.
- İnan, İ.H. 1994. *Tarım Ekonomisi*. Trakya Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tekirdağ.
- Janda, K. and Cajka, M. 2005. Comparison of development of Czech and Slovak institutions in the field of agricultural finance. Faculty of Social Sciences Charles University, Prague, Czech Republic.
- Kalaycı, Ş. 2010. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5. Baskı, Asil Yayın, Ankara.
- Karacan, A. R. 1991. Tarım işletmelerinin finansmanı ve tarımsal kredi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 498, İzmir.
- Kedir A. 2003. Determinants of Access to credit and Loan Amount: Household-level Evidence from Urban Ethiopia, Center for African Development Policy Research, http://scholarworks.wmich.edu/africancenter_icad_archive ; Erişim 20.01.2019
- Khandker, S.R. and Binswanger, H.P., 1989. The effect of formal credit on output and employment in rural India. The World Bank, USA.

- Kılıç, B. 2011. Samsun İlindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde Ortak-Kooperatif İlişkilerinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 158, Samsun.
- Kropp, E. and Schmidt, R. H. 1987. Rural finance: Guiding Principles. Rural Development Series, BMZ/GTZ/DSE, Rossdorf, TZ-Verlagsgesellschaft.
- Kwaku D. E., Adu D.T., Aziz A.A., Denkyirah E.K. ve Okoffo E.D. 2016. Analysis of the Factors Influencing Smallholder Rice Farmers's Access to Credit in the Upper East Region of Ghana, *Asian Journal of Agricultural Extension, Economics & Sociology*, 10(4):1-11, Article no.AJAESS.24768, ISSN: 2320-7027
- Majewski, E., Sulewski, P., Raggi, M. ve Viaggi, D. 2011. Differences in possible reactions of EU farmers from selected European regions to CAP Change. *Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia*, 10: 1, 45-56.
- Miah, K., Alam, A. and Rahman, A. 2006. Impact of agricultural credit on MV Boro rice cultivation in Bangladesh. *Journal of Agriculture & Rural Development*, Gazipur, Bangladesh.
- Mpuga, P., 2008. Constraints in Access to and Demand for Rural Credit: Evidence from Uganda, <https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Knowledge/30753249-FR-122-MPUGA-ACCESS-AND-DEMAND-FOR-RURAL-CREDIT-ADB-CONF.PDF>; Erişim Tarihi: 20.01.2019
- Nguyen, C.H. 2007. Determinants of Credit Participation and Its Impact on Household Consumption: Evidence from Rural Vietnam. <http://www2.hw.ac.uk/sml/downloads/cert/wpa/2007/dp0703.pdf>; Erişim: 20.01.2019.
- Özcan, S. 2009. Antalya ili Kaş ilçesindeki çiftçilerin, T.C. Ziraat Bankası A.Ş'den tarımsal amaçlı kredi kullanmalarını etkileyen faktörler. KSIÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Özdemir, F., Ağır. H. Yılmaz. İ., Boz. İ., 2013. Üretici Bakışıyla Tarım Kredi Kooperatifleri: Afyonkarahisar İli Dinar İlçesi Örneği, 3-5 Eylül 2014, XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, s.1215, Samsun.
- Öztürk, D., 2011. Fındık Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi Ve Alternatif Tarla-Bahçe Ürünlerine Göre Karlılığının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma (Samsun İli Çarşamba Ve Terme Ovası Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 236, Tokat.
- Pascucci S., Gardebroek, C., 2010. Some like to join, others to deliver. An ekonometric analysis of farmers' relationships with agricultural co-operatives. Structural Change in Agriculture, April 15-16, Berlin, Germany.
- Przeworski, A. ve Vreeland, J.R. 2000. The effect of IMF programs on economic growth. *Journal of Development Economics*, 62(2), 385-421.

- Raggi, M., Sardonini, L. ve Viaggi, D. 2013. The effects of Common Agricultural Policy on exit strategies and land re-allocation. *Land Use Policy*, 31, 114-125. doi: 10.1016/j.landusepol.2011.12.009.
- Rehber, E., Çetin, B., 1998. *Tarım Ekonomisi*. Uludağ Üniversitesi, Güçlendirme Vakfı, Yayın No. 134, Ceylan Matbaacılık, s. 317, Bursa.
- Rweyemamu, D.C., Kimaro, M.P. ve Urassa, O.M., 2003. Assessing Micro- Finance Services in Agricultural Sector Development: A Case Study of Semi-Formal Financial Institutions in Tanzania. Policy Research Paper, March.
- Schafgans, M.M.A. ve Zinde-Walsh, V., 2002. On intercept estimation in the sample selection model. *Econometric Theory*, 18(1), 40-50.
- Sebopetji ve Belete 2009. An application of probit analysis to factors affecting small-scale farmers' decision to take credit: a case study of the Greater Letaba Local Municipality in South Africa, *African Journal of Agricultural Research* Vol. 4 (8), pp.718-723, August, 2009
- Sebu J. 2013. Farm households' Access to credit: who needs and who gets? Evidence from Malawi, <https://www.uea.ac.uk/documents/425303/4065543/Sebu%20Joshua.pdf/1f65afcb-a760-4d7c-8de4-0b1b03bd9202>; Erişim Tarihi: 20.01.2019
- Sekyi, S., 2017. Rural Households' Credit Access and Loan Amount in Wa Municipality, Ghana. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 17: 7(1), 506-514.
- Shiferaw K. Geberemedhin B. ve Legesse D. 2015. What Factors Affect Households' Decision to Allocate Credit for Livestock Production? Evidence from Ethiopia, International Livestock Research Institute (ILRI) Ethiopia, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/69344/> ; Erişim Tarihi: 20.01.2019
- Sivaslıgil, A.C., 1986. Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesinde Tarımın Parasal Sorunları ve Tarımsal Kredi Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Sivas.
- Şahin, A., Miran, B., 2007. Çiftçi algılarına göre bitkisel ürünlerin risk haritası: Bayındır ilçesi örneği. *Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(3), 59-74.
- Şahin, A., Cankurt, M., Günden, C., Miran, B., Meral, Y., 2013. Türkiye'de Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde; *Ortak-Kooperatif İlişkileri. KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi* 16(2), 2013
- Şengül H., Güneş E., Artukoğlu M. ve Kızılaslan H. 2010. *Tarımsal Girdi Kullanımı ve Politikaları*, Türkiye Ziraat Mühendisliği 7. Teknik Kongresi, Ocak 2010, Ankara
- Tayşi, İ. 1998. Kooperatifler Bankası Kurulabilir mi ?, *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*, s.79
- Terin, M., Yavuz, F., Yıldırım, İ., Güler, O.İ., 2010. Hayvansal üretimin gelişmesinde kooperatiflerin rolü: Kırklareli Merkez Erikler köyü tarımsal kalkınma kooperatifi örneği. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi. 542-549

- Tiryaki O., Canhilal R. ve Horuz S. 2010. Tarım İlaçları Kullanımı ve Riskleri *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2010, 26(2),154-169, Kayseri
- Toy, A. 2003. Nazilli ilçesi tarım işletmelerinin ekonomik yapısı, finansman ve yatırım analizi. A.Ü. Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.
- Umanath M., Paramasivam R., Kavitha V. ve Thangadurai T. 2018. Determinants of Demand for fromal agricultural credit in Rural India, 28(1): 1-7, 2018; Article no.AJAEES.32150, ISSN: 2320-7027, India
- Ünlüer, M., 2014. Eskişehir İli Tarım İşletmelerinde Tarımsal Kredi Kullanımının Ekonomik Analizi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, 201, Ankara.
- Yamane, T. 2001. *Elementary Sampling Theory*. Prentice Hall Inc., Englewoods, New Jersey.
- Yılmaz, H., Gül, A., 2010. Adana İlinde kooperatifler aracılığıyla uygulanan süt sığırcılığı projelerinin genel bir değerlendirmesi. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi

EK: ANKET FORMU

SAMSUN İLİ ÇARŞAMBA İLÇESİNDEKİ TARIM İŞLETMELERİNİN KREDİYE ERİŞİM VE KREDİ TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ANKETİ

Anket No:

Tarih: ..... /..... /2017

Köy:

A.İŞLETMECİNİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

A1. Cinsiyet: 1. Kadın 2. Erkek

A2. Yaş:.....

A3. Eğitim düzeyi: 0. Okur-yazar değil 1. Okur-yazar 2. İlkokul 3. Orta okul 4. Lise
5. Yüksek okul 6. Fakülte 7. Yüksek Lisans 8. Doktora

A4. Medeni hali: 1. Bekar 2. Evli 3. Boşanmış 4. Dul

A5. Asıl işi: 0. İşsiz, 1. Çiftçi, 2. Gündelik tarım işçisi, 3. Kamu veya özel sektörde çalışan sürekli işçi 4. Kamu veya özel sektörde çalışan geçici işçi 5. Tüccar 6. Diğer .....

A6. Yan uğraş olarak herhangi bir işle uğraşıyor musunuz ? 0. Hayır 1.Evet
(.....)

A7. Sosyal güvencesi: 0. Yok 1. SGK 2. Yeşil kart 3. Özel sigorta 4. Diğer (.....)

A8. İşletmenin nüfus varlığı, bağımlı nüfus ve işsizlik nüfus durumu

Yaş Grubu	Kadın	Erkek	Toplam	İşsiz Nüfus Sayısı
<i>Çocuk (0-14 yaş)</i>				
<i>Yetişkin (15-64 yaş)</i>				
<i>Yaşlı (65-+ yaş)</i>				
<i>Toplam</i>				

A9. Ailenizin tipi: 1. Bekar 2. Çekirdek aile 2. Büyük aile

A10. İşletmenizin İlçe merkezine uzaklığı kaç kilometredir? .....km

A11. İşletmenizin İl merkezine uzaklığı kaç kilometredir? .....km

A12. Nerede ikamet ediyorsunuz? 1. Köy 2. İlçe merkezi 3. İl merkezi

A13. İşletmenizle ilgili herhangi bir kayıt tutuyor musunuz? 0. Hayır 1. Fiziki kayıt 2. Mali kayıt

A14. Kaç yıldan beri çiftçilik yapıyorsunuz? (Tarımsal deneyim) .....

A15. İşletmenizde tarım sigortası yaptırdınız mı? 0. Hayır 1. Evet (Sigorta çeşidi: 1.1. Bitkisel ürünler 1.2. Hayvanlar, yıllık prim.....)

A16. Hanenizin yıllık toplam geliri ne kadardır? ..... TL

A17. Hanenizin 2017 yılı işletme dışı tarımsal geliri ne kadardır: ..... TL

A18. Hanenizin 2017 yılı işletme dışı toplam geliri ne kadardır: ..... TL

A19. Örgütlenme ve örgütlenme hizmetlerinden yararlanma durumu:

Üye Olunan Örgüt	Üyelik Süresi (yıl)	Ödenen aidat (TL)	Yönetime Katılma*	Yararlanılan Hizmet
Tarım Kredi Kooperatifi*				
Tarım Satış Kooperatifi				
Tarımsal Üretici Birliği				
Ziraat Odası				
Diğer (.....)				

*1. Yönetim Kurulu (Y.K.) 2. Denetleme Kurulu (D.K.) 3. Genel Kurul (Düzenli, genellikle, nadir, hiç)

B.İŞLETMENİN YAPISAL, ÜRETİM VE PAZARLAMA ÖZELLİKLERİ

B1.Arazi varlığı ve mülkiyet durumu:

1. Mülk: ..... da 2. Kiraya verilen: ..... da 3. Kiraya tutulan: ..... da
4. Ortağa verilen: ..... da 5. Ortağa tutulan: ..... da 6. Toplam arazi: ..... da

B2. Mülk arazinizin toplam değeri ne kadardır? ..... TL

B3. Boş bırakılan (işlenmeyen) arazi miktarı: .....dekar (Nedeni: .....)

B4. İşletmenin arazisi kaç ayrı parselden oluşmaktadır? .....adet.

B5. İşlediğiniz arazinin tapusu size mi aittir? 0. Hayır (tapu kaç kişiye aittir: ..... kişi) 1. Evet

B6. Sulu arazi varlığı: ..... da

B7. Sulama suyu kaynağı: 0. Yok 1. Sondaj 2. Sulama kanalı 3. Diğer

B8. Mülkiyetindeki bina varlığı

1.Ev:..... TL 2. Ahır: ..... TL 3. Samanlık: ..... 4.Diğer (.....):
.....TL

B9. Mülkiyetinizdeki bina varlığı üzerinde ipotek var mı ? 0.Yok 1.Var(Nereye İpotekli.....)

B10. Alet- makine varlığı

Alet-makine cinsi	Adet	Yaş	Bugünkü değeri (TL)	Rehin durumu (0.Yok, 1.Var)
Otomobil				
Traktör				
Diğer Zirai Alet.veMak.				

B11. Nakit varlığı

Likit sermaye varlığı şekli	Miktar (TL)	Vade (ay)	Faizi (%)	
<i>Nakit para (TL)</i>				
<i>Nakit para (Döviz)</i>				
<i>Altın</i>				
<i>Bankada mevduat</i>				
<i>Şahıslarda alacak</i>				

B12. Bitkisel üretim ve pazarlama durumu

Yetiştirilen ürün	Ekim/dikim alanı (da)	Arazinin değeri veya kirası (TL)	Üretilen ürün miktarı ¹ (kg)	Satılan ürün miktarı (kg)	Satış Fiyatı (TL/kg)	Satıldığı yer ve uzaklığı*	Satış bedelini hangi ay aldınız?

0. Kendi tüketiyor, 1. Doğrudan tüketici, 2. Kooperatif, 3. Birlik, 4. Tüccar, 5. İşleme sanayi, 6. Diğer

B13. Hayvansal varlığı, üretim ve pazarlama durumu

Hayvan cinsi	Sayısı (adet)	Hayvanın değeri (TL)	Üretilen ürün miktarı (kg)	Satılan hayvan sayısı veya ürün miktarı (kg)	Satış Fiyatı (TL/kg)	Satıldığı yer**	Satış bedelini hangi ay aldınız?

*1. Yerli; 2. Melez; 3. Kültür

** 0. Kendi tüketiyor, 1. Doğrudan tüketici, 2. Kooperatif, 3. Birlik, 4. Tüccar, 5. İşleme sanayi, 6. Diğer

B14. Tarım konusunda hangi yayım-egitim çalışmalarına katıldınız?

0. Hayır 1. Evet (.....)

B15. Tarımla ilgili yeni teknolojileri takip ediyor, satın alıp kullanıyor musunuz?

0. Hayır 1. Bazen 2. Genellikle 3. Her zaman

C.İŞLETMELERİN SERMAYE KULLANIMI VE FİNANSMAN İHTİYACI

	İşletme İçi		İşletme Dışı		Açıklama
	Miktarı	Tutarı (TL)	Miktarı	Tutarı (TL)	
Değişken Sermaye					
<i>C1. Arazi kirası</i>					
<i>C2.Tohum</i>					
<i>C3.Hayvan gübresi</i>					
<i>C4.Kimyasal gübre</i>					
<i>C5.Kaba yem</i>					
<i>C6.Dane yem</i>					
<i>C7.Kesif yem</i>					
<i>C8.Tarım ilacı</i>					
<i>C9.Hormon (BDM)</i>					
<i>C10.Veteriner ve ilacı</i>					
<i>C11.Mazot, benzin</i>					
<i>C12.Tarım işçisi</i>					
<i>C13.Makine gücü</i>					
<i>C14.Elektrik masrafı</i>					
<i>C15.Su masrafı</i>					
<i>C16.Tarım sigortası</i>					
<i>C17.Diğer</i>					
Toplam					
Sabit Sermaye					
<i>C18.Arazi</i>					
<i>C19.Bina</i>					
<i>C20.Alet-Makine</i>					
<i>C21.Diğer</i>					
Toplam					
Genel Toplam					

D.2017 YILI TARIMSAL DESTEKLERİNDEN YARARLANMA DURUMU

Yararlanılan destekleme şekli	Hayvan sayısı (adet) / Arazi miktarı (da)	Alınan destek tutarı (TL)	Destekleme parasını hangi ay alınmıştır ?	Destek nerede kullanılmıştır?
D1. Hayvan başı desteği				
D2. Suni tohumlama desteği				
D3. Aşı desteği				
D4. Süt primi				
D5. Tiftik ve ipekböceği desteği				
D6. Arıcılık desteği				
D7. Su ürünleri desteği				
D8. Yem bitkileri desteği				
D9. Hayvan gen kaynakları desteği				
D10. Örtü altında biyolojik mücadele desteği				
D11. Açık alanda biyolojik mücadele desteği				
D12. Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları				
D13. Mazot, gübre ve toprak analizi desteği				
D14. Çevresel amaçlı tarımsal arazilerin korunması desteği				
D15. Yurtiçi sertifikalı tohum kullanım desteği				
D16. Yurtiçi standart-sertifikalı fidan, çilek fidesi kullanım desteği				
D17. Fark ödemesi destekleri				
D18. Diğer				
Toplam				

E. İŞLETMENİN TASARRUF VE KREDİ KULLANIM DURUMU
E1. Tasarruf yapabiliyor musunuz? 0. Hayır 1. Evet (Yıllık tasarruf miktarı:....TL)

E2. Ailenizde tasarruf yapma alışkanlığı var mıdır? 0. Hayır 1. Evet

E3. Tarım Kredi Kooperatifleri banka kursa mevduatlarınızı kurduğu bankaya yatırır mısınız ? 0.Hayır (Nedeni.....) 1.Evet

E4. Bankaların hangi şartlarda ne kadar ve hangi faizle kredi verdiğini biliyor musunuz? Bununla ilgili gerekli araştırmayı yapıyor musu?
0. Hayır (Nedeni?.....) 1. Bazen 2. Genellikle 3. Her zaman

E5. Çiftçinin kredi kullanımı konusundaki kişilik yapısı nasıldır? 0. Riskten kaçınır 1. Riski sever

E6. Kredi veya borç kullanma durumu

Kredi/borç Kaynağı	İşletmeye uzalığı (km)	Niteliği (1.Nakdi2.Ayni)	Miktar (TL)	Vade (ay)	Faizi (%)	Ne amaçla alınmıştır ?	Ne amaçla kullanılmıştır?	Kredinin geri ödendiği aylar?	Geri ödenemeyen kredi miktarı (TL)	Kredinin geri ödenmeme nedeni ?
Resmi										
<i>TCZB</i>										
<i>TKK</i>										
<i>Denizbank</i>										
<i>Şekerbank</i>										
Gayri Resmi										
<i>Tüccar</i>										
<i>Şahıs</i>										
<i>Tefeci</i>										

E7. Eğer herhangi bir kaynaktan kredi kullanmamış iseniz nedeni nedir? .....

E8. Kredi kuruluşları ziyaret etme sıklığı

Tarımsal Kuruluşlar	1.Hiçbir Zaman	2.Nadiren	3.Bazen	4.Sıkça	5.Çok sık
T.C. Ziraat Bankası					
Diğer Bankalar					
Tarım Kredi Kooperatifi					

E9. Tarımsal girdilerinizi temin etmek için kullandığınız kredi kartınız var mı?

0. Hayır 1. Evet

E10. Bir önceki sorunun cevabı Evet ise;

Toplam kaç adet kredi kartınız vardır? ..... Adet

Kredi kartlarınızın toplam limiti ne kadardır? ..... TL

Hane halkında kaç kişide kredi kartı vardır? .....Adet

E11. 9. sorunun cevabı Hayır ise kredi kartı kullanma sebepleri nelerdir?

1.Nakit para ihtiyacını karşılamak
kullanmak

2.Tarımsal girdi temininde

3.Faizsiz girdi temini ve hasat sonrası ödeme imkanı
kaynaklarını kullanmak istememe

4.Kurumsallaşmamış kredi

5.Bankanın sağladığı diğer olanaklardan faydalanmak 6.Diğer.....

E12. Kredi kartınızı ..... amaçla kullanma sıklığınız nedir?

Alışveriş Türü	1.Hiçbir Zaman	2.Nadiren	3.Bazen	4.Sıkça	5.Çok sık
1.Akaryakıt alımı					
2.Kimyevi gübre alımı					
3.Zirai ilaç alımı					
4.Yem alımı					
5.Tohum-Fide alımı					
6.Nakit ihtiyacı					
7.Diğer.....					

E13. 9. sorunun cevabı Hayır ise kredi kartı kullanmama sebepleri nelerdir?

1.Faiz oranının yüksek olması

2.Kart limitinin yetersiz olması

3.Kredi kartından ücret alınması

4.Kredi kartını nasıl kullanacağını bilmeme

5.Borcunu zamanında ödeyememe korkusu

6.Kredi kartı kullanmayı hiç düşünmeme

7.Kredi kartı kullananların mağduriyetlerinden etkilenme

8.Bankanın istediği şartları yerine getirememe

9.Gereksiz harcamaya teşvik ettiğini düşünme

10.Faizin haram olması

11.Diğer

E14. Bir önceki soruya cevabınız Evet ise Tarım Kredi Kooperatiflerinden kullanmama sebepleri nelerdir?

1. Faiz oranları çok yüksek
2. Kullandırılabilen kredi limiti düşük
3. Kredi kullanım şartları çok katı
4. Yeterli teminatım yok
5. Müracaat ettim alamadım
6. Krediyeye ihtiyacım yok
7. Kooperatife daha fazla sermaye ödemek istemiyorum
8. Diğer .....

E15. Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi almak kolay mı? Cevabınız Hayır ise neden?

0. Hayır Çünkü.....

1. Evet

2. Fikrim Yok

E16. Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi kullanmaktan memnun musunuz?
0. Hayır 1. Evet 2. Kullanmıyorum

E17. Tarım Kredi Kooperatifleri hakkında fikirleriniz nelerdir?

İfadeler	1. Kesinlikle Katılıyorum	2. Katılıyorum	3. Fikrim Yok	4. Katılmıyorum	5. Kesinlikle Katılmıyorum
<i>Tarımsal girdi piyasasında fiyatları dengeliyor.</i>					
<i>Tarımsal girdileri piyasa fiyatlarının çok üzerinde satıyor.</i>					
<i>Verilen kredi limitleri yetersizdir.</i>					
<i>Faiz oranları çok yüksektir.</i>					
<i>Ürün tanıtımları çok yetersizdir.</i>					
<i>Personelleri çok ilgisizdir.</i>					
<i>Üye olmak çok zordur.</i>					
<i>Nakdi kredi limitleri ihtiyacımızı karşılamaya yetmiyor.</i>					
<i>Ürün çeşitliliği ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetmiyor.</i>					
<i>Ürün kaliteleri emsallerine göre düşüktür.</i>					
<i>Kredi kullanma koşulları çok ağırdır.</i>					
<i>Verilen kredilere göre istenen teminatlar çok fazladır.</i>					
<i>Ödeme alışkanlığı olan ortak ile olmayan ortağın kredi kullanım şartları farklı olmalıdır.</i>					

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Ahmet Karagaytan

Doğum Yeri : Samsun

Doğum Tarihi : 13.11.1984

Yabancı Dili : İngilizce

İletişim Bilgileri

E-posta : ahmetkaragaytan@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Samsun Mithatpaşa Lisesi

Ön Lisans : Anadolu Üniversitesi Adalet Bölümü

Lisans : 1- Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi İktisat Bölümü

2- Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk

Yüksek Lisans : Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım
Ekonomisi Ana Bilim Dalı

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl

Türkiye İş Bankası Çarşamba Şubesi – Memur - Ekim 2006-Aralık 2008

Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği – Müfettiş – Temmuz 2011